

Саидамир   Аминов

ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Синфи 10

“Polygraph Group”
Душанбе
2011

Хонандагони азиз!

Китоб манбаи донишу маърифат аст, аз он баҳравар шавед ва онро эҳтиёт намоед. Кушиш кунед, ки соли хониши оянда ҳам ин китоб тозаю озода дастраси додору хоҳарчаҳоятон гардад ва ба онҳо низ хизмат кунад.

Истифодаи иҷравии китоб:

№	Ному насаби хонанда	Синф	Соли таҳсил	Ҳолати китоб (баҳои китобдор)	
				Аввали соли хониш	Охири соли хониш
1					
2					
3					
4					
5					

М 4306020600-114
418(05)-200

ISBN 9965-05-032-5

ББК 81.2 Точик Я 72

© Аминов С., 2005

1. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Пас аз хондани матн ба чӣ хулоса омадед? Дар бораи суду зиёни сухан аз мушоҳидаатон мухтасар нақле нависед.

Ксанф. Акнун чӣ овардӣ?

Эзоп. Забон.

Ксанф. Боз забон? Магар ба ту нагуфта будам, ки барои меҳмони ман беҳтарин ҳӯрокхоро биёри? Барои чӣ фақат забон овардӣ? Меҳоҳӣ, ки ман масҳара шавам?

Эзоп. Чӣ чиз беҳтар аз забон шуда метавонад? Забон моро ба якдигар муттаҳид мегардонад. Агар забон намебуд, мо аз ифодаи маром очиз будем. Забон калиди донишҳо ва силоҳи ҳақиқату хирад аст. Ба воситаи забон шаҳрҳо месозанд, мо ба воситаи забон ишқу муҳаббати худро изҳор менамоем. Ба воситаи забон дарс меомӯзанд, ҳақро ба субут мерасонанд, панд меғуянд, ситоишу ибодат ба ҷо меоранд, месароянд, исбот мекунанд, тасдиқу таъкид менамоянд. Ба воситаи забон лафзҳои «модар», «ёр» ва «Парвардигор»-ро зикр мекунанд. Мо ба воситаи забон «бале» меғуем. Сардори сипоҳ сарбозонашро ба воситаи забон ба ғалабаву зафар раҳнамоӣ мекунад. Мо ба воситаи забон забони назми Ҳомерро меситоем. Забон олами Эсхилро ба вучуд меоварад ва каломи Демосфенро зинда мегардонад. Эй Ксанф... сар то сари Юнонистон ба воситаи забон офарида шудааст, ба воситаи забони зебо ва шеваи ҷунон, ки садош дар давоми асрҳо дар тамоми ҷаҳон баланд шунида хоҳад шуд.

Ксанф. (нимҳез шуда бо шавқ гап мезанад). Офарин! Офарин! Офарин, Эзоп! Сухани ҳақ гуфтӣ... Ту ҳақиқатан беҳтарин чизи ҷаҳонро барои мо овардӣ. (Боз як ҳамён пул бароварда, ба сӯйи Эзоп мепартояд). Боз ба бозор рав, ин бор бадтарин чизро гирифта биёр. Ман ба донишмандии ту боварӣ пайдо кардан меҷоҳам.

Эзоп табақи болопӯшидае меорад.

Ксанф. Ҳоло ки чӣ будани беҳтарин чизи дунёро фаҳмидем, биё бубинем, ки ба фикри ин маъюби зишт бадтарин чизи дунё чӣ будааст: (рӯймолро аз рӯйи табак мебардорад). Забон (ҳашмигнона). Боз забон?.. Забон?.. Эй кундфаҳм, магар худат нагуфта будӣ, ки забон беҳтарин чизи дунёст? Магар боз шаллоқ ҳӯрдан меҷоҳӣ?

Эзоп. Забон, ҷаноб, бадтарин чизҳои дунёст. Забон манбаи ҳамаи дасисаву балоҳост, огози фитнаҳо ва модари тамоми баҳсу

чанчолхост. Забонро шоирони беҳунар бечо ба кор бурда, боиси озори гуши мардум мешаванд. Файласуфоне, ки қобилияти тафаккур надоранд, забонбозӣ мекунад. Забон дуруғ мебофад, ҳақиқатро пинҳон месозад ва дурустро нодуруст нишон медиҳад. Забон ғайбат мекунад, ба қасон таҳқир меоварад ва буздилона пинҳон мешавад. Забон барои садақа пурсидан ва гадоӣ кушода мешавад, забон ба мардумон лаънату нафрин мегуяд, аҷзу ҳақирӣ баён менамояд. Забон ҳашму ғазаб зоҳир месозад, тӯҳмат мекунад, мефурушад, ҳилаву фиреб ба кор мебарад. Забон хиёнат мекунад, фасод меандозад. Ба воситаи забон мо мегуем: «Бимир!» Ба воситаи забон носазо мегуем ва лафзҳои «бандаву гуломо» ба кор мебарем. Мо ба воситаи забон «не» мегуем. Олиҳа Ахил ҳашму ғазоби худро ба воситаи забон ба кор бурд. Ксанф, ана барои чӣ забон бадтарин чизҳои дунё мебошад, ки мо медонем!

Эзоп – масалнависи машҳури Юнони бостон

ИМЛОИ ҲАРФИ Й

2. Порчаро ифоданок хонед. Фаҳмидаи худро нақл намоед. Калимаҳои ҳарфи “й”- дорро ёбед ва имлояшонро шарҳ диҳед.

Сухан сардафтари девони ишқ аст,
 Сухан ганҷинаи султони ишқ аст.
 Зи дил файзе, ки ҷӯйӣ, ҷуз баён нест,
 Забони тег чун теги забон нест.
 Сухан зоҳир кунад сӯзи ниҳонро,
 За шамъи дил барафрузад ҷаҳонро.
 Сухан сарчашмаи дарёи ишқ аст,
 Сухан сармояи савдои ишқ аст.
 Ки гар бар сафҳаи олам набудӣ,
 Нишон аз одаму олам набудӣ.
 Кӣ ҳоли рафтаву оянда гуфтӣ,
 Кӣ чандин маънии поянда гуфтӣ...
 Кӣ мутрибро нишотангез кардӣ,
 Ҳазор оташ ба як дам тез кардӣ.
 Сухан ваҳй аст, мо арши баринем,
 Сухан сеҳр аст, мо сеҳрофаринем.
 Чӣ ҷойи сеҳру эҷози Масеҳ аст?
 Ҳаёти мо зи гуфтори фасеҳ аст.

Ба як дам оламеро зинда созем
В-аз он пас то абад поянда созем.
Касе худ бесухан чун зинда монад,
Дар иқлими бақо поянда монад.

Бадриддини Ҳилолӣ

Лугат

сармоя – асос, сабаб
савдо – ҳавову ҳавас, девонагӣ,
шайдоӣ
сафҳа – саҳифа, сатҳ, рӯйи чизе
мутриб – навозанда ва сароянда
вахӣ – паём ва илҳоме, ки гӯё
Худо ба пайғамбарон мефиристодааст.

арши барин – осмон, тахти баланд
эъҷози Масеҳ – муъҷиза (кори
хайратовар) – и Исо, ки гӯё бо
дамидани нафас мурдари зинда
мекардааст
фасеҳ – равшан ва бурро, бофасоҳат

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. **Забони теғ чун теғи забон нест** чӣ маъно дорад?
2. Сухан ба **нишони оламу одам** чӣ муносибат дорад?
3. Ҳаёти инсон ба гуфтор магар вобаста аст?
4. Дар хусуси аҳамияти забон кадом зарбулмасал ва мақолҳоро медонед?
Нависед ва шарҳ диҳед.

3. Матнро хонед ва гӯед, ки ҳарфи **й** дар калимаҳои ишорашуда ба кадом вазифа омадааст? Тақлидан ба матн нақле тартиб диҳед ва калимаҳои ҳарфи **“й”**-дорро маънидод карда, имлояшонро дар хотир нигоҳ доред.

Шарифҷонмахдум одами баландқомат, сафедруй, мешчашм буда, дар вақте ки ман ба хидмати ӯ даромадам, бисту ҳафт сол умр дошт.

Шарифҷонмахдум дар **хушхатӣ**, **хушсаводӣ**, **шеърфаҳмӣ** ва **маорифдӯстӣ** дар байни муллозодагони Бухоро қариб ягона буд. Одатан фарзандони муллоҳои калони Бухоро ба давлат ва шўҳрати падар мағрур шуда, дар хурдсолӣ бетарбия мемонданд ва ё ин ки тарбияи бад мегирифтанд ва дар **калонсолӣ** аз ҳеч гуна корҳои... **бадахлоқӣ** худдорӣ намекарданд ва, бо вучуди ин, ба воситаи номи падар ба мансабҳои калон мерасиданд ва бештаринашон мансаби худро сўйиистеъмол мекарданд. Сабаб ҳамин буд, ки мардуми Бухоро дар ҳаққи махдумон латифаҳои ғалатӣ бофтаанд ва шеърҳо гуфтаанд...

Дар байни ин гуна маҳдумони калон донишмандон кам ёфт мешудаанд, ки яке аз ҳамон камёбо Шарифҷонмахдум буд.

Садриддин Айни

4. Шеърро ифоданок хонед ва ҳини қироат ба задаи калимаҳое, ки “й” доранд, таваҷҷӯҳ кунед. Гӯед, ки дар шеър сухан дар бораи чӣ меравад.

Чу беҳ ғаштӣ, табиб аз худ маёзор,
Ки беморӣ тавон будан дигар бор.
Чу борон рафт, боронӣ маяфкан,
Чу мева сер хӯрдӣ, шох машкан.
Чу хирман баргирифтӣ, гов мафрӯш,
Ки дунҳиммат кунад неъмат фаромӯш.
Манех бар рӯшноӣ дил ба як бор,
Чароғ аз баҳри торикӣ ниғаҳ дор.
Нашояд, к-одамӣ чун курраи хар,
Чу сер ояд, нагардад гирди модар.
Вафодорӣ куну миннатшиносӣ,
Ки бадфарчомӣ орад носипосӣ...

Саъдии Шерозӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Шумо ба гуфтаҳои шоир ҳамфикред ё не? Чаро?
2. **Курра** аз **кура** чӣ фарқ дорад?
3. Муродифи дигари «аз баҳри»-ро ёбед ва кадом ҳиссаи нутқ буданашро шарҳ диҳед.
4. «Манех» дуруст ё «нанех»? Чаро?
5. Калимаҳои “й”- дори безадари ёбед ва шарҳ диҳед.

5. Матнро хонед ва гӯед, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед? Калимаҳои ҳаммаъно дар матн чӣ нақш доранд? Вазифаи “й”- ро дар калимаҳо шарҳ диҳед. Дар ин мавзӯ ҳулосаатонро бо иловаҳои нависед.

Дигар ба тундиву тезӣ одат макун ва аз ҳилм ҳолӣ мабош. Лекин якбора чунон нарм мабош, ки аз хушиву нармӣ бихӯрандат ва низ чунон дурушт мабош, ки ҳаргизат ба даст бинасованд ва бо ҳама гурӯҳ мувофиқ бош, ки ба мувофиқат аз дӯсту душман мурод ҳосил тавон кард. Ва ҳеҷ касро бадӣ маёмӯз, ки бад омӯхтан дувуми бадӣ кардан аст. Агарчи бегуноҳ касе туро биёзорад, ту

чаҳд кун, ки ӯро наёзорӣ, ки хонаи камозорӣ дар кӯйи мардумист. Ва асли мардумӣ гуфтаанд, ки камозорист.

Пас, агар мардумӣ, камозор бош ва дигар кирдор бо мардумон неку дор. Аз он чи мардум бояд дар оина нигаранд, агар дидораш хуб бувад, бояд ки кирдораш чун дидораш бувад, ки аз неку зишти назебад. Нашоёд ки аз гандум чав рӯяд ва аз чав гандум.

Унсурулмаолии Кайковус

Луғат:

ҳилм – нармадилӣ, мулоимат
совидан – соидан, молидан

мардумӣ – инсонпарварӣ,
мурувват кардан

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Мабош-ро боз чӣ хел гуфтан мумкин?
2. Дар бихӯранд барин калимаҳо би-чӣ нақш дорад?
3. Бадӣ кардан, дувуми бадӣ кардан – ро шарҳ диҳед.
4. Мардумӣ дар сарсатри охир ба чӣ маъно омадааст?

6. Ҳикояро ифоданок хонед ва гуед, ки ҳикмати он дар чист. Дар калимаҳои ин ҳикоят **й** ба кадом вазифаҳо омадааст? Ҷумлаҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Ҳикояро аз ёд кунед.

Ду бародар, яке хидмати султон кардӣ ва дигаре бо зӯри бозу нон хӯрдӣ. Боре тавонгар гуфт дарвешро, ки «чаро хидмат накунӣ, то аз машаққати кор кардан бирахӣ».

Гуфт:

- Ту чаро кор накунӣ, то аз мазаллати хидмат раҳой ёбӣ, ки хирамандон гуфтаанд: «**Нони худ хӯрдану нишастан беҳ, ки камари заррин ба хидмат бастан**».

Ба даст оҳани тафта кардан хамир
Беҳ аз даст бар сина пеши амир.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

мазаллат – хорию залилӣ

тафта – гудохташуда, сӯзон

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Хидмати султон кардӣ-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?
2. Нутқи айнан нақлшуда чаро дар ҳикоя ду ҳел навишта шудааст?
3. Ҷумлаи охиrho маънидод кунед.
4. Андешаи шумо дар мавриди ҷумлаи охир. Розиед ё не? Чаро?

7. Хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Дар сарсатри дувум чӣ фикр талкин шуда ва онро нависед ва ба имлоӣ ӯ диққат диҳед. Дар мавзӯи нақши шахсони бузург дар муваффақияту пешравӣ иншое таълиф кунед.

Подшоҳ гуфт:

- Ҳар якеро аз шумо кӯшиш ва ҷонсупории махсус аст, ки дигареро нест. Агар роҳбар набудӣ, ҳеҷ офарида ба хонаи ифрит нарасидӣ ва бар ватану маскани ӯ вукуф ва хабар наёфтӣ. Ва агар шучоъ набудӣ, ҳеҷ кас бо сипоҳи деу парӣ муковамат напайвастӣ. Ва агар бебок набудӣ, ин иллат ба сихҳат наянҷомидӣ ва саъйи ҷумла боқиҳо зоеъ будӣ.

- Ҳоли банда ҳамин мизоч дорад: агар тухмаи падар набудӣ, замини модар бекору бесамар мондӣ ва агар замин набудӣ, тухм зоеъ шудӣ ва агар устои насихатгар набудӣ, илму ҳикмат дар доираи таълим наёмадӣ ва агар ҳиммати ман бар омӯхтани илмҳо ҷамъ набудӣ, таълиму талқини устодро асаре зоҳир нагаштӣ.

аз «Ҳаким Синдбод»

Луғат:

ифрит – дев

муковамат – истодагарӣ кардан,
зиддият кардан

шучоъ – далеру баҳодур

сипоҳ – лашкар, кӯшун

зоеъ – беҳуда, бефоида, бесамар

бесамар – бенатиҷа

саъй – кӯшиш, ҷидду ҷаҳд

8. Шеърро ифоданок хонед ва гӯед, ки суҳан дар бораи чӣ меравад. Калимаҳои ӯ -дорро навишта, аз ҷиҳати сохт таҳлил кунед.

Чафокоро, вафодорӣ биёмӯз,
Зи ёрон шеваи ёри биёмӯз.
Ба ҳар кас рӯзи неъмат аҳд бастӣ,
Фаромӯшаш макун дар тангдастӣ.
Чу нон бардоштӣ, хонро маяндоз,
Намак хӯрдӣ, намакдонро маяндоз.
Набояд рӯзи аввал аҳд бастан,

Пас аз бастан намебояд шикастан.
 Зи мо сарриштаи аҳд аст зинҳор,
 Ки ин сарриштаро аз даст магзор.
 Тарике хуштар аз аҳду вафо нест,
 Вале афсӯс, к-он дар аҳди мо нест.

Бадриддини Ҳилолӣ

Лугат:

неъмат – сериву пурӣ, фаровонӣ
тангдастӣ – қашшоқӣ

хон – дастурхон
аҳд – замон, вақт

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. **Хурдӣ** аз **хӯрдӣ** чӣ фарқ дорад?
2. **Латифағу** аз **латифағӯй** чӣ фарқ дорад?
3. **Нон бардоштан**-ро шарҳ диҳед.

9. Аз **рӯй** нақша калимаҳо созед ва вазифаи **й**-ро дар ҳар як калима шарҳ диҳед. Ҳини хондан ба задаи калимаҳо эътибор дода, имлои онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

10. Матнро аввал хонеду маънояшро нақл кунед, баъдан онро навишта, ба зери калимаҳое, ки **й** доранд, хат кашед. Гӯед, ки вазифаи **й** дар калимаҳо аз чӣ иборат аст? Калимаи **басар** чӣ маъно дорад ва чаро якҷоя навишта шудааст?

Дар бораи гиёҳи медонистагитон нақл нависед.

Тутӣ аз гуна-гуна аст ва бехтаринаш табоширист, пас зангорӣ, пас хуросонӣ, пас кирмонӣ. Ва ин ҳама маъданӣ аст ва ҳама сард ва хушк аст. Решаҳои саратонро суд кунад ва ҳар реше зиштро низ. Ва хушк гардонад бесӯзандагӣ ва реши чашмро манфиат кунад ва реши мақъадро... Чашмро қавӣ гардонад ва басар тез кунад ва офатҳо аз ӯ дур кунад ва торикӣ аз чашм бирабояд

аз «Гиёҳнома» -и А. Муваффақ

Лугат:

сард – хунук
саратон – омос, мараз
реш – захм, ҷароҳат

мақъад – пушт, дубур
басар – биной, қувваи босира
суд – ғоида, манфиат, нафъ

11. Матнро хонед. Ғӯед, ки дар бораи кадом Юсуф сухан меравад? Дар бораи Юсуф кадом шоир дoston офаридааст? Чаро дар ин матн асосан ӣ ба як вазифа омадааст?

... Чун Юсуф дида боз намуд, сари худро дар канори падар дид, аз ҷо бархост, ҳар ду дасти худро ба гардани руҳуламин даровард ва фарёд кашид, ки:

- Эй падари меҳрубон, кучо будӣ, ки бубинӣ бародарҳо бо ман чиҳо карданд ва маро пойи бараҳна давониданд ва захмҳои бисёре ба бадани ман заданд ва мегуфт: - Эй падари меҳрубон:

Кучо будӣ, ки аз ғам сӯхтӣ озурда ҷонеро,
Ба қадри рӯзи маҳшар тул додӣ ҳар замонеро.
Нихолеро, ки медодӣ зи ҷӯи дида обашро,
Ки рӯзе аз барои хештан гири гулобашро.
Кунун аз тешаи бедод афканданд аз пояш,
Зи мавҷи моҳ қаъри ҷоҳ охир гашта маъвоаш.

аз «Саргузашти ҳазрати Юсуф»

Лугат:

маҳшар – майдони қиёмат, қиёмат
тул додан – дароз кардан, давом
додани вақт

қаър – тағ, чуқурӣ, умқ
маъво – ҷой, макон

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Дида** дар матн ба кадом маъно омадааст?
2. Чаро дар **бубин** пешванди *би-ба бу*- табдил шудааст?
3. **Аз ғам сӯхтан**-ро шарҳ диҳед ва дар ҷумлае истифода баред.
4. Бо истифода аз калимаи **зебой** ҷумла тиртиб диҳед.

12. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Калимаҳои **ҳинд**, **сахттарин**, **тангдастӣ** ва **андӯх**-ро бори дигар талаффуз кунед ва имлои онҳоро дар хотир нигоҳ доред. Калимаҳои **ки** ва **ӣ** доранд, ёбед ва тарзи сохта шудани онҳоро шарҳ диҳед.

Дар маҷлиси Кисро се тан аз ҳукамо чамъ омаданд: файласуфи рум, ҳакими Ҳинд ва Бузургмехр. Сухан ба он ҷо расид, ки сахттарин чизҳо чист? Румӣ гуфт: «Пирию сустӣ ба нодорию тангдастӣ». Ҳиндӣ гуфт: «Тани бемор ва андӯхи бисёр». Бузургмехр гуфт: «Наздики аҷал бо дурӣ аз ҳусни амал». Ҳама ба қавли Бузургмехр бозомаданд.

ҶИҶҒА

Пеши Кисро зи хирадманд ҳакимон мерафт,
Сухан аз сахттарин мавҷ дар ин луччаи ғам.
Он яке гуфт, ки беморию андӯхи дароз
В-он дигар гуфт, ки нодорию пирист ба ҳам.
Саввумин гуфт, ки қурби аҷалу сӯи амал,
Оқибат рафт ба тарҷеҳи савум ҳукми ҳикам.

Абдурахмони Ҷомӣ

Лугат:

Кисро – лақаби Хусрави Анӯшервон
лучча – ҷойи амики ғам

ҳукамо – ҳакимон
тарҷеҳ – бартарӣ, афзали

13. Дар мавзӯи «**Ба пири хидмати модар-падар кун**» иншо нависед. Калимаҳои «**ӣ**»-дорро аз иншои навиштаатон ёбед ва шарҳ диҳед.

14. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Тақлидан ба матн муколамае тартиб диҳед, ки дар калимаҳои он ҳарфи **ӣ** ҳарчи бештар истифода шавад. Имлои калимаҳои **мутафаккир**, **музояка**-ро дар хотир нигоҳ дошта, бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чун офтоб ба магриб рафт ва моҳ аз машриқ баромад, Хучаста ба талаби иҷозат бари тутӣ рафт ва дид, ки тутӣ мутафаккир нишаста. Пурсид, ки: Эӣ соҳибакл, чаро муттафаккир нишастай?

Тутӣ гуфт:

- Ту олихонадон ҳастӣ, намедонам, ки маъшуқи ту низ аз олихонадон аст ё камина. Агар ҳамчу ту бузургқавм аст, бо ӯ дӯстӣ кардан музояқа надорад, балки беҳтар аст вагарна маслиҳат нест.

Хучаста гуфт:

- Эӣ маҳрами рози ман, ту рост мегӯӣ! Пас, чӣ гуна аҳволи ӯ маълум кунам?

Тутӣ гуфт:

- Айбу ҳунари одамӣ аз забони ӯ маълум мешавад. Магар ҳикояти он шағол нашунидай?

Хучаста пурсид:

- Он чӣ гуна аст?

аз «Тутинома»

15. Ба оҳанги хониши ҷумлаҳо диққат дода, муколамаро ифоданок хонед. Гӯед, ки ин матн ба кадом услуб дохил мешавад ва чаро дар калимаҳои он бештар ӣ истеъмол шудааст? Имлои он калимаҳоро дар ёд нигоҳ доред ва дар гуфтугӯю навишт аз шакли дурусти онҳо қор гиред.

Ёдгор барои дилҷӯӣ, ҳам барои сабук кардани дасти танҳои худ ба сари шахс рафта:

- Ака, ака, - гуфта монанди оне, ки ҳобидаеро бо нармӣ бедор кунад, он шахсро аз ҳоби мадхушӣ бедор ё хушёр кардани шуд.

- Чӣ мегӯӣ-гуфт он шахс.

- Ҳеҷ чиз не, аҳволатон чӣ тавр аст? – гуфт Ёдгор.

- Шукр.

- Барои чӣ бандӣ шудӣ?

- Барои мурдан.

- Сабаби бандӣ шуданат чист мегӯям?

- Худи ту кистӣ ва сабаби бандӣ шудани худат чист?

Ёдгор накл кардани саргузашти худро сар кард, то вақте ки Ёдгор саргузашти худро ба поён расонид, бандии нав ҳам ба қувват омада, ба ҷойи худ нишаста буд. Шунидани саргузашти Ёдгор ба ин шахс таъсири аҷиб бахшид.

Садриддин Айни

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ин порча аз кадом асари Садриддин Айний аст?
2. Симоҳои дигари асарро номбар кунед.
3. Бо иштироки чанд симои асар муколамае тартиб диҳед.

16. Хонед ва хулосаатонро нақл кунед. Чаро дар муколама бештар калимаҳои, ки **й** доранд, истифода шудаанд? Калимаи **авф**-ро бори дигар талаффуз кунед ва ба имлояш диққат диҳед. Ба ин монанд муколамае тартиб диҳед.

Абӯзарҷмеҳр забон бикӯшод ва гуфт:

- Аз устои худ (Бузарҷмеҳр) истифода менамудам ва **ӯ** ҷавоб мегуфт.

... Гуфтам:

- Аз ҷавонон чӣ беҳтар ва аз пирон чӣ некӯтар?

Гуфт:

- Аз ҷавонон шарм ва далерӣ ва аз пирон дониш ва оҳистагӣ.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки донишро бияфзояд?

Гуфт:

- Ростӣ.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки мардум **ҷӯ**янд ва касе тамом дарнаёфт?

Гуфт:

- Се чиз: тандурустӣ ва шодӣ ва **дӯ**сти мухлис.

Гуфтам:

- Чӣ чиз аст, ки бар далерӣ нишон аст?

Гуфт:

- Авф қардан, чун қодир шавӣ...

Сотим Улуғзода

17. Матнро хонед ва задаи калимаҳоро риоя кунед. Ҳамаи калимаҳои **й**-дорро навишта, таркиби онҳоро шарҳ диҳед ва бо ифодаҳои ишорашуда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чанд **рӯ**зи охир, ҳар гоҳ духтарак бо куртаи ҷити сурхи гулдораш дар гандумпоя пайдо мегардад, ҷавон **да**сту по **гум меку**над. Восеъ ин дафъа **қарору ором**ро аз **да**ст дода, говронаашро партофту ба наздики духтар рафт, хушҳолонаву шӯҳона салом дод.

Духтар нигоҳе карду дар ҷавоби саломи ӯ:

- Аз корат намон, бача, - гуфт ва хӯша чидан гирифт.

- Ту духтари кӣ мешӣ? – боз бо овози ҳарчи нармтар пурсид
Восеъ.

- Духтари **отааму очам.**

- Номат чист?

- Ба номам чӣ кор дорӣ?

- Хӯша мечинӣ?

Духтар ба ин савол ҷавоб надод. «Аҷаб саволи аҳмақонае додам», - мулзам шуда ба дил гузаронд Восеъ. Аммо, азбаски ӯ, ба ҳар навъе ки бошад, духтаракро ба гап дароварданӣ буд, боз пурсид:

- Гап задан намехоҳӣ?

- Бирав, бо говонат гап бизан.

Духтараки сипоҳ бо ин ҷавоби тунди худ қасди аввалини ҷавонро пуч карда бошад ҳам, **дилашро сард карда натавонист.** Фақат ин ки духтар ба тарадлуди рафтан афтоду риштаи гуфтугузори дуяшон чору ночор бурида шуд.

Сотим Улугзода

ҲАРФИ “Ҷ” ВА ИМЛОИ ОН

18. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Калимаҳои “**ҷ**”- дорро бори дигар талаффуз кунед. Имлои калимаҳои ишорашударо дар ёд нигоҳдоред.

Ба истиснои гелос, меваҳои дигар нав акнун **ғӯра** шуда, **хӯшаҳои** ангур ҳам ҳоло сабзу хом буданд. Шоху навдаҳои пурбор ҳамчун шахидони майдони ҷанг ба ҳок сарнагун гаштанд, танаҳои дарахтони каллакшуда ба мисоли падару модарони мусибатзадае, ки фарзандони дилбандашонро талаф дода бошанд, дастҳои худро боло намуда, **гӯё** ба фалаки қачрафтор лаънатҳо мефиристонданд.

Ин ҳама ҳаробкориҳои чингизона дар пеши Саидалии бахтбаргашта ба амал пайваست ва анҷом ёфт. Фигон аз зери ҷигари ӯ бархост. Бечора ба Давлат зорӣ мекард, ки:

- **Бикуш маро!** Ба ҳаққи худо ва ҳурмати намаки дар ҳамин бог **хӯрдагиат**, аввал маро бикуш ва баъд дарахтонамро бибур.

- Не, ман туро намекушам, аммо аз куштан бадтар мекунам! Ту ханӯз маро нашинохта будай, акнун бишинос! – коҳ-коҳ хандида тамасхур мекард саркардаи сарбози амир.

Сотим Улугзода

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҷумлаи дуҷумро маънидод кунеду ташбеҳро шарҳ диҳед.
2. Бикӯш аз бикӯш магар фарқ дорад?
3. Чаро феъли шинохта будай бо -“и”- навишта шудааст?
4. Дар бораи захмати боғбон нақли мухтасаре нависед.

19. Матнро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Ба имлои калимаҳое, ки “у” ва “ӯ” доранд, диққат кунед. Тақлидан ба ин матн дар бораи ҳодиса ва ё воқеаи шундаатон нақле нависед. Гуед, ки кадом ифодаю ҷумлаҳо таъсирбахш буданд.

Темурмалик рухсат дод. Пешхидмати пештарааш рони чапи ӯро кушода чашм андохт ва фарёд кашида гуфт:

- Валло, ки Шумо Темурмалик мебошед! – ва ба дигарон нигоҳ карда илова намуд. – Ин кас дар ҷанги Қарахониён аз рони чапи худ тир хӯрда захмдор шуда буданд, ки ман он захмро намад сӯхта пахш карда, то беҳ шуданаш нигоҳубин карда будам ва ҷойи он захм сиёҳча шуда монда буд. Он доғ ҳоло ҳам дар ҳамон ҷо ва ба ҳамон ҳол намоён аст.

Бо шунидани ин суҳанҳо ҷавон худро ба пойи падар андохт, бо лабҳои аз ҳаяҷон хушкида кафи пойи пурбилаи ӯро мебӯсид ва чашмони пур аз ашки шодии худро ба рӯи пойи аз пирӣ хушкидаи вай мемолид. Падар ҳам сару гардани писарро аз бўсаҳои гарми муштоқона саршор мекард. Ду пирамард бошанд, якдигарро оғӯш карда, рӯю лаби ҳамдигарро мебӯсиданд ва бо ин шодии ногаҳонӣ худхошонро табрик мекарданд. Ин манзара ҷунон шодибахшо буд, ки нависандаи ин сатрҳо ҳам дар вақти таҳрир худро аз ҳаяҷон боздошта натавонист.

Баъд аз он ки падару писар аз бўсаву оғӯш дилосо шуданд, мӯйсафедон ҳам ба навбат Темурмаликро ба оғӯш кашида, аз канору бўс табли шодмониро баландовоз карданд.

Садриддин Айни

20. Калимаҳои додашударо хонед ва фарқи онҳоро гӯед. Имлояшонро дар хотир доред. Матне тартиб диҳед, ки дар он калимаҳои додашуда ҳамагӣ истифода шуда бошанд.

хурд – хӯрд
бур – бўр
сум – сӯм
куш – кӯш
хуш – хӯш
гул – гӯл

21. Ҳикоятро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Гӯед, ки ҳадафи асосии ҳикоят чист? Мухтасар онро нависед. Аз калимаҳои ӯ-дошта истифода кунед. Ифодаҳои **раҳо шуд** ва **рӯй тоза кардан**-ро шарҳ диҳед.

Рузе Ҳусейн ибни Алӣ... бо қавме аз саҳоба ва араб бар сари хон нишаста буданду нон меҳӯрданд ва чуббаи гаронмоя пӯшида ва дастори некӯ бар сар баста. Ғуломе хост, ки косаи хӯрдани пешии ӯ ниҳад, аз болои сари ӯ истода буд. Қазоро коса аз дасти ғулом раҳо шуд бар дӯши он ҳазрат ва чуббаю дастор ба хӯрдани олуида шуд. Шароре дар ӯ падида омад ва аз тирагию хичолат рухсори ӯ барафрӯхт. Сар баровард ва дар ғулом нигарист. Чун ғулом чунон дид, битарсид, ки ӯро адаб фармояд... Ҳазрати Ҳусейн рӯй тоза карду гуфт:

- Эй ғулом, туро озод кардам, то ба якборагӣ аз ҳашму молиши ман эмин шавӣ.

Ва бузургвории амиралмуъминин Ҳусейн дар чунин ҳол пайдо шуд ва писандида доштанд.

аз «Сиёсатнома»

22. Матро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Чаро дар ин порча асосан бандаки “й” истифода шудааст? Калимаи аввали порчаро бо у хонед. Гӯед, ки чӣ тағйирот ёфт? Калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Кӯш, то халқро ба кор оӣ,
То ба хулқат ҷаҳон биёрой.
Чун гул он беҳ, ки хӯйи хуш дорӣ,
То дар офок бӯи хуш дорӣ.
Нашунидӣ, ки он ҳаким чӣ гуфт?
Хоби хуш дид, ҳар кӣ ӯ хуш хуфт.

Ҳар кӣ бадхӯ бувад гаҳи зодан,
Ҳам бар он хӯст вақти ҷон додан.
В-он ки зода бувад ба хушхӯйӣ,
Мурданаш ҳаст ҳам ба хушрӯйӣ.
Сахтгирӣ макун, ки хоки дурушт,
Чун ту садро зи баҳри ноне кушт.

Низомии Ганҷавӣ

Луғат:

хулк – хӯй, одат, рафтор
ҳаким – доно, донишманд

хӯ – табиат, одат, хулк
офок – ҷамъи уфук, ҷаҳон

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Ба порчаи шеърӣ чӣ ном мондан мумкин?
2. Байти чорумро шарҳ дода, мазмунашро бо ҷумлаи равон (наср) нависед.
3. Зарбулмасали «Он чи бо шир дарояд, ба ҷон барояд» ба байти чорум чӣ муносибат дорад?

23. Хондани матн чӣ лаззате бахшид? Магар моҳияти онро дарк кардед? Гуед, ки **бар дӯш бардоштан** ва **аз дӯш бардоштан** аз ҳам чӣ фарк доранд? Дар бораи амали неки касе нақле нависед.

Андар ин маънӣ гӯянд, рӯзе Мӯсо... дар он ҳол, ки шӯбони Шуайб буд ва ханӯз ваҳй ба вай наёмада буд ва ғусфандон мечаронид, қазоро мешаке аз галла ҷудо афтода буд. Мӯсо хост, ки ўро бо рама барад, мешак бирамид ва дар саҳро афтод ва ғусфандонро намедид ва аз баддилӣ ҳаметарсид ва Мӯсо... аз пас медавид, то миқдори ду фарсанг, чунон ки барнаметавонист хостан. Мӯсо дар вай нигоҳ кард ва раҳмаш омаду гуфт:

-Эй бечора, чаро мегурезӣ ва аз кӣ метарсӣ?

Чун чунон дид, бар дӯш бардошташ ва меовард ва тапидан гирифт. Мӯсо ўро аз гардан фуру гирифт ва ба миёни рама андар шуд. Эзид таъоло ғариштагонро нидо кард, ки «дидед, он бандаи ман бо он мешаки даҳонбаста чӣ хулк кард ва бад-он ранҷ, ки аз вай кашид, ўро наёзурд ва бар вай бубахшуд, ба иззати ман, ки ўро баркашам ва калими хеш кунам ва пайғамбарӣ диҳам ва бад-ӯ китоб фиристам ва то ҷаҳон бошад, аз вай гӯянд».

Ва ин ҳама қароматҳо бар вай арзонӣ дошт.

аз «Сиёсатнома»

Лугат:

Мӯсо – номи пайгамбар
шуайб – касе, ки арабро
пасту ҳақир мешуморид

фарсанг - қариб шаш километр
калим - ҳамсуҳбат, ҳамсуҳан
калимуллоҳ – лақаби ҳазрати Мӯсо

24. Матнро хонед ва гуед, ки он ба кадом услуб тааллуқ дорад? Матнро чӣ ном муносиб аст? Шумо низ маҳалли бароятон шиносро тасвир кунед. Калимаҳои ишорашударо истифода бурда, ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Рӯз сафед мешуд: аз байни абрҳои парешон ситораҳо хира метофтанд. Дар кӯча якта-нимта одамон воҳӯрда, ба онҳо салом-алейк мешуданд. Аз паси девори ҳавлиҳо фақирона гоҳо маоси гову **гӯсола** ё моли реза ба **гӯш** мерасид.

Аз қаъри дара, дар поини роҳе, ки Анвару ёронаш онро гузашта мерафтанд, шуввосзанон дарёчаи Кофрун чорӣ мегардид. Вай дур аз Нилу, аз худи пошнаи куллаҳои **кӯхи** Ҳафтсар ибтидо гирифта, тобистону тирамоҳ як қисм заминҳои водии Гардонро шодоб мекард. Ҳоло, шояд аз борони **дирӯза** обаш лой ва аз ҳарвақта баланд буд.

Саттор Турсун

25. Порчаро ифоданок хонед ва бигӯед, ки мазмуну мундариҷаи он доир ба чист? Ба он чӣ ном додан мумкин аст? Ҷойи задаи калимаҳои “**ӯ**”-дорро муайян кунед.

Ситамгоро, ба эҳсон хӯ накардӣ,
Ҳама бад кардию некӯ накардӣ.
Ҷафокорӣ макун, аз мӯҳсинин бош,
Чунон то чанд бошӣ, инчунин бош.
Чу бинӣ тирабахтеро сияхрӯз,
Шабашро ҳамчу курси маҳ барафрӯз!
Ба об аз ташнагӣ бинмо начоташ,
Ки бошад оби ту оби ҳаёташ.
Ба сармо чун шавад аз хеш навмед,
Бипӯшӣ хилъати гарме чу хуршед.
Ба гармо чун наёбад дояи худ,
Дилаш осуда кун дар сояи худ.
Ба инсон боз гардад сайри эҳсон,
Ки эҳсонро нашоад гайри инсон.

Гул аз лутфе, ки дорад навбахорон,
Кунад ҷо бар сари насринъузорон.
Хасу хоре, ки оташ барфурузад,
Чу хезад шуъла, аввал худ бисӯзад.
Мазан рах, то бурун аз раҳ наяфти,
Макан чаҳ то даруни чаҳ наяфти.

Бадриддини Ҳилолӣ

Лугат:

эхсон – неқӯй, лутфу марҳамат
хӯ кардан – одат кардан,
унс гирифтан
мӯхсинин – неқӯкорон

курс – лунда, давра
хилъат – либос, ҷомаи бепахта
доя – мураббӣ, тарбиягар
лутф – марҳамат, бахшиш

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Бадии золим дар кадом мисраъҳо баён шудааст?
2. Неқӯию эҳсонро кӣ бояд анҷом диҳад?
3. Мисраи охир кадом зарбулмасалро ба ёд меорад?
4. **Тиарахт**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
5. Вазифаи “и”-ро дар калимаҳои **чафокорӣ** ва **бинӣ** муайян кунед.
6. Имлои **чаҳ-ҷоҳ**, **рах-роҳ**-ро шарҳ диҳед ва гуед, ки кадом шакли онҳо дурустанд.

26. Ҳикояро ифоданок хонед ва маънояшро нақл кунед. Гуед, ки ба он кадом ном муносиб аст ва чаро? Ифодаи **ғӯта хӯрд**-ро шарҳ диҳед ва навишти онро дар ёд доред.

Подшоҳе бо ғулуме аҷамӣ дар киштӣ нишаст ва ғулом дигарбора киштиву дарё надида буд ва роҳати киштӣ наёзмуда. Гиряву зорӣ дарниҳод ва ларза бар андомаш уфтод. Чандон ки мулотифат карданд, ором намегирифт ва айши малик аз ӯ мунағғас буд.

Чора надонистанд. Ҳакиме дар он киштӣ буд, маликро гуфт:

- Агар фармон диҳӣ, ман ӯро ба тариқе хомӯш гардонам?

Гуфт:

- Ғояти лутфу қарам бошад.

Бифармуд, то ғуломо ба дарё андохтанд. Боре чанд ғӯта хӯрд. Мӯяш гирифтанд ва пеши киштӣ оварданд ва ба ду даст дар суккони киштӣ овехтанд. Чун баромад, ба ғӯшае биншаст ва ором ёфт.

Маликро ачаб омад, ҳакимро пурсид:

- Дар ин чӣ ҳикмат буд?

Гуфт:

- Аз аввал меҳнати гарқа шудан начашида буд ва кадри саломати киштӣ намедонист. Ҳамчунин кадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

дигарбора – дубора

мулотифат – лутфу марҳамат,
шафқату навозиш

мунағғас – вайрон, ҳалалдор,
тира, андӯхгин

суккон – дунболаи киштӣ

ачаб омад – тааҷҷуб қардан,
хайрон шудан

офият – осудаҳолӣ, оромӣ, амонӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Уфтод навиштани калимаи **афтод** магар дуруст аст?

2. **Маликро гуфт**-ро боз чӣ тавр баён қадан мумкин?

3. Ҷумлаи **кадри офият касе донад, ки ба мусибате гирифтор ояд**-ро шарҳ диҳед. Он ба қадом зарбулмасал наздик аст?

4. **Хӯрд** ва **хурд** магар як чиз аст? Доништани фарқи “у”- аз “ӯ” чӣ аҳамият дорад?

27. Порчаро ифоданок хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Агар ба ҳамин порча ном лозим мебуд, қадом номро муносиб меҳисобидед. Калимаҳои ишорашударо дуруст талаффуз кунед ва навишти онҳоро дар ёд доред.

Гарчи пайдо гашт чин дар **рӯи** мо,

Гарчи пур шуд аз сафедӣ **мӯи** мо.

Орзу бисёр дорад дил **ҳанӯз**,

Чӯши ишқи ёр дорад дил **ҳанӯз**.

Орзу дорад, ки болу пар занад,

Гул ба **мӯҳи** сафеди сар занад.

Орзу дорад, ки бинад дурро,

Ҳикмати ояндаи машхурро.

Хаймаи заррин занад бар **рӯи** моҳ,

Бар замин аз моҳ то созад нигоҳ.

Як нафас биншин, гапамро **гӯш** кун,

Сӯхбати имрӯзаро пурчӯш кун...

Мирзо Турсунзода

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Ин порча аз кадом достони шоир аст?
2. Боу пар задан-ро чӣ тавр фаҳмидед?
3. Кадом тарзи навишти калимаҳои **гарчи** ва **ҳарчи** дуруст аст?

28. Матнро хонед ва аз рӯи мазмуну мундариҷааш ном гузоред. Тақлидан матне нависед ва зарбулмасалеро чун асос қабул кунед.

Пирамарде, ки болиғ бар ҳаштод сол аз синни умраш сипарӣ гардида буд, рӯзе саргарми гарси ниҳоли гирдуде буд. Анӯшервон, подшоҳи додгари сосонӣ, ки савора аз он сӯй мегузашт, ҳамин ки ўро дар ҳоли анҷоми ин амал дид, инон баркашид ва рӯй ба ў фармуда гуфт:

- Эй пир, бо он ки медонӣ, солиёни дароз мегузарад, то ниҳоли гирду борвар гардад ва аз самари худ туро баҳравар кунад, ин чӣ заҳмати беҳуда ва чӣ ранҷи беҳосил аст, ки бар худ ҳамвор мекуни?

Дехкони солхӯрда дар ҷавоб арз кард:

- Шоханшоҳо, «Дигарон киштанд, мо хӯрдем, мо мекорем, то дигарон бихӯранд».

Шоҳро ин сухан хуш омад ва рӯй ба ҳазинадори худ кард ва гуфт:

- Яксад ашрафӣ ба вай ато кун!

Пир арз кард:

- Подшоҳ, «Дигарон киштанд, мо хӯрдем, мо киштем, то дигарон бихӯранд, вале намурдем, аз ҳосили он худ хӯрдем».

Шоҳро ин сухан бештар хуш омад ва фармуд, то яксад ашрафӣи дигар ба ў базл кунанд...

аз «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Лугат:

гарс – дарахт шинондан

гирду – чаҳормағз

додгар – одил, доддиҳанда

инон баркашидан – рӯй гардонидан,

борвар гардад – ҳосил диҳад,

самар орад

ашрафӣ – пули тилло, ки вазни 18

наҳӯд дошта:

Ба савол ва супоришҳо посух диҳед:

1. Солхӯрда-ро бе ў талаффуз кунед, маъно тағйир меёбад ё не?
2. Солхӯрда аз ҷиҳати сохт чӣ гуна калима аст ва чаро яққоя навишта шудааст?

3. Мо хурдем-ро мо хурдем нависем, тағйироти маъно ба вучуд омад ё не?

4. Чаро **ҷӣ** бо **й** навишта мешавад?

5. Калимаҳои дигарро номбар кунед, ки бо иваз гаштани “у” ба “ӯ” маънояшон тағйир меёбад.

ҲОДИСАҲОИ ФОНЕТИКӢ

29. Калимаҳои ҳар ду сутунро хонда, ба якдигар муқоиса кунед. Фарқи онҳоро шарҳ диҳед ва ба ҳар кадоми онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

I. akka - aka
дарро – даро
курра – кура
модда – мода
қассос – қасос

II. zann – zann
дурр – дур
садд – сад
сирр – сир
тибб – тиб

30. Задаро дуруст гузошта, калимаҳоро хонед. Гуед, ки онҳо аз ҷиҳати маъно фарқдоранд?

содда – сода
даррав – дарав
маккон – макон
маккор – макор
хуррам – хурам

31. Матро хонед ва баъд мазмуни онро нақл кунед. Ҷумлаҳоеро, ки калимаҳояшон ташдиддоранд, нависед ва имлои калимаҳои ташдиддорро дар хотир нигоҳдоред.

Ман боре дар лаби обе мутафаккир нишаста будам. Дидам, сурхзанбӯре дар об ғарқ шуда, наздик ба вартаи ҳалок расида буд, бардошта бар канор ниҳодам, то хушк шуд ва бипарид. Натиҷаи ин амал ҳамон рӯз ба ман расид. Рӯзе дидам мӯраспак ба тори

анкабут ғирифтор омада метапид. Тараххум овардам. Риштаҳо аз саропош ба ҳикмат берун кашидам, ки озоре ба вай нарасид. Ва ба сабаби ин амал аз маҳлакаи азим ба воситаи шахсе бираҳидам.

Ва филчумла дар ҳама умури маодӣ ва маосӣ, қиссаи рӯбоҳбача малҳузи шумо бошад, ки аз модар пурсид, ки «маро ҳилае биёмӯз, ки чун ба кашокаши сағ дармонам, бад-он кор бандам ва махлас ёбам». Гуфт: «Онро ҳилаҳо фаровон аст, (аммо) осонтар ва ба начот қарибтар он, ки дар хона нишинӣ, на ӯ туро бинад ва на ту ӯро бинӣ».

Аҳмади Дониш

Лугат:

мутафаккир – ғарки фикру андеша,
фикркунанда

варта – гирдоб, ҷойи хатарнок

тараххум – раҳм, дилсӯзӣ, раҳм кардан

малҳуз – дар назар дошташуда,
мулоҳизашуда

махлас – ҳалосӣ, раҳой

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Ғуед, ки калимаҳои ташдиддор ба кадом забон мансубанд?
2. Нуктае, ки дар ин матн таъкид мегардад, дар кадом ҷумла ифода ёфтааст?
3. Ташдиди овозҳоро доништан чӣ аҳамият дорад?

32. Калимаҳоро аз ҷиҳат сохт муайян кунед.

I. чакка

чилла

якка

бурранда

каллак

II. таракқос

бурро

хуррок

заррин

хирри

III. акка

барра

бутта

калла

гурриш

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Калимаҳои сутуни аввал ба воситаи кадом пасвандҳо сохта шудаанд?
2. Дар сутуни дувум чӣ?
3. Калимаҳои сутуни сеюм сохтаанд ё сода?
4. Калимаҳоро интиҳобан истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед.

33. Матро ифоданок хонед ва гӯед, ки моҳияти он дар чист? Мухтасар нависед ва аз калимаҳои овозхояшон ташдидшуда истифода баред. Калимаҳои ташдиддорро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

Овардаанд, ки малике писари худро ба ҳарби ҳасме фиристода буд. Хабар оварданд, ки маликзода гоҳ-гоҳе дар роҳ зирех аз бари худ берун мекунад ва ду шаб дар як манзил хаймаи иқомат мезанад. Падар ба ӯ навишт: «Эй писар, ҳақ таъоло, ки иззатро офарид, кулфату машаққатро бо он қарин сохт ва лаззатро, ки халқ қард, орому роҳатро ба ӯ рафиқ гардонд. Он ки иззатро ба мулк дод ва мазаллатро ба раоё, ҳатти подшоҳ иззи мамлакат аст ва ҳисси раият амну амон ва истироҳат ва ин ҳар ду бахш якҷо ҷамъ нашавад, лоҷарам подшоҳ бояд, ки озоишро видоъ кунад ва роҳашро бо раият гузорад. Ва дигар чунин намекунад, бо истироҳат дармебояд сохт».

Ҳусайн Вузи Кошифӣ

Луғат:

малик – подшоҳ

ҳарб – ҷанг, набард

мазаллат – ҳори, залилӣ, ҳорию зорӣ

зирех – либоси оҳанини

ҷанговарони қадим

раоё – мардум

34. Калимаҳоро, аввалан, хонед, сониян, нависед. Гӯед, ки онҳо аз кадом забон иқтибос шудаанд? Имлояшонро дар хотир доред.

аббос

аввал

аммо

аттор

баққол

вассоф

даллол

зимма

иддао

қисса

миллат

музаффар

шаффоф

таманно

таҷассум...

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Иқтибос дар забон падидаи хуб аст?
2. Чаро калимаҳо аз як забон ба дигараш мегузаранд?
3. Сабабҳои иқтибосшавӣ кадомҳоянд?

35. Калимаҳои зерро истифода бурда ибораҳо соzed, ки дар онҳо ҳамсадоҳо ташдид шаванд. Дар кадом ҳолат дар калимаҳо ташдиди ҳарф сурат мегирад?

мад	син	сир
фан	сад	чид
рад	ҳал	ҳақ
зид	дур	кул

36. Нависед ва гуед, ки чаро дар калимаҳои зер ҳамсадохо такрор ёфтаанд? Бо чанде аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Ҷаҳоннамо, оббозӣ, шаббода, каммева, каммаҳсул, чигарранг, серранг, яххона, кабккабоб, каммузд, маҳиннах.

37. Матро хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Калимаҳои, ки дар онҳо овозҳо тағйир шудаанд, ёфта, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Шумо низ тақдидан ба матн як лавҳаҷае нависед, ки шомӣ деҳаатон тасвир шуда бошад.

... Бегоҳ буд. Ҳавопаймо моро ба фурудгоҳи Самарқанд расонид. Баъд аз чанде фурсат мошини мо ба сӯи Панҷакент раҳсипор гардид. Вакте ки аз Самарқанд ва аз деҳаҳои хурраму дашту саҳроҳои паҳновар гузашта, ба сӯи Панҷакент мешитобидем, аз дур, аз чапу рост теппаҳо, кӯҳҳо намоён мешуданд. Оғтоб андак-андак дар паси уфқ пинҳон шуда, фазои гирдогирди худро тиллоранг мекард, ки ба Панҷакенти бостонӣ, ба он диёри босафо, диёре, ки холи руҳи тоҷикон аст, ворид шудем.

Панҷакент дар болооби дарёи Зарафшон, дар водии васе, ки атрофаш бо кӯҳҳо ва деҳаҳои сабзу хуррами дар доманаи кӯҳҳо ва канори рӯдҳо воқеъ ҳастанд, ҷойгир шудааст. Ин диёри афсунгару дилангез, ки тоҷикон дар гузаштаи ҳама қадим дар он маскан гузида, аз худ ба ёдгор мондаанд, асрҳо ин ҷониб диққати аҳли хирадро ба худ мекашид.

Шарифҷон Ҳусейнзода

38. Порчаҳои хонед ва ҳар яки онро маънидод кунед. Сабаби ду шакли навишт доштани калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед. Қадоме аз онҳо тибқи қоидаи имло навишта шудаанд?

Агар **баччаи** шери ноҳӯрдашир
 Бипӯшад касе дар миёни ҳарир,
 Диҳад нӯш ўро зи ширу **шаккар**,
 Ҳамеша вайро парваронад ба бар.

Ба гавхар шавад боз, чун шуд бузург,
Натарсад зи оҳанги пили сутург.

Фирдавсӣ

Ба корҳои гарон марди кордида фирист,
Ки шери шарза дарорад ба **хамми** каманд.

Саъдӣ

Ба сабр аз корҳо берун равад банд,
Шавад най **шаккару шаккар** шавад қанд.

Ҳилолӣ

Рӯзе аз рӯзҳои фасли баҳор,
Ки дили **баччагон** надошт қарор.
Берун аз деҳаи Ҳисор шудем,
Ҷониби дашти лолазор шудем.

Гурсунзода

39. Калимаҳои зеринро хонед ва бори дигар талаффуз кунед. Ҳини талаффуз чӣ ҳодиса ба шумо аён гашт? Тарзи навишти онҳоро шарҳ диҳед ва дарёд нигоҳ доред.

Шанбе, занбӯр, занбар, чанбар, анбур, анбор, гунбад, чунбидан, дунба.

40. Калимаҳои ҳар ду сутунро хонед ва шарҳ диҳед. Ба имлои онҳо диққат диҳед. Ҷумлаҳои созад, ки калимаҳои зер истифода шуда бошанд.

мазкур
зудтар
китобча
бодпо
калидсоз

асбоб
машғул
афгон
асосгузор
аспбандӣ

41. Чистонро ифоданок ва бодикқат хонед ва ҷавобашро пайдо кунед. Ҳини кироат ба талаффузи калимаҳо таваҷҷӯҳ намоеду сирро ошкор сохта тавзеҳ диҳед.

Чист он гунбаде, ки ӯ бедор,
Андарун духтарон бувад яксар.
Ҳоли он духтарон агар пурсӣ,
Ҳама хуниндиланду дар ҷодар?

аз китоби «Чистонҳо»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Санъати ташбехро аз порча пайдо кунед.
2. **Духтарон** гуфта чӣ дар назар дошта шудааст?
3. Киҳо хуниндиланду ҷаро дар ҷодаранд?

42. Ҳикояро бихонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Ҳангоми хондан калимаҳои, ки дар онҳо ҳодисаҳои фонетикӣ дучор мешаванд, шарҳ диҳед. Пас аз он гуед, ки чӣ натиҷа бардоштед? Ҳамонро нависед.

Дар замони Баҳроми Гӯр ҳакиме буд, ки дар фазлу ҳикмат ягона буд ва дар ҳунару дониш ангуштнамоӣ. Чун борҳо аҳволи ӯ ба Баҳром гуфтанд, Баҳром ӯро бихонд ва аз анвои улум имтиҳон кард. Ва чун дар ҳама савол ҷавоб дод, Баҳром бо ҳуд гуфт: «Вазорат ба вай тафвиз кунам, аммо бош, мо ӯро дар ҳиммату адаб биёзмоем».

Пас, ӯро бо ҳуд дар хон нишонд ва ҳамкоса гардонид ва мурғе бирён карда, дар пеши вай ниҳод.

Ҳаким мурғро пора кард ва ба шараҳе тамоми бихӯрд ва дигарро ҳамчунон ба кор бурд.

Баҳром гуфт: «Ин мард ҳиммат надорад, дар пеши ман мурғ чунин меҳӯрад, дар ғайбати ман чӣ гуна хӯрад?!».

Пас, ӯро ташриф дод ва бозгардонид ва бад-ин тарки адаб ва дунҳиммати аз вазорат маҳрум монд.

Муҳаммад Авфӣ

Лугат:

ангуштнамо – машхур, шӯҳратёфта
анвоъ – ҷамъи навъ
улум – ҷамъи илм
тафвиз – ба ӯҳдаи касе гузоштан, супурдан

шараҳ – ҳарисӣ, ҳирс
ташриф додан – ҷома бахшидан, бузург гардондан
ҳиммат – ирода, азм, ҷаҳду кӯшиш
дунҳиммати – пастҳиммати, фурӯмоӣ

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Ибораи **ҷавоби савоб** чӣ маъно дорад?
2. Магар одамо **меҳонанд**? Шарҳ диҳед ва ҷумлае гуед, ки дар он хондан истифода шуда бошад.
3. **Ҳикмат** чӣ тавр талаффуз мешавад?

43. Матиро хонед ва моҳияти онро мухтасар нақл кунед. Гуед, ки аъзоҳои ҷида ба матн чӣ хусусияте бахшиданд? Тарзи қироати ҷумлаҳои аъзои ҷидадорро шарҳ диҳед? Боз кадом ҷашнхоро медонед? Номбар кунед?

Дар Сугд ҳеҷ як аз маросимҳои бисёри сугдиён бо чунин фароҳӣ, шуқӯҳ ва хуррамии тамоми халқ ҷашн гирифта намешуд, чунон ки Наврӯз гирифта мешуд. Марду занҳо, бачаҳо либосҳои рангоранги идона пӯшида, ба сайри сахроҳо, боғу бӯстонҳо мебароманд ва ба шарафи вуруди тобистони ғайзбор таронаҳо меҳонданд, бозиҳои гуногун барпо менамуданд. Меҳмондориҳо, зиёфатҳои ҳамдигарӣ авҷ мегирифтанд.

Ин ҷашн аз ҳама бошукӯҳтару хуррамтар дар сайргоҳи беруни шаҳр баргузор мешуд: дар он созанда ва сарояндагон, раққосон, шаъбадабозон издиҳоми халқро дилхуш месохтанд. Ҷавонон ғӯштингирӣ, ҷавғобозӣ мекарданд, пойга метохтанд.

Сотим Улугзода

Луғат:

вурӯд – дохил шудан, расида омадан
кавволон – нотикон, хушгапон

шаъбадабозон – найрангбозон
издиҳом – анбӯҳ, ҷамъомад

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Ҳеҷ як**-ро бори дигар талаффуз карда, имлои онро дар ёд нигоҳ доред.

2. Боз дар кадом калимаҳо ихтисору ҳамоханг шудани овозҳо мушоҳида мешаванд?

3. **Наврӯз**-ро аз ҷиҳати сохт муайян созед.

4. **Ғӯштингирӣ** боз чӣ тавр навишта мешавад?

44. Калимаҳои зеринро хонед ва нуктаи пайбурдаатонро шарҳ диҳед.

I. бадтар
садто
қамчин
қолин

II. бозингар
хиштгар
қордча
ҷумъа

III. ҷамъ
қабуд
қалид
санҷид

45. Матиро бодикқат хонед. Ҳикмати он дар чист? Хулосаатонро нависед. Калимаҳои ишорашударо бори дигар талаффуз кунед ва матлабро шарҳ диҳед.

- Асли ҳама донишҳо ақл аст. Ва ҳар кӣ **некбахту хушризк** бошад, корҳои мушқил бар вай сахл гардад, душвор осон шавад ва ҳар кори номумкин ба ҳукми мусоидати **икболу** баландии бахт бар вай сахл гардад. Ва низ дар ҳосил шудани матлаб **вақт** таъсири зиёд дорад, чун вақти зарурӣ расад ва мӯҳлати лозима ба поён ояд, он мушқил осону муяссар шавад ва дар ҳадди имкон ояд.

аз «Ҳаким Синдбод»

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар хусуси аҳамияти ақл мулоҳизаатонро гуед.
2. Вақт барои ба даст омадани матлаб чӣ зарурате дорад?
3. Бо истифодаи калимаи **лозима** ҷумла тартиб диҳед.

46. Матро хонед ва гуед, ки чӣ натиҷа бардоштед? Шумо низ аз матн илҳом гирифта, дар бораи ягон шахси машҳур лавҳае тартиб диҳед. Ҳини навиштан кӯшед, ки ба ғалат роҳ надихед.

Таваллудгоҳи ин одам (Раҳими Қанд) дар деҳаи Фоики тумани Шофиркоми Бухоро буда, дар шаҳри Бухоро нашъунамо ва касбу камол ёфта, мусикиро омӯхтааст ва ӯ аз асбобҳои мусиқӣ танбӯр менавохт, аммо суруд намехонд. Ин одам табиатан бисёр бечора буда, аз молу ашёи дунё ҳам чизе надошт ва бисёр фақирона зиндагӣ мекард. Ӯ дар пешаи худ маҳорати бисёр баланд надошт ва ба болои ин монанди баъзе мусикачиёни он замон маҷлисоро, суҳанвар, ширинкор ва хушомадгӯй ҳам набуд. Бинобар ин, ӯро одамони сарватманд дар тӯйҳо ва меҳмондорихи пуртантанаи худ даъват намекарданд. Азбаски харидораш кам ва бозораш касод буд, ҳар кас ӯро барои базме даъват кунад, дар як шаб ба ду танга музд, ки баробари 30 тин аст, розӣ мешуд.

Азбаски нархи танбӯрнавозии ӯ назар ба навозанда ва хонандаи дигар хеле арзон буд, муллобачагон – талабагони мадраса дар иҷтимоона – дар базмҳои ҷамъиятӣ ва шабнишиниҳои худ бештар ҳамин одамро даъват карда мебуданд. Ман ҳам бо ин кас дар ҳамин гуна иҷтимоонаҳо шинос шуда будам.

Садриддин Айнӣ

47. Калимаҳои зеро хонед ва нависед. Ба талаффузи онҳо таваҷҷӯҳ намоед. Магар овозҳо бадал мешаванд? Агар чунин аст, шарҳ диҳед.

Иқтисод, вақт, нақша, мақсуд, тақсир, тақсим, тақдир, нақд, мазкур, себча.

48. Калимаҳои ҳар ду сутунро нависед ва фарқи маъноии онҳоро шарҳ диҳед. Гуед, ки тафовут ба чӣ вобаста аст? Чаро калимаҳо дар сутуни аввал якҷоя ва дар сутуни дуюм ҷудо навишта шудаанд?

инсон
чормағз
мардикор
чорсӯ
номанавис
ҳамин
чунин

инсон
чор мағз
марди кор
чор сӯ
нома навис
ҳамин
чунин

49. Байтҳоро хонед ва нависед. Онҳоро шарҳ диҳед. Ифодаҳои ишорашуда аз ҷиҳати маъно фарқ доранд ё не? Навишти онҳоро дар хотирдоред.

Касеро, ки дастат расад, **даст гир**,
Ки фардо ҳамон бошадат **дастгир**.

Ҳофиз

Моҳазар нест ба бозор сивои **манту**,
Гушна мондӣ, агар имрӯз ба ҷойи **манту**.

Савдо

Чӣ нуқсон дорад ин мардум, ки **инсон**,
Надорад кадру қимат мисли **инсон**?

М. Турсунзода

Луғат:

моҳазар – ҳозир ва мавҷуд

сиво – ғайраз, ба ғайраз

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Гушна боз ба кадом шакл гуфта ва навишта мешавад? Кадоме аз онҳо дуруст аст?

2. Чаро **чӣ** бо ӣ навишта шудааст, шарҳ диҳед.

3. Калимаҳои **қуфл**, **кифт**, **суфра**, **масҳӣ** ва **авф** боз чӣ тавр талаффуз мешаванд?

50. Матиро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Гуед, ки дар он доир ба кадом фасли сол сухан меравад? Дар хусуси як лаҳзаи фарахбахши бахор лавҳачае тартиб диҳед.

Медонед, ба осмони бекаъри лочувардии пуранвор дуру дароз чашм дӯхта хобидан ҳам нашъае доштааст. Ба кадом сӯи он фазои нопайдоканор хоҳед, ба ҳамон сӯ назари худро равона карда, ором, боҳаловат меҳобед. Чизе садди назар шуда наметавонад. Дам ба дам мӯрчакон ё гамбӯскчаҳои ба сару рӯятон часпида баромадаро афшонид, боз нигоҳ мекунед. Гуё ба чуз баҳри паҳновари ҳавои нилгун чизеро намебинед. Бо вучуди ин, медонед, ки назари шумо ба сӯи миллиардҳо дунёҳои дури номаълум ва пурасрор равона шудааст.

Фазлиддин Муҳаммадиев

51. Порчаҳоро ифоданок хонед ва мавзӯи онҳоро муайян кунед. Дар ин порчаҳои шеър кадом ҳодисаҳои фонетикӣ ба чашм мерасанд?

Таносоиву коҳилӣ дур кун,
Бикӯшу зи ранчи танат сур кун.
Ки андар ҷаҳон суд беранҷ нест,
Ҳамонро, ки коҳил бувад, ганҷ нест.

* * *

Гар аз коҳилон ёр хоҳӣ ба кор,
Набошӣ ҷаҳонҷӯву мардумшумор.
Дигар хештанро надорӣ бузург
В-агар гоҳ ёбӣ, нагардӣ сутург.

Абдулқосими Фирдавӣ

Луғат:

коҳилӣ – танбалӣ, сустӣ

сутург – бузург, қавӣ

52. Ҳикояро хонед ва нақл кунед. Ба талаффуз ва навишти калимаҳое, ки “у”-, “й”- доранд, диққат диҳед ва онҳоро аз ҷиҳати сохт таъйин намоед. Дар кадом сарсатр лутфи сухан дида мешавад? Онро шарҳ диҳед.

Овардаанд, ки рӯзе Кисро хост, ки барнишинад ва атрофи мамлакатро тамошо кунад.

Рикобдор асп пеш кашид. Кисро худ болои асп овард, ногоҳ

давол канда шуд ва Кисро бияфтод. Дарсоат бифармуд, то мирохӯрро сиёсат кунанд. Ӯро оварданд.

Рикобдор гуфт: «Подшоҳ як калима аз ман истимоъ фармояд, баъд аз он ҳар сиёсат, ки фармояд, раво бошад».

Кисро гуфт: «Чӣ мегӯӣ?»

Гуфт: «Эй подшоҳ, ту подшоҳи одамиёни ва аспи ту подшоҳи аспон. Даволи бечора тоқати кашиши ду подшоҳ кучо дорад?!»

Кисро ин сухан бағоят хуш омад ва ӯро авф кард ва ташриф дод.

Муҳаммад Авфӣ

Лугат:

рикобдор – касе, ки рикоби подшоҳ (давлатманд)-ро гирифта, ӯро савор мекунад.
давол – тасмаи чармин, миёнабанди рикоби асп

мирохӯр – сардори саисон
истимоъ – шунидан, гӯш додан
сиёсат кардан – тарсондан, чазо додан, катл кардан

Ба саволҳо посух диҳед:

1. **Овардаанд**-ро боз чӣ тавр гуфтан мумкин?
2. **Истимоъ фармудан** чӣ маъно дорад?
3. **Кисро ин сухан хуш омад**-ро маънидод кунед. Ифодаи **хуш омад** чӣ ғаний ғап аст?
4. Бо лутф сухан гуфтан чӣ аҳамият дорад?

АЛОМАТИ САКТА ВА ИМЛОИ ОН

53. Матнро бодикқат хонед ва гӯед, ки дар он чӣ тасвир шудааст? Кадом ифодаҳои матн писанд омад? Ба имлои калимаҳое, ки аломати сакта доранд, таваҷҷӯҳ карда, онҳоро шарҳ диҳед.

... Ҳавливу хона аз шӯълаи шамъу чарогу кандил монанди рӯз равшан ва музайян буд. Дар шоҳаҳои дарахтон қафасҳои булбулу кумрӣ овезон ва он парандагон аз шӯълаи шамъ ва атру райҳон ба завқ даромада, ғулғула ва шӯр барпо карда буданд. Ба даруни хона даромада, дидам, ки фаршу палосҳои бисёр аъло пахн карда шуда, дастархонҳои атлас ва заррин кашида... Дар шамъдонҳо шамъҳои кофурӣ месӯхт. Навозандагони хушсимо ва хушнавоз ба ҷойи худ нишаста, соқӣони маъкул ба по истода, пешхизматони хушлибос аз ҳама ҷо боҳабар ва хушёр...

аз «Чор дарвеш»

Лугат:

музайян – зебу зинат додашуда, ороста   **кофури** – сефед, сафедранг

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Чиро **қандил** мегӯянд? Боз кадом калимаро ба ин маънӣ истифода мекунанд?

2. Калимаҳои **шӯъла**, **шамъ**, **аъло**, **маъкул**-ро шарҳ диҳед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

3. Ҷоеро тақлидан ба матн хаттӣ тасвир кунед.

54. Матнро хонед ва гӯед, ки ба моҳияти он сарфаҳм рафтед? Шумо ин масъаларо дар амали худ ва дигарон мушоҳида кардаед? Бо калимаҳои **аъмол** ва **афъол** ҷумлаҳо тартиб диҳед.

... Агар одамай дар вичдони худ мулоҳиза кунад, пой ба ҳидоят залолат ва саодату шақовати худ мебарад. Агар аъмоли ҳасанааш голиб бошад, саид аст ва агар афъоли сайнааш голиб ояд, шақӣ аст. Ва агар тоату гуноҳ баробар дорад, ба андозаи ҳар кадом гирифтори ва маҳлас бошад. Ва чун як навъ ихтиёри ҷузъӣ ба даст дорад, кӯшиш кунад, то савоб бар гуноҳ рочех ояд. Ва чун дарёбад, ки имрӯз гуноҳаш бар тоат ғалаба дорад, алалфавр ба тавбаву инобат тадорук кунад ва ба оби ҷашм сиёҳӣ аз ҷаридаи аъмоли худ бишӯяд, то умеди наҷот бувад...

Аҳмади Дониш

Лугат:

ҳидоят – роҳнамоӣ
залолат – безътиборӣ,
нописандӣ, хорӣ
шақоват – бадбахтӣ, сахтӣ
аъмол – ҷамъи амал

ҳасана – зебо, хуб
саид – хушбахт, некбахт
сайна – миёна
рочех – беҳтар, авло
шақӣ – бадбахт

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар калимаҳои **баъд**, **аъзо**, **манъ**, **феъл**, **шамъ**, **мавзӯ**, **манбаъ**, **тулуъ** аломати сакта чӣ вазифа дорад?

2. Дар **анъана**, **масъала**, **суръат**, **машғал** “ъ” чӣ хусусият дорад?

3. Ҳангоми калимабандӣ бо аломати “ъ” чӣ ҳодиса рух медиҳад?

55. Матнро хонед ва мазмуни онро мухтасар нақл кунед. Шумо дар таътил ба чӣ кор машғул мешавед? Нақле нависед. Калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Рӯзҳои таътил дар он ҷо (хучраи Абдухалил маҳдум) маҷлиси адаби ва сурудҳои зинатбахши давраи дӯстон, монанди «гули сари сабади» бӯстон Муҳаммадсиддиқи Ҳайрат буд. Дар суҳбатҳои адаби шеърҳои классикҳои тоҷик хонда, муҳокима карда мешуданд, баъзе шеърҳои шоирони замони таҳлил ва танқид меёфтанд.

Дар маҷлисиҳои суруд ғазалҳои доимии он ҷо Қорӣ Нурулло буда, баъзан Мулло Ҳомиди савтии гичдувонӣ ва Зайниддинхоча ҳам иштирок мекарданд. Баъзе шабҳои таътил дар ҳамон ҷо гун шуда базм ҳам мерафтем, ки дар он базмгардиҳо гоҳо Ҳайрат ҳам иштирок мекард. Чунончи, ӯ шабе бо мо базм рафта, дар бозгашти он базм базмқобӣ, базмбӣ ва базмтамошоқунии моро дар китъае тасвир карда буд...

Садриддин Айни

Ба саволҳои ҷавоб дода, супориширо иҷро кунед:

1. Ифодаҳои зинатбахши давраи гули сари сабад чӣ маъно доранд?
2. Шоирони замони гуфта кӣҳо дар назар дошта шудаанд?
3. Маҷлисиҳои суруд ба кадом маъно омадааст?
4. Базмқобӣ-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва сабаби яққоя навишта шудани онро шарҳ диҳед.
5. Қисми калимаҳои маълум ва масъул чӣ тавр ба сатри дигар гузаронида мешаванд?

56. Чистонро бодикқат хонда, ҷавобашро шарҳ диҳед ва нависед. Гуед, ки **Чаъфар** ба чанд маъно омадааст ва онро дар илми забон чӣ меноманд. Чистонро аз ёд кунед.

Чаъфаре дидам, ки бар чаъфар нишаст,
Чаъфарӣ меҳӯрду аз Чаъфар гузашт.

57. Китъаро ифоданок хонда, мазмунашро аввал нақл кунед ва баъд нависед.

Дар шеър се тан паямбаронанд,
Ҳарчанд ки «ло набию баъдӣ»,
Авсофу қасидаву ғазалро
Фирдавсию Анварию Саъдӣ.

Ба саволҳои ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Агар аз **баъдӣ** аломати сактаро соқит кунем, чӣ ҳодиса рух медиҳад?
2. **Авсоф** чӣ маъно дорад? Калимаҳои ҳамманоҷашро ёбед.

58. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва маънидод кунед. Вазифаи аломати сактаро дар калимаҳои ишорашуда шарҳ диҳед. Аз мисраи дуюм чиро дарк кардед?

... Гарчи **табӣи Рӯдакӣ шеърӣ** закӣ эҷод кард,
Офарин бар **табӣи Айнӣ, Рӯдакӣ** эҷод кард.
Гар ба дунё рафт Сино чун **табиби** иллоте,
Кард **ӯро** ҳиммати Айнӣ **табиби** миллате...

Бозор Собир

59. Матнро хонед ва гуед, ки барои шеъри хуб эҷод кардан чӣ бояд кард? Ин муколама магар «**Машварат идроку ҳушёрӣ диҳад**»-ро ба хотир намеорад? Калимаҳои **рӯшон**-ро аз назари маъно ва имло шарҳ диҳед.

Равшанӣ борад зи **рӯшон**, насли рахшонро бубин,
Лолаҳои навраси Хоруғу **Рӯшонро** бубин.
Гар надидӣ гавҳари рақсону лаъли нағмагон,
Ғунчаҳои санъати **кӯхи Бадахшонро** бубин...

Шеърро то охир хонда, устод беихтиёр гуфт:

- Фикратро фаҳмиданиам?

- Шеъри хубе, -ҷавоб додам ман.

Ту аз **рӯӣ** ҳурмат гуфта истодаӣ. Лекин ман мехоҳам, ки нуқсони шеъраро, ки ман онро дида натавонистам, ба ман **гӯӣ**!

- Шумо устоди суҳан ҳастед.

- Не ҷонам, то даме ки зиндаам, шогирдам. Он тарафашро хонандагон ва қадршиносони назм муайян мекунам. Ҳайрон нашав, ман шогирдам, хонандагон ва **дӯстонам** устодони ман ҳастанд. Аксари газалҳои нави ҳудро пеш аз интишор барои маслиҳат одатан ба устод Айнӣ мефиристонам ва аз **рӯи** маслиҳатҳои **ӯ**, агар лозим шавад, ислоҳ мекунам. Ба шумо, ҷавонҳо, ҳам маслиҳат ҳамин аст, ки шогирди якдигар бошед.

Мирсаид Миршакар

1.Оё медонед, ки муаллифи порчаи шеър ва мусоҳиби Миршакар кист?

2.**То даме ки зиндаам**-ро шарҳ диҳед.

3.Дар **шеърро** магар ҳамсадо ташдид ёфтааст?

4.**Назм аз набз** чӣ фарқ дорад?

5.Навиштаи ҳудро аз назари **дӯстон** гузаронидан чӣ ғоида дорад? Андешаи шумо.

60. Пандро ифоданок хонда, онро тафсир кунед. Вазифаи аломати сактаро дар калимаҳои ишорашуда шарҳ диҳед.

Он чӣ пурмағз аст, чун мушк аст пок
В-он пӯсидаст, набвад ғайри хок.
Он чӣ **бомаънист**, худ пайдо шавад
В-он чӣ **бемаънист**, худ расво шавад.
Рав, ба **маънӣ** кӯш, эй суратпараст,
З-он ки маънӣ бар тани сурат пар аст.

Мавлавӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. **Пурмағз** чӣ тавр сохта шудааст? Шарҳ диҳед.
2. **Суратпараст** аз **сурат пар аст** чӣ фарқ дорад?
3. Чаро ин тавр шуд: **мисраъ** – **мисраи шеър**, **мавзӯ** – **мавзӯи нав**.
4. **Мамнӯъ**, **лаъл**, **даъво**, **дафъ**, **дафъа**-ро талаффуз кунед ва бо истифодаи онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

61. Дар мавзӯи «**Таассуроти ман аз сафар**» иншо нависед.

ИМЛОИ ИСМ ВА СИФАТ

62. Матнро бодиккат хонед ва гӯед, ки он ба кадом услуб хос аст? Ба тарзи муҳокима диққат дода, исмҳои хосро ёфта нависед ва онҳоро шарҳ диҳед.

Ҷиззах (Дизак) аз ҷумлаи номҳои қадимаи тоҷикӣ. Дар ин бора сайёҳ ва ҷуғрофидони асримиёнагии араб Ёкути Ҳамавӣ дар «Мӯъҷамулбулдон» ном асараш навиштааст: «Дизах аз шаҳрҳои Уперусана (Уструшон – Ўротеппаи ҳозира) буда, Абдулазиз ибни Муҳаммад ад-Дизаҳӣ дар шаҳри мазкур зиндагӣ кардааст».

Бино ба маълумоти сарчашмаҳои боварибахш номи қадимаи Ҷиззах дар асл Дизак аст, ки бо мурури замон **Ҷиззах** шудааст. **Дизак** калимаи суғдӣ буда, аз ҷузъҳои **диз** ва **ак** шакл гирифтааст.

Калимаи **диз** дар луғатҳо ба маънои **қалъа**, **истеҳком**, **ҳисор**, **кӯрғон** маънидод шудааст. **Дизакро** имрӯз калимаҳои **қалъача** ва **кӯрғонча** иваз кардаанд.

Калимаи **диз** дар осори саромадони адабиёти тоҷику форс серистеъмол аст. Чунон ки Фаҳрии Гурғонӣ дар достони «Вис ва Ромин» гӯяд:

Кашон аз **диз** ба **лашкоргоҳ** бурдаш,
Ба наздикону чондорон супурдаш.

Муаллифи «Чомеъуттаворих» навиштааст: «**У** бозгашт ва бар ҳар дизе лашкаре фиристод, мутеъ шуданд ва дизҳо ба вай таслим карданд».

Калимаи **диз** дар «Шоҳнома»-и безаволи Фирдавсӣ бештар дар шакли **диж** вомахӯрад:

Зи дарвозаи диж яке тан бурун
Наёмад, ҳам эдун нарафт андарун.

Ҳамчун **диз** ва **диж** дар калимаҳои **дизбон**, **дижбон**, **дидбон**, **диздор**, **диждор** ва номи шаҳри Қундуз (Кухандизи Афғонистон), Хондиз, Савордиз, Дизгирд, Дизах, Дизбод, Шоҳиндиж, Хуррамдиж, Паҳлавондиж барин номҳои шаҳру қалъа ва истехкомҳои кӯҳии Эрон нақши худро гузоштааст...

аз «Илм ва ҳаёт»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

- 1.Пас аз кироату маънидоди матн ба чӣ хулоса омадед?
- 2.Агар шарҳи номи маҳалла ё ҷоеро донед ва ё шунида бошед, нависед.
- 3.Навиштани кадоме аз исмҳои хос бароятон мушкил менамояд ва чаро?
- 4.Чаро кишварҳо, асарҳо, ҷойҳои таърихӣ бо ҳарфи калон навишта мешаванд?

63. Матнро хонед ва гуед, ки кадом ҷиҳати он бароятон писанд омад? Мазмуни матнро мухтасар нависед ва номҳои дар он бударо пурра истифода кунед.

Дар Бухорои амирӣ ҳамаи косибон ва пешаварон ҷамъият доштанд: аҳли ҳар пеша ба ҷамъияте, ки ба пешаи ҳудах дахлдор аст, дохил ҳисоб меёфт. Аммо барои ба ҷамъият дохил шудан ариза додан ё ҳақ додан барин шартҳо набуда, модом ки **ӯ** (масалан) бофанда аст, аъзои ҷамъияти бофандагон ё кафшдӯз аст, аъзои ҷамъияти пойафзолдӯзон ба шумор мерафт.

Аҳли ҳар пеша бо талқини рӯҳониён яке аз одамони таърихӣ ё афсонавӣ-диниро ба худ «пир» (роҳбар) қарор додаанд. Чунончи,

пири бофандаҳо Имоми Аъзам аст, пири пойафзолдӯзон – Бобои Порадӯзи Бухороист, ки дар замони худ кӯхнадӯзӣ карда будааст, пири машқобон - Аббос (амаки пайғамбар) аст, ки дар воқеаи Карбало ба гуруҳи Имом Ҳусайн аз дарёи Фурот бо машқ об кашонда будааст, пири оҳангарон - Довуд пайғамбар аст, ки ӯ дар замони худ гуё зирехсозӣ карда будааст, пири саисон – Қанбар аст, ки саиси Алӣ (ёри чоруми пайғамбар) будааст ва монанди инҳо.

Рӯҳониён барои пешравию ҳар пеша қоидаю қонуне навишта, номи онро «Рисола» мондаанд. Дар рисола дуоҳое навиштаанд, ки пешавар дар сар кардани кор, дар рафти кор, дар мавридҳои муайян ва дар тамомияти кор бояд он дуоҳоро хонад. Муносибати пешаварон бо бобо (ё оқсаққол), бо устодони худ ва бо соҳибкор низ дар он рисолаҳо таъин карда шудааст.

Садриддин Айний

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Пеша чӣ маъно дорад ва муродифҳояш кадоманд?
2. Калимаи **кафшдӯз**-ро аз назари сохт маънидод кунед.
3. Чунин амалро шунида ва дидаед? Агар маълумоти саҳеҳ доред, дар бораи он нақле нависед.
4. Таҳаллусу лақабҳо чӣ тавр навишта мешаванд?

64. Тамсилро хонда, матлабро дақиқ муайян кунед. Забони матн бароятон фаҳмо ё не? Барои ба ҳақиқати чунин матнҳо сарфаҳм рафтан чӣ бояд кард?

Биное ва **нобиное** дар роҳ рафиқи сафар бадад. Шаби сармо буд. Вақти саворӣ **тозиёнаи** нобино гум шуда, ба ҳар тараф даст меандоخت. Море аз бурудат сард шуда буд, ба дасташ даромад, ба ҳар ду даст онро мисос карда бо худ мегуфт:

- «Агар тозиёнаи **кӯхнаи** афсурда гум кардам, инак тозиёнаи **ҳарири нафис** Худованди таъоло ба ман расонид, илло ки он даста надошта. Ва чун ба манзил расам, таъмираш кунам ва ба даҳ дирам бифурӯшам».

Ва чун рӯз равшан шуд, бино дид, ки море сиёҳи афъӣ ва сардшуда ба даст рафиқ аст. Фарёд баровард, ки «ҳон, туро чӣ расида, ки афъии ҷоншикор ба даст гирифтаӣ?! Ҳамин замон аз ҳарорати дастӣ ту ё ҳаво зинда шуда дамор аз рӯзгорат барорад ва ба дорулбаворат расонад! «Нобино мегуфт:» «Ман шаб тозиёна гум кардам ва ин тозиёнаи **шоҳонаро** офаридгор ба ман расонида, ту онро дидан натавонӣ! Меҳоҳӣ, ки ман бияндозам, ту

бародарӣ?!»

Ҳарчанд рафиқ ба савганд бим дод, ки бар ботил рафтаӣ, нобино намешунид, то ҳаво гарм шуд. **Афӣ** зинда шуда, бар дасти нобино печид ва чунонаш газид, ки аз **асб** сарнагун ба ҷаҳаннам рафт.

Аҳмади Дониш

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Ҷумлаи «**Меҳоҳӣ, ки ман биандозам, ту бардорӣ**» - кадом ҳислати нобиноро баён месозад?

2. Калимоти ишорашударо аз назари имло шарҳ диҳед ва имлояшонро дар хотир нигоҳ доред.

3. Дар ифодаи **море сиёҳи афӣ** чиро мушохида кардед?

4. **Нобино** исм аст ва ё сифат?

5. Имлои исмҳои бо ҳамсадои “х” ва “й” анҷомефтаро шарҳ диҳед.

65. Матнро хонед ва гуед, ки дониستاني шакли дурусти калима чӣ аҳамият дорад.

Калимаи **тандур** дар осори хаттӣ ва дар шеваҳои бошандагони Тоҷикистон истеъмол мешавад. Дар аксари фарҳангҳои тафсирии ин калима дар ду шакл **тундар** ва **тандур** сабт шудааст. Азбаски ин вожа дар «Ғиёсуллуғот» дар шакли **тундар** сабт шудааст, дар луғатҳои русӣ – тоҷикӣ ва тоҷикӣ – русӣ ба шакли сабти «Ғиёсуллуғот» таъна намуда **тундар** навиштаанд.

Солҳои 60-80 адабони мо ҳам аз луғату китобҳо ин калимаро дар шакли зикргардида омӯхта, онро бештар дар шеър дар шакли **тундар** истеъмол мекунанд.

Аз ин бармеояд, ки шакли **тундар** дар истеъмол нодурусту шакли дурусти ин калима бояд **тандур** бошад. Он ҳам ба се сабаб:

1. Шояд хангоми сабти калима дар луғатҳои тафсирии дар зикри ҳаракатҳо саҳви қалам рафта бошад. Аз дигар, аксари ин луғатҳо дар кишварҳои мураттаб шудаанд, ки забони тоҷикӣ забони модарии мардумони он кишвар набуда.

2. Азбаски осори хаттии мо дар гузашта бо ҳуруфи арабиасос навишта шудааст, калима мазкурро дар се шакл: **тандур, тундур, тундар** хондан имконпазир аст.

3. Агар мо ба сабти калимаҳо дар осори хаттӣ ва забони имрӯза диққат диҳем, мебинем, ки калимаҳо аз асри X то ҳанӯз қариб тағйир наёфтаанд. Пас шакли дурусти калима бояд **тандур** бошад, чунон ки дар забони имрӯза бо ҳамин маъно маълум аст.

Ҳамчунон дар гуфтугӯ калимаи **тандур** бо калимаи **чароғак (барк)** дар як таркиб (**тандуру чароғак**) низ истеъмол мешавад.

аз «Илм ва ҳаёт»

Супоришхоро ичро кунед:

1. Муродифҳои **калима**-ро ёбед.
2. Фарҳангҳои **тафсирий**-ро шарҳ диҳед.
3. Дар хусуси аҳамияти дуруст навиштани калимаҳо нақле нависед.

66. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ба навишти исмҳои хос таваҷҷӯҳ карда, шакли дурусти онҳоро дар хотир нигоҳ доред.

Ноҳиятест (Мовароуннаҳр), ки ҳудуди машриқи вай ҳудуди Таббат аст ва ҷануби вай Хуросон аст ва ҳудуди Хуросон ва мағриби вай Гуз аст ва ҳудуди Халлух ва шимолаш ҳамҳудуди Халлух аст. Ва ин ноҳияест азим ва ободон ва бисёрнеъмат ва дари Туркистон ва ҷойи бозаргонон. Ва мардумонеанд ҷангӣ ва ғозипеша ва тирандоз ва покдин. Ва ин ноҳияти бододу адл аст. Ва андар кӯҳҳои вай маъдан сим аст ва зар, саҳт бисёр бо ҳама ҷавҳарҳои гузоранда, ки аз кӯҳ ҳезад, бо ҳама доруҳо, ки аз кӯҳ ҳезад чун: зок ва зарних ва гӯгирд ва навшодир.

Бухоро шаҳри бузург аст ва ободонтарин шаҳрест андар Мовароуннаҳр ва мустақари малики машрик аст ва ҷойи намнок аст ва бисёр меваҳо ва бо обҳои равон. Ва мардумони вай тирандозанд ва ғозипеша. Ва аз ӯ бисот ва фарш ва мусаллии намоз ҳезад неқӯ ва пашмин ва шӯра ҳезад, ки ба ҷойҳо бибаранд. Ва ҳудуди Бухоро дувоздаҳ фарсанг андар дувоздаҳ фарсанг аст. Ва деворе ба гирди ин ҳама даркашида боз якбора ва ҳамаи рабобҳо ва деҳҳои он андаруни ин девор аст.

аз «Ҳудудулолам»

Лугат:

худуд – ҷамъи ҳад (д)

ғозипеша – ҷиҳодкунанда

мустақар – марказ, пойтахти мамлакат

бисот – асбоби анҷом, ҷизу ҷора

мусалло – намозгузор, намозхон

рабоб – қорвонсарой, мусофирхона

фарш – палос

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро ичро кунед:

1. **Мовароуннаҳр**-ро шарҳ дода, навишти онро дар хотир нигоҳ доред.

2. Ин матн ба кадом услуб тааллуқ дорад?

3. Навишти кадом услуби матн бароятон ба душворӣ даст дод ва чаро?

4. **Чавҳар ё гавҳар?** Таҳлили маъноӣ (лексикӣ) кунед.

67. Порчаро хонед ва хулосаатонро гуед. Шакли дурусти навишти исмҳои ишорашударо дар хотир нигоҳ доред.

... Эшони Олимхоча ҳангоми убур (гузаштан) ба сари дӯкони кассобе **дунбаи** бузурги **гӯсфандро** овехта диданд. Назрӣ ном одами худро фармуданд, ки дунбаи **мазкурро** байъ (наrx) карда гирад. Баъдамо ки ба мақарр (хона)-и худ омаданд, Назрӣ холи омад, дунба **хамроҳи** худ надошт. Сабаб пурсиданд.

Гуфт:

-Бинобар гармии ҳаво мутааффин (бадбӯ) гашта, ба ҳаде ки роиҳааш (бӯяш) димоғи одамиро мешӯронад.

Ҳамин ки ин суҳан аз даҳони Назрӣ баромад, эшон Олимхоча бинӣ ва даҳон ба остин маҳкам гирифта, фарёду фиғон мекарданд, ки «пах-пах, бадбӯ буда, мағзи сарамро шӯронид».

Садрӣ Зиё

68. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Агар тарзи таҳияи ягон ашёро бидонед, иншое нависед ва фикратонро баён кунед.

Кашфи шиша яке аз комёбиҳои барҷастаи инсон аст...

Дар асрҳои V-VIII дар Самарканд, Марв, Тирмиз, Хучанд, Панҷакент, Варахша ва бисёр шаҳрҳои дигар устохонаҳои шишагудозӣ мавҷуд буданд, ки дар онҳо устоҳои гулдаст зарфу дигар асбобҳои рӯзгор месохтанд. Муаррихони хитой зикр кардаанд, ки устоҳои Осиёи Миёна дар соли 424 замони мо ба Чин сафар карда, бо санъати шишагарии худ аҳли дарбори Хоконро ба ҳайрат гузоштаанд. Онҳо қариб 100 нафар хитойро шишагудозӣ омӯхтаанд, ки солҳои 713-755 аз Тоҳаристон (ҷануби Тоҷикистон) якҷанд маротиба ба Хитой шишаҳои сурхи зумуррадрангро тӯҳфа бурдаанд.

Қуллаи баланди шишагарии тоҷик ба асрҳои IX-XII рост меояд. Дар ин давра сарзамини тоҷикон ба маркази калони шишагарӣ табдил ёфт. Олимони бузурги форсу тоҷик Закариёи Розӣ ва Абӯрайҳони Берунӣ аввалин бор шиша ва ҳосиятҳои онро тадқиқ кардаанд. Истилои муғул ба тамоми соҳаҳои ҳаёти халқи тоҷик зарбаи ҳалокатовар зад, дар натиҷа санъати бисёрасраи тоҷикон – шишагарӣ рӯ ба таназзул ниҳод...

аз «Илм ва ҳаёт»

69. Матнро хонед ва маънидод кунед. Чумлахоеро, ки дар он сифатҳои Турсунзода баён шудаанд, нависед. Дар мавзӯи «Сӯхбати одамони наҷиб» иншоё нависед.

Китоби умри инсон пур аз сафҳои аҷибу фаромӯшнашаванда аст. Бо мурури замон он саҳифаҳоро варақ зада, ба хотир манзараю воқеаҳоро меоваред, ки як олам эҳсос, як ҷаҳон шавку шодӣ эҷод мекунанд. Дар рӯзгори ҳар шахс рӯзу соат ва дақиқаҳое ҳастанд, ки танҳо ба ёд овардани онҳо кофист, ки дил ҳузуру ҳаловат барад, рӯҳ суруру фарогат ёбад, тан нерӯю мадори нав гирад. Чехраи ҳамеша кушод, нигоҳи гарми пурмеҳр, суханронии нарму оҳиста, вале бағоят пурмазмуну оташин, гуфтору рафтори муносиб, хоксории ҳайратангези устои арҷманд, арбоби барҷастаи давлатӣ ва ҷамъиятӣ, суханвари сулҳу дӯстӣ ва бародарии халқҳо Мирзо Турсунзода, ки дар ёди ман ҳамин тавр нақш бастаанд, аз қабилӣ ҳамон соату дақиқаҳои пурсаодат, ҷонбахшу пурэҷоз мебошанд. Он лаҳзаҳои гуворо саҳифаҳои рангини умри мананд, ҳар гоҳ ки воҳуриро сӯхбатҳоямонро бо ин марди дарёдил пеши назар меорам, ҳис мекунам, ки болу пари парвоз пайдо кардаам.

аз «Садои Шарқ»

70. Матнро хонед ва ҷумлаеро, ки дар он сифатҳои асп ба назар мерасад, нависед. Гуед, ки онҳо чӣ навъ сохта шудаанд? Тарзи навишти ин навъ сифатҳоро дар ёд нигоҳ доред. Дар бораи ҷизе, ҳодисае нақле нависед ва сифатҳои онро пурра баён кунед.

... Ва шохзода бар шикор ниҳоят ҳаҷон буд ва бар сайд кардан бағоят ҳарис. Чун манзиле чанд аз он биёбон тай карданд ва марҳалае чанд бибуриданд, шохзода азм кард, ки рӯзе ба шикор равад ва дар биёбон тамошо кунад. Пас асбе дар зерӣ рон овард – ағарри ҷирани моҳчабҳате, муштариталъате, саҳрагузоре, саҳронаварде, кӯҳпайкаре, сойқаҳайбате, гӯрсурине, газолчашме, оҳансум, фулодранг, сойкаангез, бодсуръат, ифритдил, кӯҳмаҳмил; бод инон аз мусобиқати ӯ бартофти ва барқи хонасӯз ба суръат гӯбори ӯро дарнаёфти.

аз «Ҳаким Синдбод»

Лугат:

ҳарис – тамаъкор, гурусначашм
ағар – аспӣ қашқа

сойқаҳайбат – барқҳайбат
гӯрсурин – гӯрхарсон (рон)

71. Чистонро хонед ва нависед. Сифатҳои онро пайдо карда шарҳ диҳед. Гуед, ки сифат дар чистон чӣ нақш дорад?

Бишнаваз аз ман як ҳикоят, эй рафиқи пурхунаро!
Дӣ ба саҳрои қиёмат дидамаш як ҷонвар:
Саъбачашму мордум, каргаспару кайдумшикам,
Ноқапою шерсина, филгардан, аспар?

Лугат:

дӣ – дируз

ноқапо – шутурпо

саъбачашм – бумчашм

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҷавоби ин чистонро аз рӯи чӣ муайян кардан мумкин?
2. Чистонҳои медонистагитонро гуфта, ҷавоби онҳоро ёбед.
3. Мордум -ро аз ҷиҳати маъно таҳлил кунед.
4. Имлои сифатҳои мураккабро шарҳ диҳед.

72. Матнро нависед ва сифатҳои онро ёфта шарҳ диҳед. Сифатҳо чӣ вазифаро иҷро кардаанд? Сифатҳои ягон шахси бароятон наздикро ба хотир оварда иншое нависед.

Гулшанӣ аз фозилони он замон буд. Дар вақте ки ман дар хизмати Шарифҷонмаҳдум будам, тахминан 30-сола менамуд. Як одами сафедҷеҳраи ҷашму абрусиёҳи кулӯтариши хушқадубаст буд, ки бо зебоии ҳайкали ӯ одам кам дида мешуд. Ӯ либосҳои на қиматбаҳо, валекин бисёр озода мепошид. Ҳикоягӯӣ, таърихдон ва ширинзабон буд.

Садриддин Айнӣ

73. Матнро хонед ва нақл кунед. Лавҳае нависед, ки маҳалли бароятон ошно тасвир шуда бошад.

Ҷун Мансур он абёт бишунид, ба даруни хона назар кард, боге дид хуррам, ки дар миёни боғ пардае аз дебои мукалал ба гавҳарҳои қимат овехта ва дар он сӯи парда ҷаҳор тан духтаракон ҳастанд ва дар миёни эшон духтаре ҳафт хурдсол ва зебоҷамол, абрувонс дорад пайваста ва зулфакони баршикаста, даҳонаш ҷун ҳалқаи ангуштарӣ ва оразу ҷабинаш рашки моҳ ва Муштарӣ аст.

аз «Ҳазору як шаб»

Лугат:

абёт – чамъи байт, байтҳо
мукалал – орошашуда, тоҷ
бар сар ниҳодашуда

Муштарӣ – номи бузургтарин
сайёра

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ифодахоеро, ки ҳамкофиянд, ёбед ва дар ёд доред.
2. Зебҷамол чӣ тавр сохта шудааст?
3. Имлои сифатҳои дар лавҳа истифодашударо шарҳ диҳед.

74. Матнро хонед ва хулосаатонро нависед. **Нобино** дар ин матн исм аст ё сифат?

Нобиное дар шаби торик чароғе дар даст ва сабӯе бар дӯш дар роҳе мерафт. Фузуле ба ӯ расиду гуфт:

- Эй нодон, рӯзу шаб пеши ту яксон аст ва равшанию торикӣ дар чашми ту баробар. Ин чароғро ғоида чист?

Нобино бихандид, ки:

- Ин чароғ на аз баҳри худ аст, аз барои чун ту кӯрдилони беҳирад аст, то ба ман паҳлу назананду сабӯи маро нашикананд.

Холи нодонро зи нодон беҳ намедонад касе,
Гарчи дар дониш фузун аз Бӯалӣ Сино бувад.
Таъни нобино мазан, эй дам зи биной зада,
З-он ки нобино ба кори хештан бино бувад.

Абдурахмони Ҷомӣ

Лугат:

сабӯ – кӯзаи сафолӣ, ки дар он
об ё шароб гиранд
кӯрдил - киноя аз нодону ҷохил

фузул – он ки кори бечо кунад;
касе, ки дар кори дигарон
мудохила мекунад

Супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҷуфтҳои калимаҳои зидмаъноро ёбед ва шарҳ диҳед.
2. Сифати **торик**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. Муродифҳои **яксон**-ро пайдо кунед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

75. Матнро хонед ва баъд нависед. Шумо ҳам як субҳи баҳорро ба хотир оварда, бо истифодаи сифатҳо тасвир кунед.

Офтоб хеле баланд шуда, ба замину замон гармӣ мебахшид. Осмон мусаффо, нилобӣ ва дастнорас буд. Аз сабзаи навхези баҳорон гирду атроф каб-кабуд метофт. Дар пеш кӯхи Ҳафтсар бо ғурур қад афрохта, барфи қуллаҳояш дар партави офтоби чоштгоҳӣ хуш ҷило меод. Олам дар оғӯши сукунат буд. Ва ин сукунато танҳо садои на чандон баланди суми аспҳо ҳалалдор мекард.

Саттор Турсун

76. Порчаи шеърро хонед. Ғӯед, ки дар он дар бораи чӣ сухан меравад? Шумо ҳам дар бораи моҳе, ки бароятон хушоянд аст, иншо нависед ва онро пурра тасвир кунед.

Фақат аз боғ меомад насиме,
Насими атрбӯ, дилкаш, ҳалиме.
Шунидам ман фақат дарро кушода
Нафасгирии аҳли хонавода.
Ба саҳни боғ частам чун шарора,
Нигаҳ кардам ба нурафшон ситора.
Ҳавои шаб ҳузури рӯху ҷон буд,
Замин сабзу мусаффо осмон буд.
Маҳи апрел, дар иди баҳорӣ
Ба гул лӯълӯи тар бахшид, оре.
Гули гелос дар ҷанги ҳаво буд,
Барои ҳамла олу ғунчаво буд.
Бунафша дар лаби ҷӯ ноз мекард,
Гули садбарг чашмаш боз мекард,
Ҷакидан дошт чак-чак шираи ток,
Тапидан дошт аз гармӣ дили хок.
Дарахтон дар умеди бор буданд,
Ҳама дар ними шаб пуркор буданд.

Мирзо Турсунзода

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Баҳорӣ кадом хели сифат аст?
2. Ноз кардан чӣ маъно дорад?
3. Садбарг чӣ тавр сохта шудааст?

ФЕЪЛ ВА ИМЛОИ ОН

77. Матнро хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Оё ба фикри муаллиф розиед? Феълҳои ҷумлаҳоро ёфта, имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Назму наср ҳар ду шакли махсуси каломи бадеӣ аст. Онҳо дар асл монанди як тан дар ду либос мебошанд. Чизе, ки онҳоро аз якдигар чудо карда ва ҳар кадоми онро ба сафи ҷудогона қарор медиҳад, он аст, ки каломи манзум, яъне назм аз тартибу таркиби порчаҳои тараннумӣ, ки суҳанро ҳамоҳанг ва ба якдигар монанд месозад, иборат буда, риоя қардани он ба ин гуна хусусият лозим шуморида мешавад. Порчаҳои тараннумӣ аз рӯйи қонунҳои муайяни савтӣ суҳанро ҳамоҳанг ва ба якдигар монанд намуда, вазн ба вучуд меоранд. Аз ин рӯ, вазн аз унсури муҳимми каломи манзум буда, як навъ аз тартибу танзими ададу миқдори овозҳо ва таносуби он ҳосил мешавад, ки кас аз идроки он маънӣ ва мафҳуми каломи бадеиро бештар ҳис мекунад. Дигар ин ки, порчаҳои тараннумӣ дилу ҷон ва робитаи зотии каломи манзум буда, дурустию солимии вазн ва бақои каломи манзум низ ба он вобаста аст. Он, яъне вазн, дар каломи манзум ҷумла, ҳиссаҳои синтаксисӣ-грамматикиро мураттаб сохта, суҳанро ихтисор намуда, барои васфи маънӣ ёрӣ расонида, таъсири ҷодуӣ мебахшад. Ба ин ҷиҳат каломи манзум бо ҳамин гуна хусусиятҳо аз наср фарқ мекунад. Наср, ҷунон ки гуфта шуд, суҳани пароканда аст, ки инсон мақсадҳои одию маъмулии худро баён мекунад.

Шарифҷон Ҳусейнзода

78. Порчаи манзумро ифоданок хонед. Ҳар як байтро тафсир кунед. Ҳар кадом байти ин порча кадом зарбулмасалҳоро ба хотир меоранд?

... Агар бад кунӣ, чашми некӣ мадор,
Ки ҳаргиз наёрад газангур бор.
Напиндорам, эй дар хазон кишта ҷав,
Ки гандум ситонӣ ба вақти дарав.
Дарахти зақум ар ба ҷон парварӣ,
Мапиндор ҳаргиз, к-аз ӯ бар хварӣ.
Рутаб н-оварад ҷӯби харзаҳра бор,
Чу тухм афканӣ, бар ҳамон чашм дор...

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

газангур – ангири худрӯй
хазон – тирамоҳ
зақум – як навъ дарахти заҳршира:
дарахти талхмева

рутаб – хурмо
харзаҳра – дарахти баргзаҳр,
ки баргаш ба барги бед
монанд аст

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Дар кадом калимаҳо “й” бандаки феълӣ мебошад?
2. **Бар ҳамон ҷашм дор**-ро шарҳ диҳед.
3. Феъл дар ин порча чӣ нақше дорад?
4. Феълҳоро ёбед ва имлояшонро маънидод кунед.

79. Матнро хонед ва гӯед, ки феълҳо дар он чӣ нақше доранд. Пас феълҳоро навишта, имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Ҳасани бозургон гуфт:

- Ҳамеҳаҳам, ки ҳар яке ба сӯйи иқлиме сафар кунед ва бо олимону адибону донишмандон ва касоне, ки ҳикояти пешиниён донанд, биншинед ва аз қиссаи Сайфулмулк ҷустуҷӯ кунед. Агар дар назди касе ёфтед, ўро ба зару сим тарғиб карда, ҳар чӣ хоҳад, бидиҳед, агар шуморо зар қифоят накунад, бокиро ваъда кунед, ки ҳар кас аз шумо ин қиссаро биёварад ва ман ўро хилъате ва хостаи бешумор диҳам.

Хуллас, Ҳасан яке аз эшонро ба билоди Ҳинд ва Синд ва якеро ба билоди Аҷам ва Чин ва дигареро ба навоҳии Хуросон ва ҷаҳорумин ба мағрибзамин ва панҷуминро ба сӯйи Шому Миср бифармуд ва аз барои эшон соати саъд таъин намуда равона кард ва ба эшон гуфт:

- Бояд кӯшиш фуру нагузоред ва сустӣ накунед ва агар ҷон бояд дод, музоиқат нанамоед.

аз «Ҳазору як шаб»

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Дар ин матн асосан кадом сигаи феъл бештар истифода шудааст?
2. Дар феълҳои **бинишинед**, **бидеҳед** **би**-чӣ вазифаро адо кардааст?
3. **Кӯшиш фуру** нагузоред-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин аст?
4. Ҷонишини **эшон** асосан ҳоси кадом услуб мебошад?
5. Чӣ гуна исмҳо бо ҳарфи калон навишта мешавад?

80. Матнро, аввалан, хонед ва ,баъдан, нависед. Ба зери феълҳои матн хат кашед. Феъли **эрод** **кардан** **гирифт**-ро шарҳ диҳед ва имлои онро дар хотир нигоҳдоред.

Мард аз хона берун рафт, зан хотир ба ҷо овард ва таҳқиқу тафтиш аз ин ҳол намудан гирифт, то ин ниҳонӣ кӣ ошкоро кардааст ва ин сир кӣ фош гардонида. Гумон бар хидматгоре бурд, ки бар роздориву вафои ӯ эътимоду ихлос дошт ва ба забони

сарзаниш ин шикоят эрод кардан гирифт. Хидматгор ба қасамҳои зиёд ва савгандони беҳисоб узри бешумор пеш овард...

аз «Ҳаким Синдбод»

Ба савол ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Калимаҳои **этимоду ихлос**-ро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
2. Чаро қӣ бо **“и”** - **“и”** - заданок навишта шудааст?

81. Матнро хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Гуед, ки асли матлаб чист.

Худхуд гуфт:

- Овардаанд, ки занбӯре дар сахро мӯрчае дид, ки бар ҳазор ҳила донae сӯйи хона мебурд, гуфт:

- Эй бародар, ин чӣ машаққат аст, ки ту ихтиёр кардай ва ин чӣ азоб аст, ки ту баргузидай. Биё, то ҷойи ҳуруку пушоки ман бинӣ, ки то аз ман бознамонад, ба подшоҳон нарасад.

Худ паридан сохт ва мӯр аз пайи ӯ давидан гирифт. Чун ба дӯкони қассобе расид, бар гӯшт нишаст. Қассоб корде бизад ва занбӯрро ба ду нима кард ва бар замин андохт. Мӯр чун он ҳол бидид, дардавид ва пойи занбӯр гирифт ва мекашиду мегуфт: «(Мол) ҳар ҷо чарад, он ҷо сар мениҳад».

аз «Тутиннома»

Супоришхоро иҷро кунед:

1. **Занбӯр**-ро бори дигар талаффуз кунед ва онро шарҳ диҳед.
2. Феълҳои **паридан сохт** ва **давидан гирифт** - ро аз ҷиҳати тобиш ва имло маънидод кунед.
3. Агар ба мазмунӣ матн монанд ҳодисаеро мушоҳида карда бошед, нақле нависед.

82. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва ба феълҳо диққат диҳед. Гуед, ки дар ин матн оҳанги савол бо ҷихо ифода ёфта. Ба **«бигуфт»**-о васл шуда ҷӣ тобише додааст?

Нахустин бор гуфташ, к-аз кучой?

Бигуфт: - Аз дори мулки ошноӣ.

Бигуфт: - Он ҷо ба санъат дар ҷӣ қушанд?

Бигуфт: - Андӯҳ харанду ҷон фурушанд.

Бигуфт: - Ҷонфурушӣ дар адаб нест,

Бигуфт: - Аз ишқбозон ин аҷаб нест.

Бигуфт: - Аз дил шудӣ ошиқ бад-ин сон?

Бигуфт: - Аз дил ту мегӯӣ, ман аз чон.
Бигуфто: - Ишки Ширин бар ту чун аст?
Бигуфт: - Аз чони ширинам фузун аст.
Бигуфт: - Ҳар шабаш бинӣ чу маҳтоб?
Бигуфт: - Оре, чу хоб ояд, кучо хоб?!
Бигуфто: - Дил зи меҳраш кай кунӣ пок?
Бигуфт: - Он гаҳ ки бошам хуфта дар хок.

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ин порчаи манзум аз кадом дoston аст ва муаллифи он кист?
2. Дори мулки ошноӣ чӣ маъно дорад?
3. Дар байти панҷум **чун** кадом ҳиссаи нутқ аст? Муродифҳои онро номбар кунед.
4. Порчаҳои насри ва ё назмиро, ки аз ёд меодонед дар охири феълҳо о истифода шудааст, ба ёд оварда нависед.

83. Ҳикояро бихонед ва мазмуни онро нақл кунед. Аз ҳикоя чӣ хулоса бароваред? Феълҳои, ки бо пешванди **ҳаме** - омадаанд, шарҳ диҳед ва ғӯед, ки холо чойи онро чӣ иваз мекунад.

Шунидам, ки вақте ду сӯфӣ ба ҳам ҳамаҷафтаанд. Яке мучаррада буд ва бо яке панҷ динор. Мучаррада далер ҳамаҷафта ва бок надошт ва ҳар кучо расидӣ, эмин будӣ ва чойгоҳи махуф меҳуфӣ ва мегалтидӣ ба муроди дил ва биёсудиву аз кас наандешидӣ. Ва худованди панҷ динор бо вай мувоҷаҳат ҳамаҷафта, валекин доим дар бим ҳамаҷафта. То вақте ба сари ҷоҳе расиданд. Ҷоҳе махуф буд ва маъдани дуздону саълукон буд. Он марди мучаррада аз он ҷоҳе бехӯрду сар биниҳод ва ба хоб рафта. Ва худованди панҷ динор хоб намеёрифта рафта ва охиста бо худ ҳамаҷафта: «Чӣ кунам?, Чӣ кунам?». То аз қазо овози ӯ ба ғӯши он мучаррада расид, бедор шуд, вайро гуфт:

- Эй фалон, чӣ афтад туро? Чандин «Чӣ кунам?» чист?

Мард гуфт:

Эй ҷавонмард, ба ман панҷ динор аст ва ин чой махуф аст ва ту ин ҷо бихуфтиву ман намеёрам хуфта.

Мучаррада гуфт:

- Ин панҷ динор ба ман деҳ, то ман ҷораи ту бикунам.

Он мард зар бад-ӯ дод. Зар бисутуду андар он ҷоҳе афканд ва гуфт:

- Ростӣ аз «Чӣ кунам?», «Чӣ кунам?» эмин бинишину эмин бихусп ва эмин бирав, ки муфлисӣ қалъаи рӯин аст.

Унсурулмаолини Қайковус

Лугат:

суфӣ – касе, ки пайрави тарикаи тасаввуф бошад. **Суфия** – фиркае аз мусулмонон, ки тариқа аз маслаки онон эътироз ва хошишҳои нафсонист
мучаррад – озод, фориғ, танҳо
махуф – хавфнок, бимангез
худованд – соҳиб, молик

мувофакат қардан – ҳамроҳӣ қардан
саълукон – факирон, дарвешон, камбағалон
муфлисӣ – нодорӣ, бечизӣ, тикидастӣ, нобудмандӣ
қалъаи рӯин – қалъае, ки аз рӯин (фулуз) сохта шуда

Ба саволҳои ҷавоб дода, супоришҳои иҷро кунед:

1. Дар шеваҳои **ҳаме** - истифода мешавад? Агар донед, бо мисолҳои шарҳ диҳед.
2. Феълҳои **ҷумлаи ҷорумро** ёбед ва таркиби имлои онро маънидод кунед.
3. Мақсади муаллиф дар қадом ҷумлаи **ифода** ёфтааст?
4. Мисоле оред, ки дар он **бад-ӯ** истифода шуда бошад ва имлояшро дар хотир нигоҳ доред.

84. Матнро бодиккат хонед ва хулосаи аз он баровардаатонро нависед. Ҳангоми навиштан қўшиш кунед, ки аз ифодаҳои хуби матн истифода баред. Феълҳои ишорашударо шарҳ диҳед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳои тартиб диҳед.

Агар сифати подшоҳ он будӣ, ки аз фарзанду пайванд ва наздикону ақрабо ба гуноҳҳои қабеху кирдорҳои зишт афву **бахшиш фармудӣ** «ал малику ақиман» (подшоҳ безурриёт аст) дар шаъни **ӯ** наёмедӣ ва «ло арҳома байн-ул-мулки» (байни подшоҳон бо ҳеҷ кас ҳешу таборӣ нест) гапи беҳуда будӣ. Ва хулосаи ин суҳанону мазмунӣ ин ишорат он аст, ки салтанат вайронкориро **намебардорад** ва риёсат марҳамату шафқат **барнагирад** ва қаробату ҳешӣ монеи сиёсат нагардад ва боздорандаи адлу пешгири инсоф нашавад. Ва агар подшоҳ дар ҳар як аз амалдорони давлату мамлакат ба ҷаҳми меҳру шафқат нигарад ва беҳбудии мулку давлат **мӯҳмал** гузорад, мамлакат вайрониву парокандагӣ пазирад ва ҳосидону бадхоҳон аз атрофи ҷаҳон сар бароранд ва дастаҳои татовулу тааддӣ ва зулм дароз кунанд ва он ғафлат боиси сустӣ гардад ва сустӣ сабаби заволи аз даст рафтани мулку давлат шавад.

аз «**Ҳақими Синдбод**»

Лугат:

қабех – зишт, нозеб, бад
риёсат – риёсат, садорат
мӯҳмал – безътибор, беаҳамият

татовул – ҷабр, тачовуз
тааддӣ – зулм

85. Порчай манзумро ифоданок хонед ва ҳар як байти онро маънидод кунед. Имлои феълҳои ишорашударо шарҳ дода, замони онҳоро муайян созед.

... Сари ҳавзи шоҳию сарви саҳй,
Дарахте гулафшону беду бихй.
Барафшонд бар тахти хоки сиёх,
Ба кайвон баромад фигони сипоҳ.
Ҳамекард ҳую **ҳамеканд** мӯй,
Ҳамерехт ашку **ҳамеҳаст** рӯй.
Миёнро ба зуннори хунин **бибаст**,
Фиканд оташ андар сарои нишаст.
Гулистон-ш **барканду** сарвон бисӯхт,
Ба якборагӣ чашми шодӣ бидӯхт...

Абулқосими Фирдавӣ

Лугат:

сарви саҳй – сарви рост
кайвон – осмони ҳафтум

сипоҳ – лашкар
зуннор – риштае, ки дарвешон,
зардуштиён ба миён мебастанд

86. Порчаҳоро хонед. Мазмуни онҳоро нақл кунед. Дар феълҳои ишорашуда чиро мушоҳида кардед?

... Ту гуфтӣ, ки майдон **бичӯшад ҳама**,
Замин б-осмон **бархурӯшад ҳама**.
Хиромон шудам пеши он арҷманд,
Яке тахти пируза дидам баланд...

* * *

... Манам кадхудои ҷаҳон сар ба сар,
Набояд нишастан ба як ҷой-бар.
В-агарна ман эдар ҳамебудаме,
Басе бо шумо рӯз паймудаме...

Абулқосими Фирдавӣ

Лугат:

кадхудо – соҳиби хонаву ҷой,
калони хонавода

эдар – ин ҷо, дар ин ҷо

87. Порчаро хонед ва маънидод кунед. Калимаҳои ишорашударо аз лиҳози имло ва сохт шарҳ диҳед.

За асп **андаромад** нагунсор сар,
Шуд он шердили пир солори сар.
Ҳамон гаҳ бад-ӯ **андаровард** пой,
Ба кирдори бад андаромад зи ҷой.

Абулқосими Фирдавӣ

88. Матнро хонед. Ба мазмуни он тақлид карда накле нависед, ки дар хусуси машғулияте ва интихоби касбе бошад.

Ҳайрат ҳам дар он мулоқоти аввалин якчанд газали худро аз ёд хонда ба ман шунавонид ва ба муносибатҳое, ки дар рафти сӯҳбат мебаромад, қасидаҳои чилбайтӣ ва панҷоҳбайтии устодони гузаштаро бе ҳеҷ даккаҳӯрӣ ва мулоҳиза аз ёд хонда медод. Аз ин хислаташ маълум мешуд, ки ӯ қувваи ҳофизаи ғавқулоддае дорад.

Ӯ дар он сӯҳбат аз қоидаҳои арӯз, аз сифатҳои шеърӣ ва дигар нозуқиҳои адабиёт батафсил ва осонфаҳм гап мезад ва аз шеърҳои устодони гузашта ба ҳар қавли худ ва тарзи мисол шоҳид ва намуна меовард.

Ман дар ҳамон мулоқоти аввалин ба қобилият ва маълумоти ғавқулоддаи ӯ пай бурдам ва назар ба ақидаи худам, он касе, ки ман барои роҳбарии худ дар шеър аз байни шоирон ва шеърнависони калонсоли он замон мечустам, ҳамин хурдсоли хурдҷусса буд. Ӯ бо ман ҳамсоя ва ҳамдарс буд. Бо ҳамаи ин ман ӯро аз ҳамон рӯз сар карда, устоди худ қарор додам ва дар дили худ гуфтам:

Ёр дар хонаву мо гирди ҷаҳон мегардем,
Об дар қўзаву мо ташналабон мегардем.

Садриддин Айний

Ба савол ва супоришҳо посух диҳед:

1. Шунавонид-ро шарҳ диҳед.
2. Чилбайтӣ ва панҷоҳбайтӣ кадом ҳиссаи нутқ аст?
3. Байтро маънидод карда, онро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

89. Ҳикояро хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Хулосаи баровардаатонро мухтасар нависед. Имлои феълҳои ишорашударо дар хотир нигоҳ доред ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Подшоҳ писареро ба адибе доду гуфт:

- Ин фарзанди туст, тарбияташ ҳамчунон кун, ки яке аз фарзандони хеш. Адиб хидмат кард ва мутақаббил шуд ва соле

чанд бар ӯ саъй карду ба чое нарасид ва писарони адиб дар фазлу балогат мунтаҳй шуданд. Молик донишмандро муоҳазат карду муотабат, ки ваъда хилоф кардӣ ва вафо наёвардӣ.

Гуфт:

- Бар раъйи худованди рӯйи замин пӯшида намонад, ки тарбият яксон асту табоеъ мухолиф.

Гарчи симу зар зи санг ояд ҳаме,
Дар ҳама санге набошад зарру сим.
Бар ҳама олам ҳаметобад Сухайл,
Чое анбон мекунад, чое адим.

Саъдии Шерозӣ

Лугат:

адиб – мураббӣ
мутақаббил – вазифадор, ӯҳдадор
мунтаҳй – комил, баркамол
муоҳазат – сарзаниш, итборкорӣ
муотабат – қоҳиш
раъй – фикр, ақида
адим – чарм, пусти ошдодашуда

табоеъ – чамъи табиат, сиришт,
ниход, одат, ҳу
мухолиф – гуногун
Сухайл – номи ситораи дурахшон
дар қисми ҷануби осмон
(Сухайли Яманӣ).

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Яксон**-ро талаффуз кунед ва шакли дурусти онро дар ёд нигоҳ доред.
2. Феъли мисраи аввалро муайян кунед ва шарҳ диҳед.
3. **Ҳаметобад** чаро якҷоя навишта шудааст?
4. Дар **ваъда хилоф кардӣ** ӣ ба чӣ вазифа омадааст?

90. Матнро хонед. Гуед, ки эҳсосотро чӣ тавр инсон дарк мекунад? Агар ягон эҳсосоти гуворои дар зиндагӣ руҳдодаро ёд дошта бошед, нависед.

... Дар дили инсон на фақат асбоби муҳаррики хун, балки узви захиракунандаи ҳолати эҳсоси вай, шодию ғами ӯст. Одамон бошууруна ҳиссиётро ба дил алоқаманд мекунанд. «Аз таҳти дил дӯст медорам», «Дил дар шиканҷаи ранҷ» мегӯянд.

Эҳсосот аксаран бо тағйири назми ҳаракати дил вобаста аст. Аз гусса суст гаштани тапиши дил, фишор хӯрдан, ларзидан, сих задани он ва ғайра. Ё баръакс, аз шиддати шодмонӣ ҳам назми дил метавонад аз эътидол барояд ва ба оқибати номатлуб оварад. Дар таърих баъзе мисолҳо ҳастанд, ки ашхоси гуногун аз зӯрии

эхсосоти гуворо ҳалок шудаанд, ба ибораи дигар шодимарг гаштаанд.

Драманависи номии Юнон Софокл дар зери садои пурхуруши кафкӯбии ҳаводоронаш, ки истеъдоди уро эътироф ва тақдир мекарданд, дилкаф шуда буд. Шоҳи Эрон Кайхусрави Сиёвуш ҳангоми хандаи саҳт ҳалок гардид. Диагори юнонӣ чун фаҳмид, ки ҳар се писараш дар мусобиқаи олимпӣ зафар ёфтаанд, шодимарг шуд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Магар эҳсосот метавонад назми ҳаракати дилро тағйир диҳад?

2. **Шодимарг**-ро аз ҷиҳати соҳт муайян кунед ва тарзи навишти онро дар хотир доред.

3. Муродифҳои **ҳалок шудаанд**-ро ёбед ва ба ҳар кадоми он мисолҳо гӯед.

91. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шарҳ диҳед, ки калимаҳои ишорашуда ба кадом ҳиссаи нутқ тааллуқ доранд?

Фарзона сухансарои Бағдод
Аз сирри сухан чунин хабар дод,
К-он шефтаи **расанбурида**,
Девонаи **моҳи нав надида**,
Мачнуни **чигаркабобгашта**,
Дехқони деҳи **харобгашта**,
Мегашт ба ҳар басич гоҳе,
Мӯнис на ба чуз дареғу оҳе.

Низомии Ганҷавӣ

Луғат:

фарзона – ҳаким, донишманд
расанбурида – риштаи ҳаётбурида
басич – қасду ирода, омодагӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Гӯед, ки ин порча аз кадом достони Низомист?

2. **Сирр**-ро аз назари калимаи кадом забон будан шарҳ диҳед.

3. Дар кадом вақт **харобгашта** барин калимаҳо истифода мешаванд? Имлояшро шарҳ диҳед.

92. Матнро нависед, феълҳои онро ёбед ва чӣ нақш доштани онҳоро шарҳ диҳед. Имлои феълҳоро маънидод кунед.

Бошандагони Дараи Нихон ҳамагӣ ба қору қочоли худ соқӯл буданд: ҷавонон рамаҳои худро ронда, то тегаҳои қӯх ба ҷаро бурда буданд; мардони миёнсол ҷуфт баста, ҷоҳои ҳамвори дараро, ки дар он ҷоҳо ба мурури замон дар бориши барфу борон бо гузаштани селоб ба қадри ним газ хок ба ҳам расида буд, меронданд ва барои кишти тирамоҳӣ тайёри медиданд, занон ва духтарон шир мепухтанд, ҷугрот мехобонданд, гуппӣ мезаданд, маска месохтанд ва равған мекашиданд; мардони қӯҳансол ду-ду, чор-чор ба санғо така қарда нишаста саргузашт меғуфтанд ва мешуниданд.

Садриддин Айни

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Ҷаро пеш аз қалимаи **ҷавонон** аломати баён гузошта шудааст?
2. **Ҷугрот** чӣ хел талаффуз мешавад ва шакли дурусташ кадом аст?
3. Феълҳои ҷидашуда ба матн чӣ тобише бахшидаанд?
4. **Меронданд** боз ба кадом маъно меояд? Мисол оред.

93. Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед. Ҷумлаҳои сифати феълдоштаро нависед ва имлою чӣ тавр сохта шуданашро шарҳ диҳед.

Восеъ дар адир ба як китъа заmine, ки дошт, гандуми баҳорӣ кошта буд. Ҳасан ва Давлат баъди ҷидани алафҳои хӯрданӣ ба адир баромада, аз гандуми думбулшудаи худашон якчанд хӯша сарак қанда бурданӣ шуданд. Апаашон Гулизор дар хона ин саракхоро ба додарақонаш дар хокистари гарм пухта медиҳад. Гандуми думбули дар хокистар пухта хело бомаза мешавад, бачаҳо онро як каф-як каф хӯрда барвақт хоб мекунанд, то ки ба воситаи хоби қашол ранҷи гуруснагиро қамтар қашанд.

Онҳо сарак меқанданд, беҳабар аз он ки Ҷобири доруга – дидбони киштҳои ғалла дар он ҷо ҳозирро нозир аст. Вай ба амри сардораш ва хоҷааш – амлоқдори Ховалинг кишти ғаллаи деҳқононро дидбонӣ қарда мегардад, то ки деҳқонон ҳосили ғаллаашонро пеш аз додани хироч сарф қарда намонанд ё пинҳон накунанд. Доруга пайдо шуда аввал якчанд дашноми ногуфтани ба номи очаву ҳамшираи бачаҳо дод ва баъд омада аз ғӯшҳои гирифта, ҳар дуру аз гандумзор берун қашида, ду-се торсакии дардноке ҳам ба рӯяшон фурувард. Саракҳои қандагиашонро аз дасташон рабуда бар замин афқанда, бо қаҳр қандагиашонро аз дасташон рабуда бар замин афқанда, бо қаҳр лағадқуб қард.

Сотим Улуғзода

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Калимаҳои ишорашударо бори дигар талаффуз кунед. Чӣ ҳодисаро пай мебаред?
2. Гандуми думбули дар ҳокистар пухтаро кӣ медонад ва дидааст?
3. Чӣ гуна амалро саракчинӣ мегӯянд?
4. Киро доруга мегуфтаанд?
5. Агар дар бораи гандум, гандуми дунбул ва дарав маълумоти хуб дошта бошед, накле нависед.

94. Ҳикояро хонед ва фаҳмидаатонро накл кунед. Ҳикмати ин ҳикоя дар чист? Ба хулосаи ин ҳикоя истинод карда, дар мавзӯи «Ҷавонмардӣ» накле нависед.

Шабе дар масҷиди ҷомеи Миср оташ афтоду бисӯхт. Мусулмононро таваҳҳуми он шуд, ки онро насоро кардаанд. Ба мукофоти он оташ дар хонаҳои эшон андохтанду бисӯхтанд. Султони Миср ҷамоатеро, ки оташ дар хонаи эшон андохта буданд, бигирифтӣ дар як ҷой ҷамъ кард ва бифармуд, то ба адади эшон руқъаҳо навиштанд, дар баъзе куштан, дар баъзе даст буридан ва дар баъзе тозиёна задан. Ва он руқъаҳо бар эшон афшонданд, бар ҳар кас ҳар руқъа, ки афтод, бо вай ба мазмуни он муомала карданд. Як руқъа, ки мазмуни он куштан буд, дар касе афтод:

Гуфт:

- Аз куштан боке надорам, аммо модаре дорам, ки ҷуз ман касе надорад.

Ва дар пахлуи вай дигаре буд, ки дар руқъаи вай тозиёна задан буд. Вай руқъаи худро бад-он доду руқъаи вайро гирифт ва гуфт:

- Ман модар надорам.

Инро ба ҷойи ӯ бикиштанд ва онро ба ҷойи ин тозиёна заданд.

МАСНАВӢ:

Ба симу зар ҷавонмардӣ тавон кард,
Хуш он кас, к-ӯ ҷавонмардӣ ба ҷон кард,
Ба ҷон чун эҳтиёҷи ёр бишнохт,
Ҳаёти худ фидои ҷони ӯ сохт.

Абдурахмони Ҷомӣ

Луғат:

таваҳхум – ваҳм, гумон
насоро – пайравони Исо, насронихо

рукъа – навишта, санад

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. **Оташ андохта буданд** чӣ тобише дорад?
2. **Ҷавонмардии ҳақиқӣ** бо чӣ кор собит мешавад?
3. **Ҷавҳари ҷавонмардӣ** дар кадом мисраъ ифода шудааст?
4. **Бигрифт** аз лиҳози имло дуруст аст? Сохти онро шарҳ диҳед.

95. Матнро хонед ва гуед, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед? Шумо ҳам тақлидан ба матн накле нависед, дар он мувофиқи фаҳмиши худ инсонӣ ҳақиқиро тасвир кунед.

Инсон, охир, ҳамон аст, ки на фақат ғами хеш, балки ғами дигаронро низ ҳурад. Ғами фардори. Фардои худ, фарзандони худ, аммо дар баробари ин ғами фардои ҳамаи ҳамватанон, ҳаммаслаконро. Агар дар вучуди навъи башар ҳамин чизи муқаддас, ҳамин нури пок намешуд, таҳаввулот намебуд, дар бадали ин даҳ ҳазор соли охир вай аз табари сангӣ то ба киштии атомӣ ё ракетаҳои кайҳоннавард намерасид, бешак.

Пахтакоре, ки дар саҳрои гарми офтобӣ ба обу арақ гӯтида кор мекунад, гарчи бо фалсафа машғул нест, фақат барои сер кардани шикаму пӯшонидани аҳли хонаводааш заҳмат намекашад.

Духтарчае, ки гайр аз тағи дари манзили худ боз чанд зинаи дигар, тағи дари ҳамсои куҳансол, инвалид, атрофи даромадгоҳи ҳавлии васеи сиву шашхонадорро мерӯбад, низ инсонӣ хурдсол аст ва инсонӣ баркамол хоҳад шуд.

Кас пойафзоли дарбехдори ҳамгузараширо дида нахандад, балки дилаш фишор ҳурад, инсон аст. Равнаки кори ҳамсои, ҳамқасаба, ҳаммаслаконаширо дида, аз сидки дил шод шавад, инсон аст. Мисли он олими фидокор, ки дар шароити саҳти биёбони регзори Туркменистон солҳо таҳқиқот мебард, ки тадбире андешад, роҳе пайдо кунад, то ки кӯчи рег қатъ гардад ва дар болои регзор қабати замини қорам ба вучуд ояд. Дар Қароқуму Қизилқумҳо миллион-миллион гектар регистон ба боғу бӯстон мубаддал шавад.

Ҷазлиддин Муҳаммадиев

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Феъли ҷумлаи аввалро ёбед ва шарҳ диҳед.
2. Калимаҳои **ҳамсоя**, **ҳамкасаба** ва **ҳаммаслак**-ро ҳамреша ҳисоб кардан мумкин?
3. Муродифҳои **таҳаввулот**-ро ёбед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

96. Порчаи манзумро ифоданок хонед. Байт-байт маънидод кунед. Имлои феълҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Ҳамерафт ӯ шитобон дар биёбон,
Ҳамекард ӯ яке манзил ду манзил.
Биёбоне чунон сарду чунон саҳт,
К-аз хориҷ набошад ҳеҷ доҳил.
Зи бодаш хун **ҳамебифсурд** дар тан,
Ки бодаш дошт таъи заҳри қотил.
Зи ях гашта шамарҳо ҳамчу симин,
Табакҳо бар сари заррин марочил.
Ба кирдори сирешимҳои моҳӣ
Ҳаме бархост аз шахсори ӯ гил.

Муиззӣ

Луғат:

шамар – ҳавз

шахсор – замини саҳти домани кӯҳ

марочил – ҷамъи мирҷал, дег

сирешими моҳӣ – навъе аз сиреш,
ки аз моҳӣ чудо мекунамд.

ШУМОРАВУ ҶОНИШИН ВА ИМЛОИ ОНҲО

97. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шумораҳои онро ёфта, имлояшонро шарҳ диҳед. Гуед, ки ин порча аз кист ва аз кадом асар.

Дар ақсои олам бигаштам басе,
Ба сар бурдам айём бо ҳар касе.
Таматтуъ ба ҳар гушае ёфтам,
Зи ҳар хирмане хушае ёфтам.
Чу покони Шероз хокиниҳод
Надидам, ки раҳмат бар ин хок бод!
Таваллои мардони ин покбум
Барангехтам хотир аз Шому Рум
Дарег омадам з-он ҳама бўстон,

Тихидаст рафтан сӯйи дӯстон.
 Ба дил гуфтам: Аз Миср қанд оварам,
 Бари дӯстон армугонӣ барам.
 Маро гар тихӣ буд аз он қанд даст,
 Суханҳои ширинтар аз қанд ҳаст.
 На қанде, ки мардум ба сураат хӯранд,
 Ки арбоби маънӣ ба коғаз баранд.
 Чу ин Кохи давлат бипардохтам,
 Бар ӯ даҳ дар аз тарбият сохтам:
 Яке боби адл асту тадбири рой,
 Ниғаҳбонии халқу тарси Худой.
 Дувум боби эҳсон ниҳодам асос,
 Ки мунъим кунад фазли халқро сипос.
 Савум боби ишқ асту мастию шӯр,
 На ишқе, ки банданд бар худ ба зӯр.
 Чаҳорум тавозӯ, ризо панҷумин,
 Шашум зикри марди қаноатгузин.
 Ба ҳафтум дар аз олами тарбият,
 Ба ҳаштум дар аз шукр бар офият.
 Нӯҳум боби тавба асту роҳи савоб,
 Даҳум дар муноҷоту хатми китоб.

Лугат:

аксо – гушаю қанор, ҷойҳои
 дурдасти олам
таматтуъ – манфиат, фоида, лаззат
тавозӯ – ҳоксорӣ
тиҳидаст – дастҳои
дарег омадан – раҳму дилсӯзӣ қардан

рой – андеша, чора
мунъим – неъматдиханда,
 он ки ризқу неъмат медиҳад
арбоби маънӣ – одамони суҳансанҷ,
 нуктафаҳм

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Аз Миср қанд овардан-ро шарҳ диҳед, ки он чӣ гуна қанд аст.
2. Даҳ дар аз тарбият сохтан чӣ маъно дорад?
3. Дар матн кадом хели шумора истеъмол шудааст?

98. Матнро хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Аз мутолиаи матн ба чӣ хулоса омадед? Таълими пешинро бо таълими имрӯза муқоиса карда, фикратонро мухтасар нависед. Гӯед, ки кадомӣ беҳтар?

Дарсҳои мадрасаҳои Бухороро, ки талабаҳо дар 18-19 сол хонда тамом мекунанд, ман дар шаш сол хондам, назар ба

талабаҳои дигар зиёдтар чизҳо омӯхтам ва баъд аз он дар мутолиаи хонагӣ нишастам. Дар мутолиаи хонагии ман ҳам ҳамеша як муллои хушсаводи арабидон бо хонда шунавондани китобҳои арабӣ ва тоҷикӣ ёрӣ меод. Бо ин кор ҳам чор сол сарф кардам. Дуруст аст, ки ман монанди Зарир шоир нашудам, лекин шеърро хоҳ тоҷикӣ бошад, хоҳ арабӣ, хуб мефаҳмидагӣ шудам. Ман бештар ба мантиқ, ҳикмат ва фалсафа дода шудам. Дар ин илмҳо манбаи асосии ман таълифоти Абӯалӣ Сино шуд, ки онҳоро аз худ кардам ва бештарин ҷойи онҳо чун Қуръон ба ман ёд шуда монд. Зотан, ман бо як бор ё ду бор шунидан ҳар чизи илмиро, ҳарчанд дароз бошад ҳам, аз бар карда метавонистам. Ман, ки дар хурдсолиам Қуръон барин як китоби калонро, бо вучуди маъниашро нафаҳмиданам, дар ду сол ёд карда будам, баъди бо чизёдкунӣ варзиш ёфта ба воя расидани қувваи ҳофизаам, ёд кардани чизҳое, ки маъниҳояшонро мефаҳмидам, душворӣ намекард.

Садриддин Айни

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Аз ёд кардан чӣ манфиат доштааст?
2. **Варзиш ёфтани қувваи ҳофиза**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Кадом илмҳои тоза бароятон маъқул ва ҷаро?
4. Шумораи тахминӣ чӣ тавр навишта мешавад?

99. Чистонро бодиккат хонед. Ҷавобашро аз рӯи аломатҳо ёфта, калимаҳои ишорашударо аз ҷихати сохт шарҳ диҳед.

Чист он лӯъбат, ки дорад **чор** шох андар сараш,
 Бар сари ҳар шохи **ӯ сӣ** духтари афсунгараш.
 Бар сари ҳар духтаре вобаста дидам **сӣ** писар,
 Бар сари ҳар **як** писар **сӣ** духтари симинбараш?

100. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Шумораҳоро аз назари имло шарҳ диҳед.

Серодамии Марви онрӯза ва дигар шахрҳои Хуросонро аз ҳамин воқеа ҳам қиёс кардан мумкин аст, ки чингизӣ дар ҳучуми аввалинашон ба Марв аз як миллион зиёдтар одамро куштанд.

Баъди аз Марв рафтани мугулон зиндамондагон аз гӯшаву

канорҳо баромада, боз дар он ҷо гирд омада буданд. Чингизиён, ки рохгузар шуда аз он ҷо мегузаштанд, дубора ба Марв ҳучум карда, боз касони бисёреро куштанд.

Чингизиён инчунин дар Нишопур як миллиону 47 ҳазор нафарро ва дар Ҳирот дар навбати аввал як миллиону шаст ҳазор нафарро ва дар навбати дуюм сад ҳазор нафарро куштанд.

Назар ба ривояти «Равзатуссафо» дар Балх то ҳучуми Чингиз 1200 ҷомеъ (масҷиди калон) ва 1200 ҳаммом буд. Дар ҳучуми Чингиз танҳо аз арбоби илм ва адабиёт, ки номашон маълум буд, 50 ҳазор кас кушта шуд. Боқӣ кушташудагонро, ки оммаи аҳоли буданд, аз ҳамин бояд қиёс кард. Аз ин ҳуччати таърихӣ ободӣ ва серодамии Балхи онруза ба ҳубӣ равшан мешавад.

Садриддин Айнӣ

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Калимаҳои **онруза** ва **дубора**-ро аз ҷиҳати сохт ва имло шарҳ диҳед.
2. **Арбоб** ба чӣ маъно омадааст? Бо он чумлае тартиб диҳед.
3. Маълумоти доштаатонро илова карда, дар мавзӯи «**Аъмоли зишти Чингиз**» нақле нависед.

101. Матнро хонед. Ғӯед, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед. Онро нависед ва шумораҳои матнро бегалат истифода намоед.

Ҳамсӯхбати ман хомӯш монда, боз ба ҷойнушӣ сар кард. Ман аз ҳоло ба ҷӣ кор машғул буданашро пурсидам. Ӯ гуфт:

- Қозӣ Дониёлхоча, ки аз тарафи модар ба ман ҳешигарӣ дорад ва ҳудаш одами хуби донишдӯст аст, аҳволи маро ба қозикалон фаҳмонда, дар як мадрасаи бедарсхона маро мударрис кунонид, ки аз он мадраса соли ҳазор танга даромад дорам. Азбаски ҳавлии падариам дар Ҷубор ва аз маркази шаҳр дур буд, вайро фурухта, аз ҳамсоягии Дониёлхоча аз гузари Собунгарон як ҳавлича харидам, ки дар он ҷо рӯзе чор-панҷ соат дарсгӯӣ мекунам ва аз талабаҳо ҳам соли қариб ҳазор танга даромад мешавад, бо ҳамин рӯзам ба ҳубӣ мегузарад.

Бинобар ин, баъд аз мударрис шуданам қуръонфуруширо, ки бисёр бад медидам, тарк кардам.

Садриддин Айнӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Боз кадом калимаҳоро медонед, ки бо пасванди **гарӣ** сохта шудаанд?

2. **Собунгарон**-ро аз чихати сохт муайян кунед.

3. **Гузар** дар ин матн чун феъл омадааст ё на?

102. Матнро хонед ва хулосаатонро бо ду-се ҷумла баён кунед. Ба тарзи навишти шумораҳо эътибори ҷиддӣ диҳед.

Мовароуннаҳр дар замони Абӯалӣ Сино то охири асри X мулки Сомониён ва ҷузъи муҳимтарини давлати онҳо буд, ҷузъи дигари давлаташонро Хуросон бо ҳамроҳии вилоятҳои шарқии Эрон ташкил мекард.

Ҳокимияти хонадони Сомонӣ аз соли 820-и мелодӣ оғоз меёбад, ки дар он сол ҷаҳор бародар – писарони Сомонхудо Асад дар се вилояти Мовароуннаҳр ва як вилояти Хуросон ба аморат расиданд: Нӯҳ дар Самарқанд, Аҳмад дар Фарғона, Яҳё дар Чоч ва Устурушон, Илёс дар Ҳирот. Ҳирот пас аз вафоти Илёс аз дасти хонадони Сомонӣ рафт, дар се вилояти боқӣ ҳар яке аз ҳокимони Сомонӣ бештар аз 72 сол насл ба насл феълан ба сари худ буд, Мовароуннаҳр дар як давлати мутамарказ муттаҳид нашуда буд, то он ки дар соли 829 Наср бини Аҳмад бини Асад, ки расман сари хонадон ҳисоб меёфт, пойтахташ Самарқанд буд, мурд ва ҷояшро бародари хурдӣ ӯ – ҳокими Бухоро Абӯиброҳим Исмоил гирифт. Ташкили давлати мутамаркази Сомониён аз ҳамин сол (829-893) шуруъ мешавад, ки таъсискунандаи он Исмоили Сомонӣ буд.

Сотим Улугзода

103. Матнро хонед ва мақсади асосии муаллифро муайян созед. Ҷонишинҳои матнро ёбед ва имлои онҳоро шарҳ диҳед. **Шумо** кадом ҷонишинро иваз кардааст?

Ҳоло муаллим пиёлаи ҷой дар даст сари худро қадаре яктарафа дошта, ба сӯҳбати ду мӯйсафед, ки дар кати ҳамсоя нишастаанд, ғайриихтиёр гӯш медиҳанд, баноҳост рӯй бар ман оварда савол медиҳанд:

- **Соч** ном паранда ҳаст. Аслан бояд **сор** бошад. Дар баъзе маҳалҳо **сутгӣ** мегӯянд. Оё шумо ҳам ягон номи дигари онро шунидаед?

- Не муаллим. Ман дар шаҳр таваллуд ва тарбия ёфтаам. Аз парандаҳо дар шаҳр чӣ ҳаст? Кабӯтар, мусича, гунҷишк. Тирамоҳу зимистон аккаи думдароз ва зоғи сиёҳ пайдо мешаванд.

- Ҷойи таваллуд ва тарбия дар ташаққули ҷаҳонбинӣ, албатта, аҳамият дорад, аммо фикр мекунам, ки набояд омили асосӣ ва

халкунанда бошад. Жюл Верн мисоли равшан.

Маро ба чуз розй шудан бо ин гапи ҳақ дигар чорае набуд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Оё шумо ҳамаи парандахоро медонед?
2. Номи парандаеро таҳлили этимологӣ кунед.
3. Нақле нависед, ки дар он парандаҳо ном бурда шаванду оид ба яке аз онҳо маълумоти муфасссал ироя гардад.
4. **Соч**-ро дар ҷойи шумо ҷӣ мегӯянд?

104. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Ҷонишинҳои онро муайян карда, аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Шеърро аз ёд кунед.

Нигаҳ кун бад-ин лашкари номдор,
Ҷавонони шоистаи корзор.
Зи баҳри бару буму фарзанди хеш,
Зану кӯдаки хурду пайванди хеш.
Ҳама сар ба сар тан ба куштан диҳем,
Аз он беҳ, ки кишвар ба душман диҳем.

Абулқосими Фирдавӣ

105. Матнро хонед ва ҳадафи онро муайян кунед. Гуед, ки чаро ҷонишини **ман** дар аввали ҳар ҷумла истифода шудааст?

Имрӯз мақсади асосии ман ёфтани кӯча, гузар ва ҳавлии Қорӣ Ишкамба буда, ҳамаи фикру хавосам ба ин мақсад банд буд, бинобар ин, барои ба сухан даровардани Раҳими Қанд ва ҳикоя гуёндани вай кушише накарда, дар фикр фуру рафта будам...

Ман ҳанӯз обидандони дар даҳонам гирифтаамро макида тамом накарда будам, ки Қорӣ Ишкамба аз тарафи шарқи раста – аз тарафи Кукалтош намоён гардид. Ман барои пурра ва пухта дидани рӯи ӯ чашмамо ро ба ӯ дӯхтам. Чун ӯ наздиктар расида назараш ба ман афтод, чашмонашро аз ман нақанда омадан гирифт. Ман аз нигоҳҳои тези маънидори ӯ дар ҳаққи ҳудам «ин дуруғгӯи дироӯза» гуфтани ӯро пай бурдам, бинобар ин, шарм дошта чашмамо аз вай қанда худро ба нодонӣ задам, лекин бо гушаи чашм ҳаракатҳои ӯро таъкиб мекардам.

Садриддин Айнӣ

Ба саволҳо посух дода, супоришро иҷро кунед:

1. Обидандон чист?
2. Ифодаи **чашмамо** ба **ӯ духтам**-ро маънидод кунед.
3. Нигоҳи маънидор чӣ гуна нигоҳ аст?
4. Омадан **гирифт** кадом замонро ифода мекунад?

106. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Гӯед, ки дар матн роҷеъ ба чӣ суҳан меравад. Муридиҳои ҷонишини **ман**-ро ёфта шарҳ диҳед.

Чун он қасида ба итмом расид, ҳазрати салтанатмаобӣ фармуданд, ки маҳодим дар шони ин қасида чӣ мегуянд ва чӣ мефармоянд. Иза ҳама мутаваҷҷеҳи ин **камина** шуданд ва гуфтугӯро ба ин **факир** ҳавола намуданд. Факир бар арз расонид, ки шайх Абдулқодири Ҷурҷонӣ, ки дар илми маонӣ ва баён китобе тасниф карда ва онро далоили илозъҷоз ном карда, ки мисли он китобе дар ин илм касе нанавишта. Дар он ҷо мазкур аст, ки каломе, ки аз фасоҳат ва балоғат ҳолӣ бошад ва ба зевари саноеъ ва бадоеъ ва мазоеъ мутаҳаллӣ бошад, ҳукми он дорад, ки қалодаи заррини мурассаъ ва мукамал ба ҷавоҳирро касе дар гардани ҳук овезад. Чун ин суҳан гуфтаи ва дурри маонӣ суфтаи, Султон Ҷалолиддин барошӯфт ва гуфт: «Азизон, магар он қасидаи **ман** маънӣ надорад». Гуфтаи: «Каломе, ки дар **ӯ** фасоҳат ва балоғат набошад, лозим нест, ки бемаънӣ бошад». Инак, Мавлоно Ховарӣ аз рӯйи ҳазл ва зарофат қасидае гуфт...

Зайниддин Восифӣ

Лугат:

маҳодим – ҷамъи маҳдум
изза – одамони соҳибхиром
фасоҳат – равшанбаёнӣ, ба
салосат ва равонӣ суҳан гуфтаи
мутаҳаллӣ – зеварёбанда, бо
зевар ораста
маонӣ - ҷамъи маънӣ

мурассаъ – ораста
мазоеъ – фазилат, афзунӣ
зевари саноеъ – зебу зинати
чизе, ки ба он чизи дигарро биороянд
қалода – гулӯбанда,
гарданбанди ҳайвонот

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Маънии асосии **факир**-ро шарҳ диҳед ва гӯед, ки дар ин матн ба чӣ маъно омадааст.
2. Ифодаи **ба арз расонед**-ро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
3. Муридиҳои қалимаи **суҳан**-ро ном баред.
4. Нутки айнанеро, ки дар охир омадааст, маънидод кунед.

107. Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нависед. Ҳини навиштан кӯшед, ки муродиҳои **ман** истифода шаванд. Гуед, ки онҳо чӣ вазифаро иҷро кардаанд.

Чихил рӯз фақирро дар Фараҳ нигоҳ доштанд (ва хидматҳо) ва тақаллуфот ва меҳмониҳо карданд, ки дар силсилаи подшоҳон амсоли он мутасаввир набошад. Баъд аз чихил рӯз, дар вақте ки моро иҷозат медоданд, аспе бо зину лаҷом ба ин камина таъйин фармуданд, (ки) то ашҳаби рӯз бо адҳами шаб дар чарогоҳи сипеҳр мечарид ва аз барои бародару шогирди фақир ҳар кадом аспе бо зину лаҷоми муносиб муқаррар фармуданд ва сару пойи лоиқ низ қарам намуданд ва то қорвонгоҳ, (ки) аз Фараҳ то он ҷо ним фарсах аст, ҳамроҳӣ карданд. Он ҷо фуруд омада, таъоме кашиданд ва фақирро видоъ карданд ва баргаштанд. Бародари қалон чанд қадаме, ки қонд, баргашт. Гуфт: «Мо дастуре дорем, ки қасеро, ки қусел мекунем, мусофаҳа мекунем».

Даст дар бағал даровард ва қоғазе дар ҳам печидае дар қави дастӣ ман ниҳод ва бародари миёна ва хурд низ бар ҳамин услуб бародар ва шогирдро мусофаҳа карданд. Чун фуруд омадем ва зарҳоро ҳисоб қардем, ҳафсад танга буд. Ин навъ саховат ва қарам магар аз Ҳотами Той манқул бошад.

Зайниддин Восифӣ

Луғат:

тақаллуфот – муқооти барзиёд
мутасаввир – тасаввурнашаванда,
қобили дарқ
ашҳаби рӯз – қиноя аз Офтоб

адҳами шаб – қиноя аз тоқиқи шаб
чарогоҳи сипеҳр – осмон
мусофаҳа – дастӣ ҳамдигар
қиритан ба вақти мулоқот

108. Матнро хонед ва мазмунашро нақл қунед. Гуед, ки мазмуни матн бароятон қисанд омад ё не? Ба дурустии гуфтаи адиб боварӣ доред? Аз ҳаёти худ ба наздиқонатон воқеоти ба ин монандро ба ёд оварда нақле нависед.

Ваҳм ҳастии одамро қароб меқунад, алалҳусус, агар тарсу бим оммаро фаро қиритта бошад. Вале дониши одаман бар зидди ваҳм аслиҳаи тақоноест. Узви дастаи сӯхторқуш худро ба қоми оташ беиба мезанад. Аспбози соҳибтаҷриба бебоқона рафта, аспи сарқашӣ қарогояшударо даст меқирад ва лаҷом мезанад. Шикорӣ ба пешвози шеру бабру қилу хирс далерона меерад. Марде, ки усули самборо аз бар қардааст, метавонад ба танҳой бар

чанд нафар бозориёни мусаллаҳ зафар ёбад.

Ин гуна одамонро одатан нотарс мегӯянд, ҳарчанд ки ҳисси тарс барои эшон бегона нест. Лекин онҳо бо қувваи дониш ба таҷриба ва малака таъқарда, тарсро мағлуб месозанд. Табиатан касе, нест, ки натарсад. Парашутчиён қабл аз ҳақиқатҳои аввалин, дорбозон бори нахустин ваҳм мекашанд. Касе, ки бори якум ба қони ториқе мефарояд, ҳатман метарсад.

Духтури франсавӣ Ален Бомбар ба заврақчаи хурдакаки резинӣ савор шуда, бе обу озуқа, яққаву танҳо уқёнуси Атлантикро тай намуд. Бар қасди буздилона заврақи худро «Шаккок» ном дода буд. Гуруснагиро ба гушти моҳӣ, ташнагиро бо оби борон рафъ менамуд. Дергоҳе борон наборад, обуро менӯшид, ки аз бадани моҳиёни сайдқардааш фишурда мебаровард. Дар бадали шасту панҷ рӯз ба ҳамин минвол ба Америка бирасид ва исбот қард, ки банӣ инсон ҳақ надорад, ки ҳатто ба чунин қувваи муаззами табиат, монанди уқёнус, сари таслим фуруд орад.

Ҷазлиддин Муҳаммадиев

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҷуфти муродифиро аз ҷумлаи аввал пайдо кунед.
2. Буздил ба қадом маъно омадааст? Аз ҷиҳати сохт муайян созед.
3. Қонишинҳои ҷумлаи охириро ёбед ва шарҳ диҳед.
4. Қалимаи моҳӣ сохта аст ё сода?

109. Матро хонед ва ҳикмати онро дарёбед. Ба мазмуни матн монанд зарбулмасалу мақолхоро пайдо қарда нависед. Масалан: «Тарсура марғ ёраст».

Тарс ё ваҳм аз тавонотарин ҳиссиёт аст. Ривоят мекунам, ки дар замони қадим ба кишваре вабо омадааст. Подшоҳи мамлакат шахси одил, раиятнавоз будааст. Ҳашмигин ба ҷустуҷӯи вабо баромадааст ва дар биёбоне ба ӯ дучор омада, аз меҳмони ноҳонда пурсидааст:

- Ин дафъа ҷӣ қадар табааи маро бо худ хоҳӣ бурд?

Ҳазор қас! – ҷавоб додааст вабо ва қори мусибатосори худро анҷом дода, аз он кишвар рафтааст.

Аз қазо баъди муддате он подшоҳ бо вабо дубора вохӯрда, маломаташ қардааст, ки ба ваъда вафо нақардааст, ба ҷойи як ҳазор панҷ ҳазор қасро аз раияти ӯ набуд сохтааст.

- На, - гуфтааст вабо. – Ин қори ман нест. Ҷаҳор ҳазор қасе, ки ту меғӯӣ, худ аз тарс мурдаанд.

Ҷазлиддин Муҳаммадиев

110. Матнро хонед ва мазмуну мохияти онро мухтасар баён кунед. Дар мавзӯи «Гиёҳҳои шифобахш» иншое нависед. Муайян кунед, ки дар матн кадом ҷонишин бештар истифода шудааст.

Каримҷон роҳравон гиёҳҳои тару тозаро, ки аз сари роҳи мо мебаромад, канда ба мо нишон медиҳад:

- Ана ин ситамкаш ном дорад. Баргашро таф дода, ба рӯи пучак, ҳафтпӯст ва варам мебаранд... Инро сӯзанак меноманд, ки мардуми мо барои табобати диққи нафас истеъмол мекунанд... Ин мӯрчакамолак ном дорад, ки ширааш ҷиҳати табобати хала ва сулфа мавриди истифода қарор мегирад. Тарзи истифода ва истеъмолаш бо шир аст... Хайрият, ки ҳоло ҳам торон хушк нашудааст. Мардум торонро ҷиҳати тоза намудани рӯдаҳо, барои табобати гармбод (қабзият) ба қор мебаранд. Ин буттаро, албатта, медонистагистед? Қот аст ва нав аз гул фаромадааст. Мевааш тирамоҳ, аз охири сентябр сар қарда мепазад, табибҳои мо қотро барои табобати меъда ва мӯътадил гардонидани фишори хун ба қор мебаранд. Вақте ки мевааш пухт ва қиём шуд, парандаҳо ҳам меҳӯранд.

Қамариддин як наваи дарахти пурҷилои баргаш хурди дилкашро шикаста, аз Каримҷон пурсид, ки:

- Муаллим, ин дарахт ҷӣ ном дорад, ки гулаш ин қадар зебо будааст?

- Магар зелодро надидаед? Мардум аз решаи он қиёми зирк таҳия мекунанд. Табибон решаи зелодро барои шикастбандӣ низ ба қор мебаранд.

аз «Садои Шарқ»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҳафтпӯст-ро талаффуз кунед. Ҷӣ ҳодисаро пай буред?
2. Калимаҳои **торон** ва **одамон** магар дар як қолаб сохта шудаанд?
3. Вазифаи **ак**-ро дар калимаи **сӯзанак** муайян кунед.

111. Матнро хонед, гӯед, ки ҷонишини **фақир** ба кадом маъно омадааст. Қитъаро аз ёд кунед.

Ғиёсиддин Муҳаммад ба фақир гуфт, ки барҳез, ки худро зудтар ба мутолиаи он абёт расонем ва дидаи рамдидаи худро ба мутолиаи он хутут мунаввар гардонем. Фақир гуфтам, ки аз барои мутолиаи китъаи ин миқдор машғуф будам, яъне Ғиёсиддин

Муҳаммад ба ин китъа рутубаллисон гардид, ки :

Мефизояд нури чашми одамӣ аз ҳашт чиз,
Гар муяссар мешавад, дар вай назар кун ҳар замон:
Дар зару дар мусхафу шайхи кабиру шоҳи аср,
Рӯйи хубу хатти хубу сабзаю оби равон.

Зайниддин Восифӣ

Лугат:

хутут – чамъи хат
машъуф – шефта, мафтун
мусхаф – Куръон

шайхи кабир – марди бузург, эшон
рутубаллисон – суханорой,
фасехбаён

112. Матнро хонда, мақсади онро баён кунед. Ҳар як ҷонишинро ёфта, вазифаи онро шарҳ диҳед.

Амир Султон Ҷалолиддин, ки ин ҳикоятро шунид, ҳолаш ба он ҷо анҷомид, ки (чун) аз ҷойи худ чунбид, пояш ба доман дарпечид, ба замин ғалтид ва беҳуш гардид. Ду кас дар зерӣ дӯши ӯ даромада (ӯро) ба масҷиди ҳарам расониданд. Камина аз қафо омадам ва гуфтам: Эй амири соҳибдавлат (азизалвучуд), шуморо ин насаби оӣ ва муносиби мутаолӣ, ки иборат аз нақобат (вилояти Фарғона) ва Шайхулисломӣ ва мансаби фатво бас нест (ва ин ном) ба ин тумтароқ (ки) шуморост, баробарӣ мекунад. Ба даҳсола касби фазилат чӣ лозим аст, ки дар амре даҳл намоёнд, ки мӯчиби ихонат (ва истихонат)-и мулозимон гардад? Мир фармуданд, ки рост мефармоянд ва дасти ин фақирро гирифта фармуданд, ки шумо гувоҳ бошед, ки аз шеър гуфтан ба дасти шумо тавбаи насӯҳ кардем.

Зайниддин Восифӣ

113. Матнро хонед ва гуед, ки матлаби он аз чӣ иборат аст. Аз ҳаёти парандагон ва ҳайвонот чизе донед, ба хотир оварда иншое таълиф кунед. Кадом сифатҳои онҳо ба шумо писанд омадааст, шарҳ диҳед.

Ман дар бораи зоғи кӯҳӣ мақолае навиштам. Вай бо гург «ҷӯра» аст. Онҳоро эҳтиёҷот бо ҳамдигар «дӯст» гардондааст. Зоғ буз ё гӯсфанди аз рама мондари дида, ба гург «хабар медиҳад», дарранда сайдро ба дом меафтанад ва бо он зоғро ҳам «зиёфат мекунад». Ҳайвонҳо ниҳоят зирак, чолок, ҳассосанд, ҳатто ба кӯҳсор ба чӣ мақсад рафтагандонро эҳсос менамоянд. Гург милтиқ

доштан ё надоштани ҷупонро мефаҳмад.

Ба хотирам воқеае расид. Охири моҳи октябри соли 1984 дар Шербоздараи ноҳияи Ҷиргатол андаруни мағорае меҳобидам, ки садои даҳшатангезе бедорам кард. Ба садо гуш дода, тахмин намудам, ки бачаи силовсин аст. Хеле маҳзун буд он садо. Ҳамон рӯз тақрибан чил километр роҳ паймудам (Баъзе рӯзҳо то шаст километр мегардам), дар баъзе ғушаҳои кӯҳ садои ноороми хайвону парандаҳоро шунида, аз ин рафторашон ба ҳайрат меомадам, вале соати дуи шаб пардаи ин асрор боз шуд: замин саҳт ларзида, харобиҳо овард. Ҷонварон ин офати табииро якҷанд соат пеш эҳсос карда буданд...

аз рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ»

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Чаро исмҳои **дӯст**, **ҷура** ва феълҳои **хабар** **медихад**, **зиёфат** **мекунад** дар ноҳунак гирифта шудаанд?

2. Боз кадом хайвонро медонед (ё шунидаед), ки ҳодисаҳои табиатро пешаки эҳсос мекунад.

114. Порчаро хонед ва ҷонишинҳои онро ёбед. Шарҳ диҳед, ки чаро дар ин матн ҷонишин кам истифода шудааст.

Тай фармуд, ки:

- Эй ҳакимон ва мунаҷҷимон, писари мо шир намеҳӯрад ва пистони дояхоро ба даҳони худ намегирад. Сабаби ин чӣ бошад?

Мунаҷҷимон қуръа андохта гуфтанд:

- Эй шоҳи олампаҳо, дар дунё Ҳотам аз бобати саховат бисёр шӯҳрат хоҳад гирифт ва як донаву як лукмае бе ширкат дар даҳони худ нахоҳад андохт. Бояд ки ҳама писарҳою дояхоро ба хидмати Ҳотам ҳозир карда, дар пеши назари ӯ шир бидиҳанд, ӯ низ шир хоҳад хӯрд ва пистони дояхоро ба даҳон хоҳад гирифт.

Ҳамчунон карданд. Ҳотам пистони дояхоро ба даҳон гирифта шир хӯрдан гирифт. Ва хислати дигари Ҳотам ин буд, ки ҳаргиз гирия накардӣ ва дар вақти танҳои шир нахӯрдӣ ва дар ҳоби гафлат нарафтӣ.

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Дар матн дар бораи кадом Ҳотам сухан меравад? Аз чӣ пай бурдед?
2. Ба фикри дар матн баёншуда розиед? Андешаи шумо.
3. Магар чунин одамонро дар ин айём мебинед? Чаро?

кардан гирифтанд. Рӯи амвоч хасу хошок, кундаҳои урёнреша, хатто бутун-бутун дарахтони сарнагуншуда алвончхӯрон мерафтанд.

Коргарони истгоҳҳои барқ, ходимони нигоҳубинкунандаи ҳамаи иншоотҳои сари канал ва наҳр аз ҳамлаи сел қаблан огоҳ ва ҳама дар сари даҳана чамъ омада буданд. Анбӯҳи одамони ҳодаю сешоҳаю панҷшоҳа ва чангакҳои дастадароз бардошта манзараи балвои асримиёнагиро ба хотир мерасонид.

Дарвозаҳои оҳании даҳанаро калон кушоданд. Ба канал дигар оби ифлос намерафт. Истгоҳҳои барқ то аз нав тоза шудани наҳр танаффус хоҳанд кард.

Танаҳои дарахтони кундаҳои бузурги ғелон рӯи мавҷҳои тираи кафколуд хез кашида, чаппаву роста шуда бо шаст омада, бо оҳантахтаҳои дарғот бармехӯрданд ва музаффарона гумбурросанон гузашта мерафтанд.

Оби лой атоласон гафсу нарм гашта буд, аз он сабаб садояш ҳам ҳарвақта барин бурро не, хастаю кунд ба гуш мерасид. Сели девонаавзо дар болотар зарфи бузурги нафти сиёҳ (мазут)-ро сарнагун кардааст ва кайҳо боз дар рӯи об доғҳои бунафшаранги рағгани нафт шино мекарданд.

аз «Садои Шарқ»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар ҷумлаи шашум **аср** ба кадом маъно омадааст?
2. **Алвончхӯрон**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
3. Ҷини талаффузи **чоштгоҳӣ** чӣ ҳодисаро пай бурдед? Имлояшро фаромӯш накунед.

118. Матиро хонед ва ҷумлаҳои зарфдорро нависед. Зарфхоро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

Саворон дар пушти тале аз талҳои қади роҳ, аз роҳ як чорсад-панҷсад қадам канортар, пиёда шуда, аз оби зулоли чашмасор ташнагиашонро шикаста, каме дам гирифтанд.

Аммо одамон ва аспон ҳанӯз кӯфти роҳро набароварда буданд, ки дидбони дар баландӣ гузошташон – Ризо дар роҳ намудор шудани як даста саворонро хабар дод.

Абдуқодир тозон ба назди Ризо баромада нигоҳ кард. Саворони омадаистода, бешубҳа, дастаи Кулӯх-мингбошӣ буданд. Онҳо бешитоб, оҳиста-оҳиста асп ронда меомаданд. Аён буд, ки аспҳои онҳо аз душманкобиҳои рӯзона монда шудаанд.

Бо фармони Абдукодир одамони вай зуд ба аспҳо савор шуда,
дар пушти тал истоданд.

Саттор Турсун

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Муродиҳои **кӯфти роҳ**-ро ёбед ва ҷумлае тартиб диҳед.
2. **Бешитоб** аз **бешитоб** фарқ дорад?
3. Ҷумлае гуед, ки дар он калимаи **тез** ҳам сифат ва ҳам зарф шуда бошад.
4. Сохти зарфҳои **дартоз**, **торафт** ва **баногоҳ**-ро аниқ сохта, имлои онҳоро шарҳ диҳед.

119. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва мазмунашро нақл кунед.
Пас аз нақл кардан дар мавзӯи «Нон» иншо нависед.

Будам аввал гандуми боги бихишт,
Руста аз обу гули анбарсиришт.
Ногаҳ афтодам ба анбори ҷаҳон,
Борҳо дар ҷоҳ гардидам ниҳон.
Баъд аз он дар хоки зорам коштанд,
Бе анису мӯнисам бигзоштанд.
Нола мекардам, ки эй парвардигор,
Раҳмате бифрифт, аз хокам барор.
Ҳақ ба лутфам рӯзии дигар бидод
В-аз навам фирӯзии дигар бидод.
Саркашӣ оғоз кардам аз ғурур,
Дилбарӣ мекардам аз наздику дур.
Боди қаҳре бар сари сабзам вазид,
Шуд ҷавонӣ, навбати пирӣ расид.
Сар чудо кард аз танам деҳқон ба дос,
Қоҳ пошидам, бипӯшидам палос.
Поймоли гов гаштам ногаҳон,
То шудам алқисса дар бори харон.
Ғаҳ муқайид дар буни анбон шудам,
Ғоҳ дар гирбол саргардон шудам.
Бар сарам гардид санги осӣёб,
То баромад гардам аз ҷони хароб.
Муштаҳо ҳурдам ба ҳангоми ҳамир,
То ниҳодам пой берун аз фатир.
Баъд аз он дар оташи сӯзон шудам,
Нон шудам, шоистаи ҳар хон шудам.

Луғат:

анбарсиришт – муаттар, хушбӯй,
форам
анис – ҳамсӯҳбат, дӯст
мӯнис – ҳамдам, дӯсти наздик
Ҳақ – яке аз номҳои Худо
рахмат – афв, омӯриш, аз тарафи
Худо меҳрубонӣ кардан

боди қаҳр – боди ғазабу хашм
дилбарӣ – дилбарӣ кардан
муқайид – вобаста, гирифтор, побанд
бун – тағ, таҳ, бех
анбон – ҳалтаи чармини
сафарӣ, ҳалтаи озуқа

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Гандуми боғи бихишт**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Бо калимаи **ғирбол** ҷумлае тартиб диҳед ва имлои онро дар хотир нигоҳ доред.
3. **Аз сифат (бад) зарф** созед ва имлои онро шарҳ диҳед.

120. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед.

Зардуштиён аснои ибодат ва парастии ба сӯи равшанӣ рӯй меоварданд, рӯзона ба офтобу шабона ба моҳ таваҷҷӯҳ мекарданд. Оташ, ки намунаи он аҷроми нурунӣ, яъне Хуршеду Моҳ буд, барояшон муқаддас шуморида мешуд.

Барои оташ оташкадаҳо месохтанд. Аз оташкадаҳои машҳури шаҳрҳои бузург, махсусан, ҳафттоаш бисе мӯътабар буд. Дар он маҳалҳо оташи ҷовид месӯхт. Онро аз хомӯш шудан нигоҳдорӣ мекарданд. Агар ногаҳон оташ мемурд, барои аз нав барафрӯхтани аз он шонздаҳ маҳал оташ меоварданд: аз оташдони оҳангар, аз танӯри нонпаз, аз кӯраи заргар, аз гулхани ҷӯпон, аз оташдони оилаи некиқболи бошарофат ва монанди ин.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҳадафи нависанда дар кадом сарсатр барҷаста ифода ёфтааст?
2. Сарсатри аввали матнро бо иловаи зарфҳо нависед.
3. **Зарфҳои бечуну ҷаро, бекаму қос**...-ро муайян сохта, имлои онҳоро шарҳ диҳед.

121. Матнро бодикқат хонед ва мазмунашро нақл кунед. Дар бораи ягон шахси мӯътабар маълумоте дошта бошед, тақлидан ба матн нақли мухтасар нависед.

Зардуштӣ – **зардуштӣ** – сифати нисбӣ. Мансуб ба Зардушт, пайрави Зардушт, зардухштӣ ҳам гуфта шуда. Кеши зардуштӣ:

мазхабе, ки Зардушт – пайғамбари бостонӣ дар худуди қарни ҳафтуми пеш аз милод овард ва дар аҳди подшоҳони Сосонӣ мазхаби расмӣи Эрон буд. Зардуштиён худон ягоноро парастид мекарданд, офаридагори олам ва маншои қорҳои хубро Ахурамазда ва маншои бадихо ва нохушихоро Аҳриман меғуфтанд. Обу хоку оташу бодро мӯҳтарам медоштанд ва чун оташро бисёр эҳтиром мекарданд, ба оташпарастӣ маъруф шудаанд. Китоби мазхабии онон «Авесто» аст. Зардуштиён пас аз ғалабаи ислом дини ислом пазируфтанд ва бисёре ҳам дар мазхаби худ боқӣ монданд, ки ханӯз ҳам аъқоби онон дар Эрон ва Ҳиндустон боқӣ ва бештар дар Язду Кирмон ва ба Мабнӣ сукунат доранд ва мардумони мутаммадин ва хайрхоҳу фарҳангдӯст ва аҳли хайроту маброт мебошанд ва ононро ғабру порсӣ ҳам меғӯянд.

аз «Фарҳанги Амид»

122. Матиро хонед ва ғӯед, ки зарфҳои дар ифодаи фикр чӣ вазифаро иҷро кардаанд. Зарфҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Таманно ғирду атрофашро бо ҳарос аз назар гузаронида, қашашро худ аз пой қашид ва онро бо ҳарду дасташ ғирфта, **оҳиста** ба рӯд даромад.

Об ғулғула бардоштаву печида, **бошаст** меомад: санғҳои маҷро лағжонак буданд. Таманно аз зону баландтар тар шуда, ҳамон зайл **оҳиста-оҳиста** то нисфи рӯд рафту **ноғохон** саҳт лағжид ва бо вучуди **ҷандала** мувозинаташро ғум қарда, **яқнаҳлӯ** афтид. Қашҳои аз дасташ ҳато хӯрданд. Рӯймолашро, ки аз сараш низ қанда шуда буд, базӯр қапид, вай фавран ба по ҳест ва ҳама либосаш тар, қалавида-қалавида, оқибат аз рӯд гузашт. Дар лаби он даме истода, қуртаву қамзӯл ва пойҷомаашро аз ҳар ҷо – аз ҳар ҷояшон дошта, рост дар танаҳ ҷафид. Қарашро ҳам ҷафида, ду-се бор афшонд; оби ғесувонашро низ фишурд.

«Ҳеч ғап не, раҳораҳ хушк мешавам», - ғуфт **ӯ** ба худ ва рӯймолро ба сар қашида, пас аз қанд дақиқа як ёнаи сералафро қафо партофту аз баландӣ нишеб шуда, дар ҳолате ки аз бими Халил ба ҷор тараф назар медавонд, боз муддате қадам зад.

Саттор Турсун

123. Ҳикояро хонед ва мақсади онро шарҳ диҳед. Дар мавзӯи «Адаб» ишное таълиф қунед ва аз зарфҳои **бағоят**, **беадабона**, **хуб** истифода баред.

Овардаанд, ки вақте Ҳорунаррашид ҳобе дида буд, ки қандонҳои **ӯ** рехта буд ва аз даҳон берун афтода. Аз муаббире

пурсид:

Гуфт: «Зиндагии амиралмуъминин дароз бод, ки акрабони ту бимиранд». Ҳорун бағоят биранҷид ва бифармуд, ки ӯро сад ҷуб бизаданд ва муаббуре дигар ҳозир овард ва аз вай пурсид: Ӯ гуфт: «Далел кунад, ки амиралмуъмининро умр дароз хоҳад буд ва дар давлат ва ҳилофат беш аз акрабо зиндагонӣ ёбад».

Ҳорунааррашид хушдил шуд, гуфт: «Ҳамон суҳан аст, ки ӯ гуфт, валекин ин адаб нигоҳ дошт ва ба иборате хуб гуфт». Пас, фармуд, то ӯро сад динор бидоданд ва агарчи таъбири ҳар ду дар асл як буд, аммо чун яке суҳан беадабона гуфт, хуб адаб ҳурд.

Муҳаммад Авфӣ

Лугат:

Ҳорунааррашид – панҷумин халифаи аббосӣ

ҳилофат - ба ҷойи касе пас аз вай нишастан, ҷонишин, халифа

акрабо – наздикон, ҳешовандон

муаббир – таъбиркунандаи хоб

амиралмуъминин – лақабе, ки ба халифаю подшоҳони Шарқи исломӣ дода шудааст.

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар калимаҳои **биранҷид** ва **бифармуд** **би** - чӣ вазифа дорад?
2. **Хушдил**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. **Таъбир** дар ҷумлаи охир, ба кадом маъно истифода шудааст?
4. **Адаб** чӣ аҳамият дорад?

124. Шеърро хонед ва зарфҳояшро шарҳ диҳед.

... Дили худро фиребе додӣ аз ноз,
Ба нуки ғамза гуфти зулфро боз.
Ки: " гар ғампурси ман мапурсидам кам,
Чӣ кам дорам зи хубӣ, то ҳурам ғам?!"
Ҳанӯз аз шоҳи сабзам бар нарустаст,
Ҳанӯз ин сабзаро шабнам нашустаст.
Ҳанӯзам бар зумуррад муҳри конист,
Ҳанӯзам дар сазои посбонист.
Ҳанӯзам фитнаҳо дар му нухуфтаст,
Ҳанӯзам лолаҳо дар рӯ шукуфтаст.
Ҳанӯзам турраҳо шуридакоранд,
Ҳанӯзам ғамзаҳо ханҷаргузоранд.
Ҳанӯзам бӯи марзангӯш тунд аст,
Ҳанӯз аз дидани ман дида кунд аст...

Хусрави Деҳлавӣ

Луғат:

зумуррад – санги гаронбаҳои сабзранг
тура – мӯйи тобидаи пешонӣ, зулф
марзангӯш – навъе аз раӣҳони хушбӯ
ханчаргузор – ханчарзан

тунд – тез, тезбӯ, сӯзон
шӯридакор – парешон, ошуфтаҳол

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Калимаи **бар**-ро, ки дар байти сеюм омадааст, шарҳ диҳед. Бо он ҷумлае тартиб диҳед.

2. **Ҳанӯзам**-ро маънидод кунед.

3. **Ҳанӯз** аз **дидани ман дида кунд аст** чӣ тавр фаҳмида мешавад?

125. Матнро хонед. Аз матн чӣ таассурот гирифтед? Таклидан ба матн иншое нависед, ки дар он субҳи деҳа ё ҷойи бароятон шинос тасвир шуда бошад.

Пагоҳии барвақт аз хоб чашм мекушоям. Дар ягон ғӯшаи дунё одам ин қадар аз рахти хоб сабук намехезад, чунон ки дар Оби Гарм. Нурҳои офтоби сахаргоҳӣ ба болини абрҳои сафед, ки рӯйи он чодар паҳн кардааст, мерехт. Қатраҳои лоларанги офтоб дар ёлаи теппаҳои болои қасабаи Майдон оташе афрӯхта буд. Мо ба истиқболи ҳамин оташ меравем. Аз домони деворҳои дараи Майдон меравем. Қадаммонии мо торафт вазнин мешавад. Лаззати чашмаи Камол Ҳамсариёв аз даҳон нарафтааст. Сахар як коса оби чашма меҳуриро дилат равшан мешавад ва он рӯзат ба тамом хуш мегузарад. Косаи сафолӣ дар лаби чашма истодааст. Теппаи пушти қасабаи Майдон ба ном тепа ва дар асл аз кӯҳҳои Тавқӣ ва паси Кӯл баланд аст. Аз болои он масоҳати баҳри оянда ва тамоми иншоотҳо чун оина дар кафи даст намоёнанд.

аз «Садои Шарқ»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Зарфҳоро аниқ карда, сохт ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

2. **Нурҳои офтоб мерехт**-ро чӣ тавр мефаҳмед?

3. **Сафолӣ** ба кадом хели сифат мансуб аст?

4. Ҷумлае тартиб диҳед, ки **сабук** чун сифат истифода шуда бошад.

126. Матнро хонед, мазмунӣ онро нақл кунед. Оё дар кӯдакӣ чунин ҳодисаро мушоҳида кардаед? Ба матн тақлид карда нақле нависед.

Дар бачагиам назди ҳавлии мо қадоқгаре нишаста кор мекард.

Ҳаво соф бошад, ба майдони сари кӯчаи калон, таги тут рафта, ҷойи кор мекушод. Шамол бошад, дар паси иморати мо ҷафси девор менишаст. Барфу борон ояд, аз дарвозахонаи мо ҷойи мегирифт.

Маҷруҳи якпояи хушфеъли камсухане буд. Бо таъиноти падарам зимистони хунук гоҳо ҷойи гарм бароварда медодам, гоҳо як-ду хокандоз алави лахча. Аз субҳ то шом зарф қадок мекард. Аксаран зарфҳои чинӣ: коса, табақ, ҷойник, пиёла. Якта-нимта лапарӣ чинии чароғҳои давра ё гулдонҳои нақшин ҳам меоварданд. Зарфҳои шикаста ва баъзе чизҳои қадокшудаи сохибонашон бо узре наомадаро ҳамроҳи курсичаи пастак ва дигар асбобу анҷомаш дар ҳавлии мо монда мерафт. Ман сабади пур аз шикастпораҳоро медидам, ки бо эҳтиёт рӯи ҳам чида шудаанд. Бо камоне гир-гир пармаи алмосиро мекашид. Бо болғачаи майдаҷи зарғарӣ аз сими мисин тик-тик часпакҳо месохт. Чинипораҳое, ки гуё дигар нимпула арзиш надоштанд, дар пеши назар ба зарфҳои базеби бутун мубаддал мешуданд.

Табибон ҳамон қадокгари хунараманди хоксорро ба хотирам меоранд.

Фазлиддин Муҳаммадиев

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Ҷумлаи охиринро ҷӣ тавр мефаҳмед? Шарҳ диҳед.
2. **Зарғарӣ**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
3. Чаро баъд аз ифодаи **аксари зарфҳои чинӣ** ду нуқта гузошта шудааст?

127. Порчаҳоро бодиккат хонед. Ба ҳақиқати гуфтаҳо бовар доред ё не? Мулоҳизаатонро мухтасар нависед.

Корҳои олам табоҳ мегардад, агар касон афқору хирадро хору зор бикунанду ба фикри ҳамдигар гӯш фаро надиханд ва касе ба фармони касе сар фуруд наоварад. Корбандон аз кор бастани нишондоди хирад саркашӣ бикунанд. Ва хоста назди касе бошад, ки аз он кас баҳравар шуда натавонад.

* * *

Агар дар ҷомеа доноёну хирадмандони кордон аз корҳо бар канор ва дур бошанд: ҷанговарону далерон гӯшагиру хонанишин бошанд ва нодонон бар корҳо гуморида шаванд: мардуми тарсу ва таносон дар ҷойи далерон нишинанд, тавонгарон низ аз бими

ситамгарон хоставу дороии хеш пинҳон кунанд ва ба кор назананд, он чомае фосид ва харчу марч хоҳад шуд, зеро се рукни чомае - ақл, нерӯ, мол беруи аз он мондааст.

аз «Илм ва ҳаёт»

ПЕШОЯНДУ ПАСОЯНД ВА ИМЛОИ ОНҲО

128. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҳикояро навишта, пешояндҳоро ёбед ва вазифаю имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Султон Маҳмуд пире заифро дид, ки пуштвораи хор мекашид. Бар ӯ раҳмаш омад. Гуфт:

- Эй пир, ду-се динор зар меҳохӣ, ё дарозгӯше, ё ду-се гӯсфанде, ё боге, ки ба ту бидҳам, то (ки) аз ин заҳмат халосӣ ёбӣ?

Пир гуфт:

- Зар бидеҳ, то (ки) дар миён бандам ва дар дарозгӯше бинишинам ва гӯсфандон дар пеш гирам ва ба бог биравам ва ба давлати ту дар бокии умр он ҷо биёсям.

Султонро хуш омад ва фармуд чунон карданд.

Убайди Зоконӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. **Бар**-ро ҳоло кадом пешоянд иваз мекунад?
2. Калимаи **дарозгӯш**-ро шарҳ диҳед.
3. **Султонро хуш омад**-ро боз чӣ тавр ифода кардан мумкин?

129. Порчаро хонед ва ҳар байтро маънидод кунед. Пешояндҳоро аз ҷиҳати вазифа ва имло шарҳ диҳед. Гуед, ки кадоме аз ин **бар**-ҳо пешоянданд ва чаро?

Сипоҳе, ки хушдил набошад зи шох,
Надорад худуди вилоят нигоҳ.
Чу душман хари рустой барад,
Малик бочу даҳяк чаро меҳ(в)арад?
Муҳолиф хараш бурду султон хироч,
Чӣ иқбол монад дар он тахту тоҷ?
Раият дарахт аст, агар парварӣ,
Ба коми дили дӯстон бар х(в)арӣ,
Ба бераҳмӣ аз беҳу бораш макан,
Ки нодон кунад ҳайф бар хештан...
Касон бар ҳуранд аз ҷавонию бахт,

Ки бар зердастон нагиранд сахт.
Агар зердасте дарояд зи пой,
Ҳазар кун зи нолиданаи бар Худой.

Саъдии Шерозӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. **Сипоҳ**-ро ба кадом калимаҳо иваз кардан мумкин?
2. **Рустой** исм аст ё сифат?
3. **Раият дарахт аст**-ро чӣ тавр мефаҳмед? Маънидод кунед.

130. Порчаи шеърро бодикқат хонед. Мазмуни онро нақл кунед. Аз мақсади шоир пурра огоҳӣ ёфед? Агар огоҳӣ ёфта бошед, мушоҳидаатонро ба ёд оварда, дар мавзӯи «Фарзанди хуб – боғи падар» иншое нависед.

Бувад фарзанд нахли боғи давлат
В-аз он равшан шавад базми саодат.
Вучудаи он замон гардад гиромӣ,
Ки афрӯзад чароғи неқномӣ.
Хуш он фарзанд, к-он шоиста бошад,
Ба фармони падар пайваста бошад.
Бувад фарзанд агар хуршеди тобон,
Чу афтад нохалаф, рӯ **з-он** бигардон.
Набояд, **к-аз** тариқи одамият,
Набошад қобили меҳру муҳаббат.
Дихад бунёди ному нанги аҷдод
Хатокирдории фарзанд барбод.
Хушо аҳволи ӯ фархундакирдор,
Ки фарзандаш бувад аҳлу нақӯкор.
Бувад бегона **з-он** фарзанд беҳтар,
К-аз он табъи падар гардад мукаддар.

Фароҳӣ

Лугат:

нахл – дарахт
фархундакирдор – нақӯкор
аҳл – сазовор, лоик

нақӯкор – касе, ки кори хуб мекунад
мукаддар – хафа, ғамгин

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Аз таркибҳои ишорашуда пешояндҳоро ёбед ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

2. Дар байти охир чӣ матлаб ифода шудааст?
3. **Гиромӣ** дуруст аст ё **киромӣ**?
4. Хатоии фарзанд чиро барбод медиҳад?

131. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Пешояндҳои матнро ёбед ва шарҳ диҳед. **Андар** ба чойи кадом пешоянди имрӯза омадааст? Ҳикояро аз ёд кунед.

Мардумозореро ҳикоят кунанд, ки санге бар сари солаҳе зад. Дарвешро маҷоли интиқом набуд. Сангро нигоҳ ҳамедошт, то замоне ки маликро бар он лашкари хашм омад ва дар ҷоҳаш кард. Дарвеш андар омад ва санг дар сараш куфт.

Гуфто:

- Ту кистӣ ва маро ин санг чаро задӣ?

Гуфт:

- Ман фалонам ва ин санг ҳамон аст, ки дар фалон таърих бар ман задӣ.

Гуфт:

- Чандин рӯзгор кучо будӣ?

Гуфт:

- Аз ҷоҳат меандешидам, акнун, ки дар ҷоҳат дидам, фурсат ганимат дониستم.

Носазоеро, ки бинӣ бахтиёр,
Оқилон таслим карданд ихтиёр.
Чун надорӣ нохуни дарранда тез,
Бо бадон он беҳ, ки кам гирӣ ситез.
Ҳар кӣ бо пулодбозу панча кард,
Сойиди симини худро ранча кард.
Бош, то дасташ бибандад рӯзгор,
Пас ба коми дӯстон мағзаш барор.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

солаҳ – одами наққор, росткор
малик – подшоҳ
лашкарӣ – сипоҳӣ, марди ҳарбӣ,
сарбоз
ҷоҳ – бузургӣ, мартабаи ҳукмронӣ

носазо – бадкирдор, бадахлоқ
ситез – ҷангу хусумат кардан
сойид – бозу
симин – нуқрагин; маҷозан сафеду нозук

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар муколама кадом аломатҳои китобат истифода шудаанд?
2. **Фалон** кадом ҳиссаи нутқ аст, бо он ҷумлае гуед.
3. **Чоҳ** аз **чоҳ** чӣ фарқ дорад?
4. Муроди **фи окилон**-ро ёбед.

132. Матнро хонед ва хулосаатонро гуед. Пешояндҳои ҷумлаҳоро дар вақти хондан муайян кунед. Ба матн ном гузоред ва тақлидан ба он иншое навишта, дар хусуси ҷашни наврӯзии деҳаатон маълумот диҳед.

Ин анъанаи бостонии ниёгон то имрӯз давом дорад ва акнун ин корро хурдтаракон ба ӯҳда гирифтаанд. Бачаҳо аз талу теппаҳо гулҳои баҳман ё сиеҳгӯш ҷида, хона ба хона мегарданд, ба мардум аз омадани баҳору Наврӯз, огози киштукор мужда мерасонанд. Кадбону гулҳоро гирифта, се бор ба ҷашму абру молида, орзу мекунад, ки боз ба баҳору Наврӯзҳои бисёр бирасад, сол осуда ва рӯзгораш фаровон шавад.

Расми гулгардонӣ бо истилоҳҳои гуногун дар байни мардуми тоҷикзабони Осиёи Миёна ва Хуросон ба назар мерасад. Масалан, агар бачаҳои вилояти Қўлоб, водии Қаротегин ва шаҳри Душанбе гули сиеҳгӯшро хона ба хона гардонанд, бачаҳои водии Зарафшон, Фарғона ва вилояти Сурхондарё гули баҳман (бойчечак)-ро гардиш дода, ин маросимро «бойчечакгӯй» меноманд. Мардуми водии Ҳисор ва тоҷикони вилояти Сурхондарё гули сияҳгӯшро мепарастанд ва ин маросим дар байни онҳо бо номи «гулгардонӣ» маъмул аст. Дар баъзе маҳалҳо ин расми қадима бо номҳои «Баҳори нав муборак бод!» ва «Гули наврӯзӣ» низ машҳур аст.

Гулҳои баҳман, сиеҳгӯш ва наврӯзӣ дар ҳар маҳал вобаста ба шароити табию ҷуғрофӣ баробар намешукуфанд, аз ин рӯ, маросими гулгардонӣ дар ҳар ноҳия пасу пеш барпо мегардад. Дар аксари маҳалҳо ин маросимро аввали моҳи хут ё дар миёнаҳои он, яъне охири моҳи феврал ва аввали моҳи март – ду ҳафта пеш аз иди Наврӯз мегузaronанд. Сокинони деҳаҳои болооби Зарафшон гули баҳманро «бойкандак» меноманд ва таронааш низ бо ин ном маъмул аст. Тарзи гузаронидани маросими гулгардонии «бойкандак» ба маросимҳои гулгардонии маҳалҳои дигар монанд аст, аммо вазни шеър, мазмуну мундариҷаи он аз таронаҳои «Бойчечак» ва «Сияҳгӯш» каме фарқ мекунад. Чунончи, сурудҳои гулгардонии ноҳияҳои ҷануб ва маркази Тоҷикистон бо оҳанги

мутантан садо дода, пас аз ҳар се мисраъ нақароти «Баҳори нав муборак бод!» меояд.

аз рӯзномаи «Тоҷикистони советӣ»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Ниёгон** боз чӣ навъ талаффуз мешавад? Маънидод кунед ва онро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
2. Муродифҳои **кадбону**-ро ёбед ва бо яке аз онҳо ҷумлае гӯед.
3. Дар бораи гули сиёҳгӯш кадом шеърро медонед?
4. Чаро Наврӯзо дар кишвари мо ҷашн мегиранд?
5. **Наврӯз**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва бо ҷузъи **нав** калимаҳо соzed.

133. Матнро хонед ва мақсади муаллифро равшан соzed. Дар матн бештар пешояндҳои сода истифода шудаанд ё таркибӣ?

... Солҳо мегузаштанд. Шӯхрати Ҳофиз оламгир шуд. Ҳатто баъзеҳо сурудҳои Ҳофизро галат-галат хонда, аз он ба тарзи худ «лаззат» мебурданд. Нақл мекунанд, ки рӯзе Ҳофиз аз роҳе мегузашт ва мардERO дид, ки хишт мерезад ва шеърҳои ӯро замзама мекунад. Аммо ягон мисраъро дуруст наметхонад. Ҳофиз ҳам роҳро монда, аз болои хиштҳои ӯ гузашт ва ҳамаро вайрон кардан гирифт. ХиштрEз аз ин огоҳ шуда, ба ғазаб гиребони Ҳофизро гирифта:

- Мардак, магар девона шудӣ, ки хиштҳои бо арақи ҷабин рехтаи маро вайрон мекуний? – гуфт:

Ҳофиз бо охиштагӣ ҷавоб дод:

- Ту, аблаҳ, магар ақлатро хӯрдаӣ, ки шеърҳои бо хуни ҷигар навиштаи маро галат метхонӣ, оё инсоф надорӣ? Баробари шунидани ин сухан дасти марди хиштрEз суst шуд ва дар таачҷуб афтод, ки гӯяндаи он шеърҳо чунин одами хоксор ва одӣ будааст. Замоне ӯ худро хушбахтарин одам тасаввур кард ва вохӯрии худро бо Ҳофиз фоли неки зиндагӣ донист.

Аълоҳон Афсаҳзод

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Чаро **лаззат** дар нохунак навишта шудааст?
2. **ХиштрEз**-ро талаффуз кунед, чиро пай бурдед? Сохти онро муайян соzed.
3. Ифодаи «**Бо хуни ҷигар навишта**»-ро чӣ тавр мефаҳмед?
4. Магар бо шоире вохӯрдаед? Дар мавзӯи «Мулоқот бо шоир» нақл нависед

134. Матиро хонед. Мазмунашро накл карда, мақсади онро дар шакли хулоса нависед. Пешояндҳоро ёбед ва ҳар кадоми онро шарҳ диҳед.

Носири Бухорӣ шоире фозил ва дарвешмашраб буд ва умре дар саёҳат гузаронида ва ин байти машҳур аз ӯст:

Дарвешро, ки мулки қаноат мусаллам аст,
Дарвеш ном дораду султони олам аст.

Ва ин матлаи қасидаест, ки дар ӯ абёти неку дарҷ кардааст. Гуянд, ки вақте ба сафари ҳаҷ мерафт, чун ба Бағдод расид, бар канори Дачла Салмонро бо ҷамъе аз фузало ва шуаро ништа дид. Пеши эшон рафт ва салом кард. Иттифоқан фасли баҳор буд ва оби Дачла тугёне дошт. Салмон гуфт:

- Чӣ касӣ?

Гуфт:

- Марде шоирам.

Гуфт:

- Бадеҳа тавонӣ гуфт?

Носир фармуд:

- Тавонад буд.

Салмон бар бадеҳа ин мисраъ гуфт:

Дачларо имсол рафторе аҷаб мастона аст.

Носир алалфавр гуфт:

Пой дар занциру каф бар лаб магар девона аст?

Салмон ва соири ҳозирон дар тааҷҷуб шуданд.

Салмон гуфт:

- Аз кучой?

Гуфт:

- Аз Бухоро.

Гуфт:

- Носир набошӣ?

Гуфт:

- Бале, Носирам.

Салмон бархост, ӯро дар бар гирифт ва паҳлӯи худ биншонд. Пас ӯро ба хона бурд ва то Носир дар Бағдод буд, Салмон ба хидмати ӯ қиём менамуд.

аз «Латифуттавоиф»

Лугат:

дарвешмашраб – фурутан
мусаллам – муяссар ва ҳосилшуда
матлаъ – байти аввали газал; ҷойи
тулуъ, баромадгоҳ
абёт – ҷамъи байт, байтҳо
фузало – ҷамъи фозил, фозилон,
шуаро – ҷамъи шоир, шоирон
алалфавр – фавран, дарҳол

Дачла – номи дарёи маъруф
дар Ироқ, номи қаблаш
Арванд
бадеҳа – шеъри ҳозирҷавобонаи
ғайриҷашмдошт
соир – дигар
киём кардан – рост истодан

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Муродифҳои **дарҷ кардан**-ро гуед.
2. **Эшон**-ро шарҳ диҳед ва мавриди истифодаи онро ёд гиред.
3. Чаро **дар бар гирифт** чудо-чудо навишта шудааст?
4. **Бадеҳа**-ро чӣ тавр мефаҳмед? Оид ба он маълумот диҳед.

135. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Дар бораи яке аз ҳайвонҳои бароятон маълум иншо нависед ва сифатҳои онро баён созед.

Юзи кӯҳҳои Тиён-Шон дарандаи макқори пурқувват аст. Барои ба даст даровардани сайди худ вай соатҳои зиёд дар сари роҳи он санг барин шах шуда поида меистад. Фақат нӯки думи вай ба мисли мори афъӣ мечунбаду бас. Ҳамин ки сайд омад, мушакҳояшро таранг карда, тирвор аз ҷояш мечаҳад. Ба чашми сайд панча мезанад ва бо ашкони тези худ аз ғӯлуи он мегирад. Вай ба шикор баъди афтодани торикӣ мебарояд. Тамоми шаб вай то гирифтани бӯйи сайди худ дар кӯҳсор қадам мезанад, чашмони бум **барин** тези оташбори худро аз шибарҳо, чакалакҳо, ҷарогоҳҳо ва шохи дарахтон намеканад.

Ин юз дар кӯҳҳои ҷангали ҷонварони Ромит панҷ-шаш сол боз зиндагӣ мекард. Соли аввали пайдо шудани худ вай дар авҷи қувваю ғайрат буд. Харгӯшу сугур ва кашқолдоқҳоро ба осонӣ дошта мегирифт, ба галаи хукҳои ёбӣ дармеафтод. Аз дасти вай хукбачаҳои фарбеҳи ғӯл раҳӣ намеёфтанд.

Се соли пеш, вақте ки як ҷуфт бабри тӯрониро аз бешаи палангони водии Вахш дошта оварда, ба ин ҷо сар доданд ва аввалин наъраи ин ҳокими ҷонварон ба кӯҳсор танинандоз гашт, юз ва гургҳо якбора пойи худро аз ин атроф канданд. Ба дараву кӯҳҳои дигар фирор карданд.

Шоди Ҳаниф

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Муродифҳои пешоянди **ба мисли**-ро ёбед ва мисолҳо тартиб диҳед.
2. **Сайд** аз **сайёд** чӣ фарқ дорад?
3. Пешоянди ишорашударо иваз кардан мумкин аст?

136. Матнро хонда, аз он чиро пай буред? Фаҳмидаатонро нақл кунед. Нақле нависед, ки дар он **рӯди** деҳа ва ё **рӯди** бароятон ошно тасвир шуда бошад. Пасоянди ишорашуда чӣ вазифахоро иҷро кардааст, шарҳ диҳед.

Рӯд бар ду зарб (навъ) аст, яке табиист ва дигаре саной. Аммо аз **рӯди** саной он аст, ки **рӯдкадаҳои** **ӯ** бикандаанд ва об биёвардаанд аз баҳри ободони **шаҳреро** ё кишт ва барзи ноҳия**теро**. Ва бештарини **рӯди** саной хурд бувад ва андар **ӯ** киштӣ натавонад гузаштан. Ва **шаҳр** бошад, ки **ӯро** даҳ **рӯди** саноист камтар ё бештар. Ва ин обҳо андар **хӯрдан** ва кишт ва **барз** ва гиёххӯрҳо ба кор шавад. Ва адади ин **рӯдҳои** саной на маҳдуд аст, ки андар он ба ҳар замоне зиёдат ва нуксон афтад.

Ва аммо **рӯди** табиӣ он аст, ки обҳои бувад бузург, ки аз гудози барф ва чашмаҳои, ки аз **кӯҳ** ва **рӯи** замин бикшояд ва биравад ва хештанро роҳ кунад. Ва **рӯдкадаи** вай ҷое фарох шавад ва ҷое танг ҳамавад, то ба дарё расад ё ба батиха (замини фарох). Ва аз ин **рӯдҳои** табиёе ҳаст, ки саҳт азим нест ва он ба ободии **шаҳре** ё ноҳияе ба кор шавад, чун **рӯди** Балх ва **рӯди** Марв бувад, ки аз як **рӯди** табиӣ **рӯдҳои** бисё**реро** бардорад ва ба кор шавад. Ва он амӯди (фарози) **рӯд** ҳамавад то ба дарёе расад ё ба батихае чун Фурот.

аз «*Ҳудудулол*»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Исмҳои **киштӣ**-ро ба феъл табдил диҳед ва ҷумлае созед.
2. Кадом вақт ҷонишинҳо бо пасоянди-ро меоянд?
3. **Хӯрд** аз **хурд** чӣ фарқ дорад?

137. Ҳикояро хонед ва ҳикмати онро ёбед. Кӣ боҳимматтар будааст? Аз чӣ маълум шуд? Пасояндхоро ёфта, вазифаи онхоро шарҳ диҳед.

Ҳолами Тоиро гуфтанд:

- Аз худ бузургҳимматтар дар ҷаҳон дидаӣ ё шундаӣ?

Гуфт:

- Бале. **Рӯзе** чихил шутур қурбонӣ карда будам умарои арабро.

Пас ба гушаи сахрое ба ҳочате берун рафта будам. Хорканеро дидам, пушта фароҳам оварда.

Гуфтামаш:

- Ба меҳмони Хотам чаро наравӣ, ки халқе бар симот (дастархон)-и ӯ гирдомадаанд?

Гуфт:

- Ҳар ки нон аз амали хеш хӯрад,

- Миннат аз Ҳотами Тойи набарад.

Ман ӯро ба ҳиммат (иродаи баланд)-у ҷавонмардӣ аз худ бартар дидам.

Саъдии Шерозӣ

Ба саволҳо ҷавоб диҳед:

1. Дар ҷумлаи дувум савол ба воситаи чӣ ифода шудааст?

2. **Чил ё чихил?** Кадоме аз онҳо мувофиқи меъёри забонанд?

3. **Ба**-ро, ки ишора шудааст, ба кадом пешоянд иваз кардан мумкин?

ПАЙВАНДАК ВА ИМЛОИ ОН

138. Матнро хонда, мазмуни онро нақл кунед. Сифатҳои асосии камону тирро мухтасар нависед. Пайвандакхоро ёфта, аз ҷиҳати имло шарҳ диҳед.

Камони ҷангӣ яроке буд, вайро ба шакли нимдоира, ки қисми миёнааш ба дарун ҳам хӯрда бошад, монанди ду абрӯи ба ҳам пайваста аз рағу пайи ҳайвонот месохтанд ва, чунон ки дар камонғулакҳои одӣ дида мешавад, ба вай зеҳ мекашиданд. Фақат фарқ дар ин ҷо буд, ки зеҳи камонғулакҳои одӣ аз рӯда буда, аз онӣ камонаки ҷангӣ аз пусти гардани гов – аз хом тайёр мешавад.

Қисми асосии тири ин камонро аз ҷӯби дук ё заранг ва ё аз ҷӯби хадаи месохтанд, ки тахминан ним оршин дарозӣ дошт ва дар нӯги ин ҷӯб ба дарозии чор ангушт пӯлоди сартезеро мегузарониданд, ки вай пайкон номида мешуд. Дар дунболои он ҷӯб се дона шоҳпарӣ уқоб мешинонанд, ки ин парҳо дар вақти андохтани тир мувозинаи вайро дар ҳаво дошта, ба рост рафтаниаш хизмат мекарданд. Устуворӣ ва сахтии ҳар камон мувофиқи қувваи бозии корфармоёндаи вай буд, ки камони паҳлавони пузӯрро касе, аз вай камқувваттар бошад, кашида наметавонист.

Бинобар ин, пурзӯртарини пахлавонони он замонҳо «камони маро ҳеч кас кашида наметавонад» гуфта фаҳр мекарданд. Темурмалик он гуна зӯрваре буд, ки камони ӯро касе аз ҳамзамононаш кашида наметавонист.

Садриддин Айни

Лугат:

зеҳ – ресмони камон, чиллаи камон;
торе, ки ба камон кашида мешавад.
оршин - воҳиди миқёси тул,
баробари 71 сантиметр

мувозина – баробарвазнӣ
пайкон – нуги тези тир ва найза

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ифодаи **монанди ду абруи ба ҳам пайваستا**-ро шарҳ диҳед.
2. Боз кадом силоҳхоро медонед, номбар кунед ва хусусияти яке аз онҳоро нависед.
3. **Чунон**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ дода, **гӯед**, ки дар байни **чунон** ки вергул гузошта мешавад ё не. **Чаро?**

139. Матнро хонед ва **гӯед**, ки аз он чӣ натиҷа бардоштед? Ҷумлаҳои пайвандакдорро ёфта, вазифаи пайвандакхоро шарҳ диҳед. **Чаро** дар охири сарсатри аввал баъди **вакте** вергул омадааст?

Малика гуфт:

- Хато аз ман буд, акнун бахшиш аз ту бояд. Эй доя, ба Худо савганд, туро манзалат дар пеши ман баланд аст ва ту бар ман ҳаққи тарбият дорӣ, валекин медонӣ, ки чаҳор чиз, яъне **хулқ ва рӯй ва зиндагонӣ ва марг** дар инсон ба **ҳукми тақдир** аст. Одамӣ дар он чаҳор чиз беихтиёр аст. Ман он вақт, ки бар ту ҳашм гирифтам, беихтиёр будам, акнун аз карда пушаймонам.

Чун малика узр бихост, ҳашми кампир фуру нишаст ва замин бӯса дод. Малика бо хилъати зебо ӯро **бинавохт**. Дояро хушвақтии саҳт рӯй дод.

Он гоҳ малика гуфт:

- Эй доя, чунон медонаме, ки дарахтон ба бор омада ва ҳангоми тамошои боғ даррасида.

Доя гуфт:

- Эй малика, ҷуз имрӯз аз хона берун наёмада будам, вале меваи бисёр дар бозор дидам, имрӯз ба ҳақиқат дониستم, баҳор расида, туро бохабар кунам.

аз «Ҳазору як шаб»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Калимаи ҳаммаъноӣ манзалат-ро ёбед ва бо он ҷумлае тартиб диҳед.

2. Ифодаҳои ишорашударо ҷӣ тавр мефаҳмед?

3. Истифодаи калима **хато** беҳтар ё **ғалат**? Чаро?

140. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва фаҳмидаатонро нақл кунед. Пайвандакхоро муайян намоед ва шарҳ диҳед.

Баски чун анко зи хотирҳо фаромӯшем мо,
Гар ҷаҳон аз мо напӯшад ҷашм, мепӯшем мо.
Ҷӯши шаккар дар най охир мекунад манъи садо,
Аз камоли шахди мазмун баски хомӯшем мо.
Аз замин то осмон гар муштарӣ ҷӯед, валек
Ҷуз кумоши маънии борик нафрӯшем мо...

Туграл

Лугат:

анко – мурғи афсонавӣ, Симург
кумош – рахт, асбоб, матои абрешиимӣ

муштарӣ – харидор

141. Матнро хонед ва мазмунашро нақл кунед. Кадом хусусияти матн диққати шуморо ҷалб намуд? Агар ба матн ном мондан лозим бошад, кадом номро мувофиқ медонистед. Пайвандакхоро муайян карда, ҳел ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Агар шумо пеш нигоҳ карда рафтан гиред, ба ногоҳ ин оби дурахшон монанди моҳи тобоне, ки дар паси абр мебарояд, ба зерӣ санге даромада аз назаратон пинҳон мешавад. Ба сабаби маҳрум монданатон аз ин тамошоӣ муфти табиӣ, албатта, ғамгин мешавад, лекин дилтангӣ накунад! Ҳамин ки боз сад-дусад қадами дигар пештар рафта, аз як-ду ҳамгашти пойи кӯҳ гузаштед, ҳамон оби ба зерӣ санг фурурафта аз тағӣ сангӣ дигаре ҷӯшида мебарояд, ҳамон дар ин роҳӣ зеризаминӣ худ чанд ҷашмаи дигарро ба худ ҳамроҳ кардааст ки, аз аввала пурзӯртар ва хушҷавлонтар шуда мебарояд. Акнун шилдиррос зада садо мебарорад ва сангресахоро ғелонда, ба ҷуқуриҳои гузаргоҳи худ хобонда, роҳи худро ҳамвор мекунад. Ба андозае ки шумо пеш меравед, ҷӯйча ҳам фарохтар ва обаш ҳам фаровонтар мешавад. Акнун роҳи шумо ҳам он қадар танг ва бадвоҳима нест, акнун ба боло нигоҳ кунед, осмони паҳновари кушодаро мебинед; акнун аз қанда

афтодани харсангҳои девори дара, ки тагашонро обҳои барфу
борон кофтаанд, наметарсед...

Садриддин Айни

Ба савол ва супоришҳо посух диҳед:

1. Феъли ҷумлаи аввалро ёбед ва шарҳ диҳед.
2. Вергул ба пайвандакҳо вобаста аст ё не?
3. Чаро шумораи **сад-дусад** бо дефис навишта мешавад?
4. Дар мавзӯи «**Чашмаи деҳи ман**» нақле нависед.

142. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва ҳар як байташро маънидод
карда, мазмунашро нависед. Онро аз ёд кунед.

... Нашояд ҳар замон ёре гирифтан,
Зи ёрон ҳар дам озоре гирифтан.
Гуле, к-ӯ ҳар замон бошад ба ҷое,
Намеояд аз ӯ бӯйи вафое.
Ба мутриб мӯхтасибро з-он бувад ҷанг,
Ки ҳар дам дар мақоме дорад оҳанг.
Яке, к-ӯ рӯзу шаб як ҷо муқим аст,
Зи ёрони вафодори қадим аст.
Касе, к-аз дӯстӣ берун ниҳад пай,
Дар оини вафо сағ беҳтар аз вай.

Бадриддини Ҳилолӣ

Лугат:

мӯхтасиб – боздоранда аз чизҳое, ки дар шаръ мамнӯ аст

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Байти дуумро чӣ тавр мефаҳмед?
2. Чаро пайвандаки **ки** бо **ӯ** ва **аз** дар шакли **к-аз**, **к-ӯ** омадааст?
3. **Рӯзу шаб**-ро магар бо як калима ифода кардан мумкин аст?
4. **Намеояд**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.

143. Матнро хонед ва нақл кунед. Гӯед, ки аз он чӣ хулоса
баровардед. Агар ба ҳамин монанд воқеаро шунида ва ё дида бошед, ба
ёд оварда нақле нависед. Масалан: Гурбае бо муш дӯстӣ дошт.

Тӯтӣ арз кард қисса, ки дар шаҳри Комру болои як дарахти
калон тӯтиёе ошёна дошт ва дар он ошёна нуздаҳ байза ниҳод ва
чанд рӯз болои байза нишаст. Аз андаруни байзаҳо бачаҳое

баромаданд. Тутӣ ҳар рӯз бачаҳои худро обу дона ва хӯрок меод. Ва дар зери дарахти мазкур як рӯбоҳ низ бачаҳо дода (зоида) буда. **Вакте ки** бачаҳои тутӣ фуруд омаданд, бо бачагони рӯбоҳ бозӣ мекарданд. **Чун** тутӣ доно буд, бачаҳои худро насихат кард, ки, эй бачагон, моён аз чинси тоирем ва рӯбоҳ аз чинси чорпоён аст. Шумо бо бачагони рӯбоҳ бозӣ накунад, **чаро ки** бо гайричинс ошноӣ доштан хуб нест, бисёр бад аст.

аз «*Тутинома*»

Лугат:

Комру – номи шаҳре дар Ҳиндустон,
ки дар наздикии Бангола
ҷойгир шудааст

байза – тухм
тоир – паранда

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. **Тутӣ**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
2. **Фуруд омадандӣ**-ро боз ҷи навь гуфтан мумкин?
3. Пайвандакҳои ишорашударо бо кадом пайвандакҳо метавон иваз кард?
4. Ба мазмуни матн кадом зарбулмасал мувофиқ меояд? (Кунад ҳамчинс...)

144. Матнро хонед ва ба ҷумлабандиҳои матн диққат диҳед. Матнро кадом ифодаҳо намакин гардониданд? Пайвандакҳоро ёбед ва аз ҷиҳати сохту вазифа муайян кунед.

Шабҳангом, пеш аз он ки сар ба хоб диҳам, ногоҳ овози тарок ва садамати рехтани сангпораҳо масмӯи ман шуд. Ман донистам, ки ҳайвоне ба тарафи мо меояд. Шаб маҳтоб буд. Дидам, шере шарза мушобеҳи говмеши бузург мутаваҷҷеҳ бо самти мост. Ва чашмҳо ҳамчу машғал метобид ва назди ҳар қадамаш сангҳои бузург галтон мешуд. Туфанг ба даст гирифтаам ва оташ дар пилта ва рост кардам, то шер бубинад ва битарсад ва шояд ки баргардад. Ў ҳамчунон ғуррон бе хавфу ҳарос туфон карда, ба сӯи мо бармеомад. Дидам, ки шер ба як тире ду тир сард намешавад, ва лобудд маро маа асп нобуд мегардонад. Он гоҳ туфанг бихобонидам. Бо худ гуфтам: «Агар кор бар ман танг шавад, тамаллуку табодур пеш орам ва агар не, он гоҳ туфанг ҳолӣ кунам».

... Ман худдорӣ карда, ба мулоямат саре мечунбонидам ва ҳушодаме мегуфтам, ки «Ман қасди ту надорам...»

Аҳмади Дониш

Лугат:

тарок – овозе, ки аз шикастан ё афтодани чизе ба гуш мерасад
садамат – якбора ба ҳам бар хурдани ду чиз
масму – ба гуш расидан
табодур – шитоб

лобудд – ночор, аз рӯи зарурат
маа – бо, ҳамроҳи...
туфанг – милтик
шарза – хашмгин ва зӯрвар
тамаллук – чоплусӣ,
хушомадагӯӣ

145. Матнро хонед ва мазмунашро мухтасар нақл кунед. Бо пайвандак оғоз ёфтани ҷумла магар мувофиқи меъёри забон аст?

Ва амири Хуросон Нӯҳ ибни Наср ба Бухоро фармон ёфт ва Алптегин ба Нишопур буд ва аз Бухоро умарои хавос ба Алптегин навиштанд, ки ҳол чунин афтод ва амири Хуросон даргузашт ва ўро бародари сисола мондаасту писаре шонздаҳсола, киро фармойӣ ба подшоҳӣ, ки мадори ин мамлакат бар туст.

У зудтар қосиди хеш гусел кард ва бинавишт, ки ҳар ду тахту мулкро шоистаанд ва худовандзодагони моанд, аммо бародари малик марде пухта аст ва сарду гарми рӯзгор чашида ва ҳама касро нек шиносад ва қадру манзалати ҳар як донад ва ҳурмати ҳар як ба ҷой орад. Ва писари малик кӯдак асту ҷаҳоннадида, тарсам, ки мардумонро надонад дошт ва дар маънӣ фармонҳо натавонад дод. Магар савобтар он бошад, ки бародарро бинишонанд. Ва номаи дигар дигар рӯз бифиристонд. Ба сари панҷ рӯз қосид даррасид, ки писари маликро ба подшоҳӣ нишондаанд. Аз ин ҳар ду нома, ки фиристода буд, ташвирзада шуд...

аз «Сиёсатнома»

Лугат:

умаро – ҷамъи амир
қосид – номабар, хабаррасон
ташвирзада – шармсор, шарманда

хавос – баландмартаба
манзалат – мақому мартаба

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар ин матн бештар кадом пайвандак истифода шудааст?
2. Марде пухта-ро шарҳ диҳед.
3. Бо истифода аз зудтар ҷумлае тартиб диҳед.
4. Савобтар ба кадом маънӣ омадааст?

146. Ба ҷои нуктаҳо пайвандаки мувофиқ ёбед, ки ба ҳамаи ҷумлаҳо муштарак бошад. Баъд он ҷумлаҳоро навишта, ҳар кадоми онро маънидод кунед. Ҷумлаҳое тартиб диҳед, ки чунин бошанд.

- 1..... меваҳо тез пазанд, зимистон барвакт меояд.
- 2..... дар фасли тирамоҳ баргҳои дарахтон якбора резанд, зимистон қаҳратун мешавад.
- 3..... бодом маротибаи дуюм гул кунад, зимистон саҳт мешавад.
- 4..... моҳи барои нафаскашӣ тез-тез ба рӯи об барояд, борон меборад.
- 5..... дар фасли зимистон ғунҷишкон баробар ба хониш дароянд, ҳаво гарм мешавад.

аз «Машъал»

147. Порчаи манзумро хонед ва ҳар як байти онро маънидод кунед. Пайвандакҳоро аниқ карда, вазифа ва имлои онҳоро шарҳ диҳед.

Якero, ки дидӣ ту дар ҷанг пушт,
 Бикyш, гар адӯ дар масoфаш накушт.
 Муханнас беҳ аз марди шамшерзан,
 Ки рӯзи вағo сар битoбад ҷу зан.
 Чӣ хуш гуфт Гургин ба фарзанди хеш,
 Ҷу фармони пайкор барбасту кеш:
 «Агар ҷун занон ҷуст хоҳӣ гурез
 Марав, оби мардони ҷангӣ марез!»
 Саворе, ки дар ҷанг бинмуд пушт,
 На худро, ки номоваронро бикyшт.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

масoф – ҷанг, ҷойи саф задан
муханнас – ҳез; касе, ки ўро ба
 латкорӣ аз рӯҳият соқит
 карда бошанд

Гургин – номи паҳлавони эронӣ
пайкор - ҷанг
кеш – таркаш
вағo – ҷанг, шӯро ғавғo

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. **Бикyш** аз **бикyш** чӣ фарқ дорад?
2. Муродифҳои **адӯ**-ро ёбед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
3. **Хеш** ба кадом маъно омадааст?
4. Дар мисраи охир **ки** кадом пайвандакро иваз кардааст?

ИМЛОИ ҲИССАЧА ВА НИДО

148. Матнро хонда, мазмунашро мухтасар нақл кунед. Гуед, ки ҳиссаҷа ва нидоҳо ба калимаҳои ишорашудаи матн чӣ тобише бахшидаанд. Чаро Дунё бо ҳарфи калон навишта шудааст?

Оварданд, ки Юсуфро хоҳаре буд Дунё ном, ки бо Юсуф аз як модар буданд. Дар он вақт Дунё дар бистар хобида буд ва дар хоб дид, ки гург Юсуфро аз канори падар даррабуд ва аз ваҳшат аз хоб бедор шуда гуфт:

- Ёрон, Юсуф дар кучост? Гуфтанд: - Бо бародарон ба сахро рафт. Гуфт: - Падар ӯро иҷозат фармуд? Гуфтанд: - **Оре**, Гуфт:

- **Ох, ох**, рӯзгори пурчафо ва замонаи бевафо кори худро сохт! Пас Дунё ба таъҷили тамом рӯй дар роҳ ниҳод, омад то ба дарахти шачаратулвидоъ расид, дид, ки падари меҳрубон бо Юсуф дар сухан аст. Омаду ба пойи Юсуф афтод ва ох баркашид, гуфт:

- Эй бародари ба чон баробарам, ҳаёл кун, Дунё канизи туст, маро низ ҳамроҳи худ бибар, ба ҳар кучо нузул кунӣ, ман монанди канизон хоки заминро бо мижғони дида бирӯбам, эй чон бародар:

Ман аз мижғон бирӯбам хоки поят,
Бишӯям з-оби дида ҷойгоҳат.

Пас Дунё арз кард:

- Эй хуршеди ҳубӣ в-эй гавҳари садафи Яъқуб ва эй бародари чон, агар маро ҳамроҳ набарӣ, зинҳор фасхи азимат (аз фикри сафар гардидан) кун ва аз ин падари пирро аз фироқи худ мубтало манамо. Юсуф аз суханони хоҳар ба гирия даромад.

Алқисса, бори дигар Яъқуб фарзандонро видоъ карда ва суфориши Юсуфро бо ҳар як менамуд. Пас бародарон Юсуфро ба дӯш гирифтанд ва равонаи сахро шуданд ва Яъқуб дар қафои эшон менигаристу назар аз Юсуф барнамедошт.

аз «Саргузашти ҳазрати Юсуф»

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1.Мижғон-ро бори дигар талаффуз кунед ва бо он мисоле тартиб диҳед.

2.Суфориш – боз чӣ тавр навишта ва талаффуз мешавад?

3.Юсуфро хоҳаре буд Дунё ном-ро дигар навъ баён кунед.

149. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Хулосаи баровардаатонро мухтасар нависед ва аз ҳиссаҷаҳо истифода баред.

Ва $\bar{u}$ рӯзе ба шикор бо хавосси хеш мерафт. Бар канори деҳе пиреро дид навадсола, ки гирдакон дар замин мекард. Нӯшервонро аҷиб омад, аз баҳри он ки бист сол бояд, ки то гавзи кишта бар диҳад. Гуфт: - Эй пир, гавз меқорӣ? Гуфт – Оре, худованд. Гуфт: - Чандон бизӣ, ки бараш бихӯрӣ? Гуфт: - Киштанд, мо хӯрдем. Мо низ қорем, то дигарон бихӯранд. Нӯшервонро хуш омад. Гуфт: - Зех! Дарвақт ҳазинадорро фармуд, то ҳазор динор пирро диҳад. Пир гуфт: - Эй ҳудойгон, ҳеҷ қас бари ин гавз зудтар аз банда нахӯрдӣ. Гуфт: - Чӣ гуна? – Гуфт: - Агар банда гавз нақшӣ ва ҳудойгон ин ҷо гузар нақардӣ ва аз банда ҷунон қурсид, нақурсидӣ ва банда он ҷавоб нақодӣ, банда ин ҳазор дирам аз қуҷо ёфтӣ? Нӯшервон гуфт: - Зехозех! Ҳазинадор ду ҳазор динори дигар бидод, аз баҳри он ки ду бор зех бар забони $\bar{u}$ бирафт.

аз «Сиёсатнома»

Лугат:

гирдакон – қормағз
хавосс – қидматқорон

гавз – қормағз

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришқоро иқро кунед:

1. Қадом қорай матн ба шумо писанд омад?
2. Дар қумлаи аввал **хеш** қадом ҳиссаи нутқ аст? **Хеш**-ро истифода бурда, қумлае тартиб диҳед.
3. **Бараш бихӯрӣ** қӣ маъно дорад?
4. **Банда** ба қӣ маъно омадааст?
5. **Нӯшервонро хуш омад**-ро шарҳ диҳед.

150. Матнро хонед ва ҳиссаҷаҳои онро ёбед ва шарҳ диҳед. Гуед, қи ҳиссаҷаҳо бештар қай истифода мешаванд. Аломатҳои қитобати ба ҳиссаҷаҳо марбутро муайян кунед. Дар мавзӯи «Сӯҳбати ду дӯст» иншо нависед ва аз ҳиссаҷаҳо қор бигиред.

- Не, не, рақикон! Ин ҳел шуданаш хуб нест! Аз саҳаватмандию меҳрубониатон қардам. Қам монд, қи сараширо силаю офарину борақалло меқутед. Рости гап, ин меҳрубониқоятон бечо. Аз гуноҳ қашм пӯшидану рӯйпӯш қардан, бовар қунед, оқибати хуб нақорад. Ба ҳар қол гуноҳ гуноҳ аст!

-Э-е, аз барои Худо, ба ту чӣ шуд, Далер?

Гуноҳи як борро ҳама мебахшанд, - даст афшонда гуфт Юсуф.

- Хайр, ба ту чӣ, Далер, бе ин ҳам дар ин дӯзах базӯр нишастаам, - аз паҳлу касе овоз баровард.

- Гапро дигар кашол надех. Ба гумонам, ману ту ҳам чандон моҳи беайб нестем, Далер? – Юсуф боз ба Далер гап мепарронд.

- Агар ба Акбар ҳамин хел некӣ мекардагӣ бошем, беҳтараш накунем. Дар ҳаққи ман ҳар чӣ фикр мекунед, ихтиёр доред. Лекин бояд андозаи гуноҳашро фаҳмад. Ҳар кор сари вақт доштааст. Бале, сари вақт доштааст.

Хиёбони серодами шаҳр. Дар байни анбӯҳи одамони роҳгузар назари мо ба Далер меафтад. Ӯ дар муқобили чараёни одами якто-яктою вазнин қадам монда, ба ҷониби мо меояд. Аз қафо ҷавони ба синну сол аз Далер хурдтаре ба одамон бархӯрда, шитобон аз паҳлуи Далер меояд.

- Хайр, росташро гӯй, Далер, ин якравият чӣ маънӣ дошт? Ту бо ин киро хурсанд кардани шудӣ, киро? - Тез-тез нафас гирифта, бо ҳашм ба Далер менигарад.

- Киро, мегӯӣ? – Далер ба рӯи ҷавон маънидорона нигоҳ мекунад, - киро? Ҳ-м ...

Дар зимни чунин манзара ва анбӯҳи одамони роҳгузар Навишта пайдо мешавад.

Меҳмон Бахтӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Саховатмандӣ-ро талаффуз кунед ва гӯед, ки чиро пай бурдед.
2. Бо истифодаи аз калимаи **анбӯҳ** ҷумла тартиб диҳед.
3. Муроди **хайр** кадом калима аст? Ҷумлае гӯед бо истифода аз он.

151. Матнро хонед ва гӯед, ки дар он сухан дар бораи кӣ меравад? Ҳиссаҷо ба матн чӣ тобише бахшидаанд?

Ҷавон Восеъро аз кӯча гардонда овард.

- Хайр майлаш, - ин дафъа нармагар шуда гуфт Мирзои қорӣ. – Ман туро ба галабонӣ мегирам. Аммо як-ду нафар одам даркор, ки туро шиносанду қабил шаванд, - боз шарт монд бой.

Амин дар гояти нохушнудӣ ба меҳмони бадгумонаш назари сарзанишкорона афканд. Восеъ бошад ришҳанде карду гуфт:

- Қабил надорам, тақсир.

- Оё дар ин ҷоҳо ягон шинос-пинос ҳам надорӣ?

- Не, надорам.

- Хайр, дар Янгибозор надошта бошӣ, дар Душанбе ё Ҳисор ҳам надорӣ?

- Дар Душанбе дорам.

- Кӣ вай, шиносат?

- Як машкоби ховалингӣ.

Бой истехзои Восеъро нафаҳмида гуфт:

- Як машкоби бесару сомон чӣ касест, ки ба каси дигар кафил шуда тавонад? Боз ба худӣ вай кафил ёфтанд даркор!

- Таксир, модом ки шумо ба ман бовар накунед... дигар чӣ чойи гап!

Инро гуфта Восеъ боз ба тараддуди рафтан афтода буд, ки Амин ўро боздошта, ба меҳмонаш «кафил ман худам» гўён ин дафъа ҳудаш аз ҷониби бой бо Восеъ ба гуфтугў даромад.

Сотим Улугзода

152. Матнро хонда, мазмунӣ онро нақл кунед. Ҷумлаҳоеро, ки ҳиссаҷа доранд, аниқ кунед ва нависед. Ба имлоӣ ҳиссаҷаҳо диққат диҳед. Муқоламае тартиб диҳед ва дар он ҳиссаҷаҳо истифода баред.

Ясовул... аз вай пурсид:

- Магар ту хоҳари ин ҷавон мебошӣ, ки ба вай ин қадар дилсўзӣ мекунӣ?

- Не, гуфт Гулнор.

- Хоҳарзодаи ин ё бародарзодааш ҳастӣ?

- Не!

- Пас маълум мешавад, ки занаш ҳастӣ! Гулнор бошад, хичолатмандона «ханўз не!» гуфт.

Ясовул сари худро ҷунбонида зерӣ лаб:

- Сабаби ин дилсўзиҳо маълум шуд, - гуфт ва ба Гулнор нигоҳ карда, - ҳуб, бисёр ғам махўр! Дар ин наздикиҳо котаи худро дар Сари Ҷўй ё ки дар Ҳисор хоҳӣ дид, - гуфт ва хост, ки ба роҳ дарояд.

Гулнор, ки аз нармағфторӣҳои аввалини ясовул ба ҳалосии маҳбубаш умедвор шуда буд, бо суханҳои охириаш якбора ба нағмедӣ афтод, дунё ба назараш торик ва сиёҳ шуд, ҳеҷ чизро наметавонист ва аз ҷизе ҳам бок надошт: бо як далерии шерона монанди гурбае, ки ба сағи ба бачааш қасдкарда ҳамла орад, девонавор худро ба тарафи ясовул ҳаво дод:

Эй золими хунхори дилдор, ҷунӣ, ки аз болои аспат гирифта ба рӯйи сангат занам? – гўён хост, ки аз камари ясовул гирад.

Ясовул бе он ки пойи худро аз рикоб (узангу) барорад, бо пошнаи мўзааш ба сари синаи Гулнори дилафғор ҷунон зад, ки мурдавор парид, якҷанд қадам поинтар ба ҷуқуриё афтод ва як

Луғат:

ясовул – савори рикоби амир, хидмадгори дарбор

153. Ҳикояро хонед ва хулосаи баровардаатонро нависед. Ҳиссаҷаҳон матн мағар дар навиштаи шумо истифода шудаанд? Чаро? Дар эҷодиёти шоирони пешин бештар кадом ҳиссаҷаҳо вомерхӯранд?

Маъмун ғуломе дошт, ки тартиби оби таҳорат ба ӯҳдаи вай буд. Дар ҳар чанд рӯз офтоба ё сатиле ғум мешуд. Як рӯз Маъмун ба вай гуфт:

- Кош, он офтобаву сатил, ки аз мо мебарӣ, ҳам ба мо фурушӣ.

Гуфт:

- Ҳамчунон кунам. Ин сатили ҳозирро бихар. Фармуд, ки ба чанд мефурушӣ?

Гуфт:

- Ба ду динор.

Фармуд, то ба вай ду динор доданд. Пас гуфт:

- Ин сатил аз ту дар амон шуд?

Гуфт:

- Оре

Абдурахмони Ҷомӣ

Луғат:

маъмун – халифаи аббосӣ, писари Ҳорунаррашид

154. Шеърро ифоданок хонед ва гуед, ки моҳияти он аз чӣ иборат аст? Эҳсоси ғарибӣ асосан дар кадом байт равшан ифода ёфтааст? Шоир ҳиссиёти ғарибиро ба воситаи кадом нидохҳо ба қалам додааст? Дар мавзӯи «Ғарибӣ кӯйи саҳт аст» нақле нависед:

Дил мукими кӯйи чонон асту ман ин ҷо ғариб,
Чун кунад бечораи мискинтани танҳо ғариб?
Орзуманди диёри хешаму ёрони хеш,
Дар ҷаҳон то чанд ғардам бесару бепо ғариб?
Чун ту дар ғурбат наҷфтодӣ, чӣ донӣ ҳоли ман?
Меҳнати ғурбат надонад ҳеҷ кас, илло ғариб.
Ҳаргиз аз рӯйи қарам рӯзе напурсидӣ, ки чист
Ҳоли зори мустаманди монда дур аз мо ғариб.

Чун дар ин даврон намеафтад касе бар ҳоли худ,
Дар чунин шаҳре, ки мебинӣ, кӣ афтад бо ғариб?
Дар ғарибӣ чон ба сахтӣ медиҳад мискин Камол,
Во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғарибӣ, во ғариб!

Камоли Хуҷандӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Ифодаи **меҳнати ғурбат**-ро шарҳ диҳед.
2. Муродифҳои **илло** кадомҳоянд? Яке аз онҳоро истифода бурда ҷумлае тартиб диҳед.
3. **Аз рӯи карам** ба кадом маъно омадааст?

155. Порчаи манзумро хонда, мазмунӣ онро шарҳ диҳед. Ғуед, ки ғаму андӯҳи шоир дар кадом мисраъҳо равшану возеҳ инъикос ёфтааст? Ба кадом шакли шеърӣ суруда шудааст?

Дӯстон! Фоҷиаи сахт биёмад ба сарам,
Рафт аз ин фоҷиа рӯҳ аз тану нур аз басарам.
Хабаре омаду рафт аз дилу ҷон тоқату ҳуш,
Баъд аз ин кай шавад аз ҳушу дилу ҷон хабарам?!
Хабар ин аст, ки бо теғи ситам кушта шудааст
Додарам – қуввати рӯҳу дилу кути ҷигарам.
Аз ҳучуми аламам қуввати фарёд намонд,
То чунон дашнаи бедод фалак зад ба сарам.
Ҷигарам об шуду рехт зи ду чашми тарам,
Ҷигарам, во ҷигарам, во ҷигарам, во ҷигарам!

Садриддин Айнӣ

Луғат:

фоҷиа – ҳодисаи пурмусибат
дашна – ханчар

басар – чашм, дида
фалак – киноя аз амир

156. Матнро хонед ва ҷумлаҳои нидодорро ҷудо карда нависед. Ғуед, ки онҳо дар ҷумла чӣ вазифаро адо кардаанд? Дар мавзӯе иншо нависед ва нидоҳои мувофиқро истифода баред.

- Ёху, ўху, ўху, - сурфа карда, касе аз дарвозаи кӯча даромад.

Бо шунидани ин овоз ҷуфтрон, ки нав аз қор омада, ба рӯи суфачаи пеши саисхона хобида буд, сари худро як бардошта ба оянда нигоҳ кард ва боз ҷомаи қори худро ба сараш печонда ба хоб

рафт.

- Собир! – Ўй Собир! – гуён оянда фарёд кашид. Чуфтрон серосема сар аз хоб бардошта:

- Лаббай, - гуфт.

- Магар ба хонаи ман хоб бардошта омадӣ? Сари шаб, ки чуфтро мебастӣ, магар таъин накарда будам, ки аз чуфтронӣ омадан замон ба сари хирман рав?! Бодгарон ҳама дузданд, ҳамин ки чашмро хато карданд, гандумро ба хонаи худ мекашонанд. Гарданканда! Ҳамин қадар таъину такшинони ман кучо рафт?

Собир чашмонашро молида-молида аз ҷой хеста:

- Хӯчаин! Магар нахобида кор карда мешавад?! – гуфт.

Хӯчаин шӯрида:

- Магар нони хӯчаинро муфт гумон кардӣ? Дар вақти хӯрок гов барин меҳурӣ, кор фармоям, хари ланг... Хоб ки даркор будааст, чаро ятим истодӣ? Зимистон вақти бекорӣ дар хонаи худ чунон хобӣ, ки то баҳор барнахезӣ...

Садриддин Айни

157. Матнро хонед ва гӯед, ки он дар бораи кӣ маълумот медиҳад? Ниҳоҳ ва ҳиссаҳои матнро аниқ сохта, нақши онҳоро маънидод кунед.

Ассалому алайкум, маҳдум, - Дониш аз ин саломии ногаҳонӣ тааҷҷуби ҷавонро диду илова кард:

- Шумо маро дар хотир надоред. Вақте ки ман дар сафари аввал бо падаратон шинос шуда, ба хонаи шумоён рафтуой доштам, шумо понздаҳсола будед. Ҳамоно аз хотир баровардаед.

- Ростӣ, ки дар хотир надорам.

- Падаратон маро Аҳмад мирзо мегуфтанд. Ман бухорӣ мешавам...

- Эҳа, Мирзо ого, чӣ тавр шуморо нашинохтаам, охир ман ҳамеша «Мирзо ого ба ман якто расм кашида диҳед» гуфта шуморо безор мекардам...

- Ҳа, бале, дар хотир доштаед... Даҳ рӯз шуд, ки ба Оренбург расидем ва қариб ҳар рӯз ба ҳамин дӯкон меоям ва ҳамеша баста аст. Гумон кардам, ки падаратон ба Қазон ё Уфа кӯчида рафтаанд...

- Не, Мирзо-ого, як моҳ шуд, ки падарам ба зиёрати Маккатуллоҳ баромаданд. Дирӯз аз Истамбул хат гирифтам, ки савори киштӣ ба сӯи Макка роҳ гирифтаанд. Рӯзҳои охир шуморо бисёр ёд мекарданд.

- Афсӯс, афсӯс, чӣ иштиёқи дидори он кас доштам!

- Панч-шаш соли охир он кас аз корҳои тичорат канора гирифта, ба таҳқиқи улум машғул шуданд. Чандин осори олимони русу фарангиро ба забони тоторӣ тарҷума карданд, аммо ба наشري онҳо дасташон нарасид. Қиблагоҳӣ хеле орзу доштанд, ки ин дастанависхоро аз назари шумо гузаронанд. Кошкӣ, ба кулбаи банда қадам ранча мекардед, ки ман ин таълифотро ба шумо манзур кунам!

- Бо камоли майл! Худам ҳам дар ин рӯзҳо аз бешуғлию бекитобӣ ба чон расида будам. Имшаб ҳатман ба хонаатон меоям...

Расул Ҳодизода

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Магар ду ва ё зиёда нидою ҳиссаҷа паси ҳам омада метавонанд?
2. Истамбул-ро бори дигар талаффуз кунед ва шарҳ диҳед.
3. Шумораҳои тахминӣ чӣ тавр навишта мешаванд?

158. Хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Нидоҳо кай ва барои чӣ истифода шудаанд? Дар мавзӯи «**Ҳар лаҳза ғанимат аст**» иншо нависед.

Саълабӣ шоире аз шуарои пойтахти Мансури халифа буд.
Гуфт:

- Рӯзе қасидае гарро (хуб) гуфтам ва ба умеди силаи (инъом) кулӣ пеши халифа бурдам ва бар ӯ хондам ва дараҷаи қабул ёфт. Баъд аз он гуфт:

- Эй Саълабӣ, кадом дӯсттар дорӣ? Он ки туро сесад динор зари сурх диҳам ё се калимаи ҳикмат ба ту омузам, ки ҳар яке ба сад динор зари сурх арзад.

Ман бинобар хушомад гуфтам:

- Ҳикмати боқӣ беҳ аз неъматӣ фонӣ.

Гуфт:

- Калимаи аввал он, ки чун ҷомаи ту кӯҳна бошад, мӯзаи нав мапуш, ки бад намояд.

Гуфтам:

- Оҳ, вовайло, ки сад динорам бисӯхт!

Халифа лаб ширин карду гуфт:

- Калимаи дувум он, ки равшан дар риш молӣ, ба зери риш марасон, ки гиребонро ҷарб кунад.

Гуфтам:

- Дарег, сад дарег, ки дувист динорам зоеъ шуд. Халифа табассум карду гуфт:

- Калимаи севум...

Пеш аз он ки баён кунад, гуфтам:

- Эй халифаи рӯзгор, бар иззати парвардигор, сад динори бокиро бар ман деҳ, ки он маро ҳазор бор нофеътар аст аз ҳикмат шунидан. Халифа бихандиду бифармуд, то понсад динор зари сурх оварданд ва ба ман таслим карданд.

аз «Латоифуттавоиф»

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Калимаи **дуюм** боз чӣ шакл дорад? Имлои онро дар хотир нигоҳ доред.

2. Ҳикмати ин ҳикоят дар чист?

3. **Понсад** ё **панҷсад**?

4. Муроди **ф**ҳои **таслим** **кардан**-ро ёбед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

ОДОБИ МУОШИРАТ

159. Порчаи манзумро хонед ва гӯед, ки сухан ба гуфтору кирдор чӣ муносибат дорад? Мазмуни порчаро ба ҳисоб гирифта, дар мавзӯи «**Аҳамияти сухан**» иншое нависед.

Сухан беҳтар аз неъмату хоста,
Сухан беҳтар аз ганчи ороста,
Сухан мар-сухангӯро моя бас,
Сухан бар тани мард пироя бас.
Зи доно сухан бишнаву гӯш кун,
Ки н-омад дигар з-осмон ҷуз сахун.
Сахун мардро сар ба гардун кашад,
Сахун кӯхро сӯйи ҳомун кашад.
Сахун бар ту некӯ кунад кори зишт,
Сахун раҳ намояд ба сӯйи бихишт.
Бигуфтам ба ширин сухан ин самар,
Ки кас нест гуфта аз ин пештар.
Ман аз баҳри он афсари сарварӣ
Сахун ронд хоҳам ба лафзи дарӣ
Сахун бешак аз назм рангин шавад,
Арус аз машшота баоин шавад.
Сахунро биёрист хоҳам ҳама,
Ҷамол аз хирад хост хоҳам ҳама.

Айюқӣ

Лугат:

неъмат – ризку рӯзӣ, мол, боигарӣ,
сарвати моддӣ ва маънавӣ
хоста – сарвату боигарӣ
моя – зебу зинат, ороиш
пироя – зебу зинат, ороиш

хомун – сахро, водӣ
самар – ҳикоя, қисса
афсар – тоҷ, роҳбарӣ
чамол – ҳусн, зебоӣ

160. Матнро хонда, матлаби асосиро ёбед. Шумо ба ин навиштаҳои адиб розиед ё на? Чаро? Дар мавзӯи «**Ба пири хидмати модар – падар кун**» иншое нависед.

... Пас, ҳаққи падару модар агар аз рӯи дин нанигарӣ, аз рӯи хираду мардумӣ бингар, ки падару модар манбати некиву асли парвариши нафси туанд. Чун ту дар ҳаққи эшон муқассир (гунаҳкор) бошӣ, чунон бувад, ки ту сазои ҳеҷ неқӣ набошӣ ва он кас, ки вай ҳақшиноси некии асл набошад, некии фаръро ҳам қадр надонад. Бо носипосон неқӣ кардан аз хирагӣ бошад ва ту низ хирагии худ маҷӯӣ ва бо падару модари худ чунон бош, ки аз фарзандони худ тамаъдорӣ, ки бо ту бошанд. Зеро ки он, кӣ аз ту зояд, ҳамон тамаъдорад, ки ту аз падардорӣ, ки масал одамӣ ҳамчун мева аст ва модару падар ҳамчун дарахт. Ҳарчанд дарахтро тааххӯд (хидматгузорӣ) беш кунӣ, мева аз вай нақӯтару беҳтар ёбӣ. Ва чун падару модарро озарм (иззат) бешдорӣ, дуову офарини эшон дар ту асари бештар кунад ва мустаъобтар бувад... ва ба хушнудии эшон наздиктар бошӣ. Ва зинҳор, ки аз баҳри мерос марғи падару модар нахоҳӣ, ки бе марғи падару модар он чи рӯзии ту бошад, ба ту бирасад... Ба касе манигар, ки ҳоли ӯ беҳтар аз ҳоли ту бошад, ба касе нигар, ки ҳоли ӯ аз ҳоли ту бадтар бошад... Ва агар ба мол дарвеш гардӣ, ҷаҳд кун, то ба хирад тавонгар бошӣ, ки тавонгарии хирад аз тавонгарии мол беҳтар бошад ва ба хирад мол тавон ҳосил кард ва ба мол хирад ҳосил натавон кард. Ва ҷоҳил аз мол зуд дарвеш гардад ва хирадро дузд наметавонад бурдан ва обу оташ натавонад ҳалок кардан. Пас, агар хираддорӣ, бо хирад ҳунаро омӯз, ки хирад беҳунаро чун тана бошад бе ҷома ва шахсе бувад бе сурат, ки гуфтаанд: «Ал-адабу сурат-ул-ақли» (адаб нишонаи хирад аст).

Унсурулмаолии Кайковус

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Шахсе, ки эҳтироми волидайнро нигоҳ намедорад, сазовори неқӣ ҳаст ё не?

2. Дар ҳаққи падару модар ҳар коре кунӣ, аз фарзандони хеш онро тамаъ дор-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Дар чуфти дуову офарин калимаи дувум ба кадом маъно омадааст?
4. Ҷумлаи охири сарсатри аввалро шарҳ диҳед.
5. Батар ё бадтар?

161. Порчаро хонед ва ҳар ҷузъи онро шарҳ диҳед.
Дар мавзӯи «Муносибат бо падару модар» иншо нависед.

Агар пурсанд, ки адаб бо падару модар чанд аст, бугӯӣ, дувоздаҳ: Аввал он, ки ҳурмати эшон ба воҷиб нигаҳ дорад. Дуюм, ба моли дунё бо эшон музояқа (саҳтӣ) накунад. Сеюм, ба муурооте, ки ба эшон кунад, миннат бад-эшон оид нагардонад. Чаҳорум, низ дар рӯӣи эшон нангарад. Панҷум, чун бихонандаш, зуд иҷобат (қабул) кунад. Шашум, дар вақти мулоқоти эшон рӯӣ дарҳам накашад. Ҳафтум, ҳар чӣ фармоянд, ки дар он маъсияте (гуноҳ) набошад, ба ҷой оварад. Ҳаштум, дар суҳан гуфтан бо эшон ё бо дигаре дар пеши эшон овоз баланд накунад. Нӯҳум, бе дастури эшон ба сафар наравад. Даҳум, дар талаби ҳосил кардани хушнудӣи эшон бошад. Ёздаҳум, эҳсон бо эшон, сонӣ ибодат донад, яъне бихишт дар зери қадамҳои модарон аст:

Ҷаннат, ки ризоӣ мо дар он аст,
Андар таҳӣ пойӣ модарон аст.
Ҳусайн Воизи Кошифӣ

Ба саволҳои ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ба ин гуфтаҳои ҷазиро илова кардани ҳастанд?
2. Байтро маънидод кунед.
3. Нангарад-ро аз ҷиҳати соҳт муайян созед.
4. Хушбахт ва хушнуд магар аз ҷиҳати соҳт яканд?

162. Порчаи манзумро ифоданок хонед. Гӯед, ки ба чӣ мавзӯ бахшида шудааст. Ба он чӣ ном гузоштан мумкин? Дар мавзӯи «Адаб тоҷи сари мардон аст» иншо нависед.

... Бо модари хеш меҳрубон бош,
Омодаи хидматаш ба ҷон бош.
Бо ҷашми адаб нигар падарро,
Аз гуфтаи ӯ мапеч сарро.
Чун ин ду шаванд аз ту хурсанд,
Хурсанд шаванд зи ту Худованд.

Дар кӯча чу меравӣ ба мактаб,
 Маъкул гузар куну муаддаб...
 ... Кам гӯю мағӯй ҳар чи донӣ,
 Лаб духта дор, то тавонӣ...
 ... Андар васати каломи мардум
 Лаб боз макун ту бар такаллум...
 ... Чун хӯй кунад забон ба дашном,
 Он беҳ, ки бурида бод аз ком.
 Аз айби касон забон фуру банд,
 Айбаш ба забони хеш мапсанд...
 ... Дар сӯхбати сифла чун дарой,
 Биттабъ ба сифлагӣ гарой.
 Бо мардуми бошараф даромиз,
 То табъи ту бошараф шавад низ...

Эраҷ Мирзо

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. Муаддаб, васат, такаллум-ро шарҳ диҳед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

2. Андар дар кадом маврид бештар истеъмол мешавад?

3. Ифодаи хӯй кунад забон чӣ маъно дорад?

163. Порчаи манзумро бодикқат хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Дар ин порча ҳамаи одоби меҳмондорӣ баён шудааст ё не? Дар мавзӯи «Одоби меҳмондорӣ» иншоэ навишта, фикратонро баён кунед.

Эй бародар, меҳмонро нек дор,
 Ҳаст меҳмон аз атои кирдигор.
 Меҳмон рӯзӣ зи худ меоварад,
 Пас гуноҳи мизбонро мебарад.
 Ҳар киро ҷаббор дорад душманаш,
 Боз дорад меҳмон аз масканаш.
 Муъмине, к-ӯ дошт меҳмонро нақӯ,
 Ҳақ гушояд боби раҳматро бар ӯ.
 Ҳар киро шуд табъ аз меҳмон малул,
 Аз вай озурда Ҳудову ҳам Расул.
 Бандае, к-ӯ хидмати меҳмон кунад,
 Хешро шоистаи раҳмон кунад.
 Ҳар кӣ меҳмонро ба рӯйи тоза дид,
 Аз Худо алтофи беандоза дид.
 Аз такаллуф дур бош, эй мизбон,

То гаронӣ навбадат аз меҳмон.
 Меҳмонро, эй писар, эъзоз кун,
 Гар бувад кофар, дар ӯ дар боз кун.
 Ҳаст меҳмон аз атоҳои карим,
 Ҳар кӣ з-ӯ пинҳон шавад, бошад лаим,
 Маърифат дорӣ, гирех бар зар мабанд,
 Чун расад меҳмон, ба рӯяш дар мабанд.
 Ҳар кӣ меҳмонро гиromӣ мекунад,
 Кушише дар неқномӣ мекунад.
 Ҳар кӣ меҳмонат шавад, ар хосу ом,
 Пеши ӯ мебояд овардан таом...

аз «Чаҳоркитоб»

Луғат:

ато – бахшиш, лутфу эҳсон
чаббор – киноа аз Худо
алтоф – чамъи лутф

кирдигор – офаринанда, офаридгор
тоза – бо иззату ҳурмат

Ба саволҳои ҷавоб дода, супоришҳои иҷро кунед:

1. Гушоянд ё кушояд?
2. Кадом калимаҳо хеш-ро иваз мекунад?
3. Ифодаи **ба рӯи тоза дидан** чӣ маъно дорад?
4. **Неқномӣ**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
5. **Ар** чӣ маъно дорад? Шаклҳои дигари онро номбар кунед.

164. Матро хонед. Аввал мухтасар нақл кунед ва баъд мазмуни онро бо иловаҳои нависед. Гӯед, ки дар ин матн кадом ҷумлаҳо (аз назари сохт) бештар истеъмол шудаанд.

Эй писар, мардумони бегонаро ҳар рӯз меҳмон макун. Аз он ки ҳар рӯз ба ҳаққи меҳмон натавон расидан. Бинигар, то як моҳ чанд бор меҳмонӣ тавонӣ кардан. Он ки се бор тавонӣ кардан, як бор кун ва се бор андар ӯ харҷ кун, то хони ту аз ҳама айбе мубарро бувад ва забони айбҷӯён бар ту баста бошад. Ва чун меҳмонон дар хонаи ту оянд, ҳар касро пешвоз мефирист ва тақаррубе ҳамекун ва темори ҳар кас ба сазои ӯ медор. Чунон ки Абӯшакури Балхӣ гӯяд:

ШЕЪР:

Агар дӯст меҳмон бувад ё на дӯст,
 Шабу рӯз темори меҳмон нақӯст.

Агар вақти мева бувад, пеш аз таом меваҳои тару хушк пеш ор, то бихӯранд. Ва як замон таваккуф кун ва он гаҳ хӯрданиҳо овар.

Ва ту манишин то он гоҳ, ки меҳмонон бигӯянд як бору ду бор, ки бинишин. Он гоҳ, бо эшон мусоадат кун ва нон бихӯро фурутар аз ҳама кас нишин, магар меҳмони бузург бошад, ки нишастан мумкин набувад.

Ва аз меҳмонон узр махоҳ, ки узр хоستان табъи бозориён бувад. Ва ҳар соат мағӯй: «Эй фалон, нон нек бихӯр ва ҳеҷ намеҳӯрӣ. Шарм мадор, ки аз ҷиҳати ту ҷизе натавонистам кардан. Иншооллоҳ, ки баъд аз ин узри онҳо бихоҳем».

Ин на суҳанони мӯҳташаман бувад. Ин лафзи касе бувад, ки ба солҳо меҳмоне як бор кунад аз ҷумлаи бозориён, ки аз ҷунин гуфтор мардум шармсор шаванд ва нон натавонанд хӯрдан ва нимсер аз хон бархезанд.

Ва моро ба Гелон расме накуст. Ҷун меҳмонро ба хона баранд, хон биниҳанд ва кӯзаҳои об ҳозир кунанд. Ва меҳмонхудой ва пайвастагони ӯ аз он ҷо бираванд, магар як тан аз ҷойи дур бозистад аз баҳри коса ниҳодан, то меҳмон ҷунон ки хоҳад, нон бихӯрад. Он гоҳ мизбон пеш ояд. Ва расми араб низ ҷунин аст...

Аммо бидон, ки ҳаққи меҳмон доштан воҷиб аст, валекин ҳаққи меҳмоне, ки ба ҳақшиносӣ арзад. На ҷунон ки ҳар қаллошери ба хона барӣ ва он гоҳ ҷандин эъзозу икром кунӣ, ки ин меҳмони ман аст. Бидон, ки ин тақаррубу дилдорӣ бо кӣ бояд кардан.

Унсурулмаолии Кайковус

Лугат:

мубарро – пок, холи
тақарруб – ба ҳам наздик шудан
гемор – ғамхорӣ, парасторӣ
мусоадат – ёри додан
иншооллоҳ – агар Худо хоҳад

мӯҳташамон – бузургворон,
давлатмандон
қаллош – айёш, ҳилагар,
беору номус

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Калимаи **мағӯй**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед. Шакли дигари **маро** ном баред.

2. **Меҳмонхудой** аз чанд реша иборат аст ва ҷӣ маъно дорад?

3. Байтро аз назари маъно ва сохт маънидод кунед.

165. Матнро хонед ва ба он ном гузоред. Дар мавзӯи «**Ҷондан камхӯрӣ**» нақле нависед.

... Аммо аввал тачрибати таом хӯрдан бидон, ки одати мардумони бозорӣ чунон аст, ки таом бештар ба шаб хӯранд ва он саҳт зиён дорад, доим бо тухма бошанд.

Ва мардумони лашкарипешаро одат чунон аст, ки вақту новакт нанигаранд. Ҳар гоҳ ки ёбанд, бихӯранд. Ва ин одати сутурон аст, ки ҳар гоҳ ки алаф ёбанд, бихӯранд.

Ва мардумони мӯхташам ва хос дар шабонарӯзӣ як бор беш таом нахӯранд. Ва ин тариқи ҳештандорӣ аст. Валекин тан заиф гардаду бекуват. Пас чунон бояд, ки мардumi мӯхташам бомдод ба хилват андак моя тановуле кунад ва он гоҳ берун ояду ба қадхудои хеш машғул шавад, то намози пешин бикунад, он қадар низ, ки ротиб бошад, расида бошад.

Ва он қасон, ки бо ту таом хӯранд, ҳозир фармой қардан, то бо ту таом хӯранд. Аммо таом ба шитоб махӯр. Охишта бош. Ба сари хон бо мардумон ҳадис ҳамекун, чунон ки дар шарти ислом аст. Валекин сар дар пеш афканда дор ва дар лукмаи мардумон манигар...

Унсурулмаолиш Кайковус

Лугат:

тухма – саҳтшавии меъда,
фасодии гизо дар меъда
сутур – чорпои саворӣ, маркаб
ротиб – ҳаққи муқаррарӣ;
миқдори муайяни хӯрок

тановул қардан – хӯрдан,
ошомидан
ҳадис – нақл, ривоят
мӯхташам – боиктидор, бузург

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. **Новакт** чӣ тавр сохта шудааст?
2. Дар талаффузи қалимаи **саҳт** чӣ ҳодисаро эҳсос қардед?
3. Магар бо пайвандаки **ва** оғоз қардани ҷумла мумкин аст?
4. Решаи **ҳамекун**-ро аниқ созед.

166. Порчаи манзумро хонед ва маънидод кунед. Ба он чӣ ном гузоштан мумкин аст? Байтҳои дуоим ва чорумро ба наср баргарадонед ва нависед.

... Адаб хоҳӣ, зи ҳад берун манеҳ пой,
Зи ҳар ҷониб, ки хоҳӣ, дар миён ой.
Адаб ороиши афъол бошад,
Адаб осоиши аҳвол бошад.
Фурӯғи зоҳир аз ороиши ўст,
Фурӯғи ботин аз осоиши ўст.

Адаб маҷмӯаи хусну ҷамол аст,
 Бахоре дар камоли эътидол аст.
 Ҳама корат ба қадри хеш бояд,
 Зи қадри худ на кам, не беш бояд.
 Ба ин мизон агар худро бисанҷӣ,
 Наранҷанд аз туву худ ҳам наранҷӣ.
 Чу бинишинӣ, чунон шояд, ки бояд,
 Чу бархезӣ, чунон шояд ки бояд.
 Чароғи дида шаб ҷое маяфрӯз,
 Ки гардад тира, чун равшан шавад рӯз.
 Сухан бо маҳрамон бояд чунон гуфт,
 Ки бо агёр дар маҷлис тавон гуфт.
 Чаро сомёе ниҳад бар нуктае ғӯш,
 Ки бояд кардаш аз хотир фаромӯш?
 Манех бар ҳарфи кас зинҳор ангушт,
 Ки афтад чун қалам ангушт аз мушт.
 Чаро ҷое қадам бояд ниҳодан,
 Ки он ҷо бе маҳал бошад ситодан.
 Адабро раҳбари кӯи талаб кун,
 Вагарна нафси саркашро адаб кун.
 Адаб дар анҷуман шамъи мунир аст,
 Далели покии мо-фи-з-замир аст.
 Ҳарифе, к-аз адаб дилкаш намояд,
 Аз ӯ тарки адаб ҳам хуш наёяд...

Бадриддини Ҳилолӣ

Лугат:

фуруғ – равшанӣ; фуруғи зоҳир
 – зебу зинати шакли зоҳирӣ
фарог – роҳат, осоиш
эътидол – дурустӣ, солимӣ
сомёе – шунаванда

харф – сухан, гап ба ҳарфи касе
 ангушт ниҳодан – нуктагирӣ
мунир – равшанидиханда
мо-фи-з-замир – он ҷӣ дар
 дил аст

167. Шеърро ифоданок хонед ва мазмунӣ онро тафсир кунед. Чӣ ном гузоштан мумкин? Ғӯед, ки бештар феъли кадом замон истифода шудааст ва чаро.

Як насихат бишнава аз ман, к-андар он навбад ғараз,
 Чун кунӣ роӣи муҳимме, таҷрибат аз пеш кун.
 Тоату фармони ҳақ бар шафқате бар ҳалқ кун,
 Об дар ҳалқи қаримон аз қарам чун нӯш рез.
 Мӯӣ бар андоми ҳасм аз бим ҳамчун неш кун,

Гар такаббур мекунӣ, бо хоҷагони сифла кун.
В-ар тавозӯ мекунӣ, бо мардumi дарвеш кун,
Маърифат аз лафзи дидорони комилақл чӯй.
Машварат бо ройи наздикони дурандеш кун,
Гар касе дарди диле гуяд туро аз ҳоли хеш,
Гӯш бо дарди дили он очизи дилреш кун.

Шамсиддин Муҳаммади Чувайнӣ

Луғат:

таҷрибат – озмоиш, озмун
такаббур қардан – худро бузург
ҳисобидан
хоҷагон – давлатмандон
дилреш – озурдадил
сифла – паст, бадсиришт
шиор қардан – пеша қардан
шафқат – меҳрубонӣ, дилсӯзӣ

зоёе – табоҳ
ғараз – кина, душманӣ
қарам – ҷавонмардӣ, бузургворӣ
фосик – табаҳқор
маърифат – шинохт
нӯш – ширинӣ, шахд
неш – захр

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Шавқат аз шафқат чӣ фарқ дорад?
2. Қомилақл-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва шарҳ диҳед.
3. Бо истифодаи маърифат ҷумла тартиб диҳед.
4. Байти охириро ба наср баргардонед ва гуед, ки чӣ ҳодиса рух дод.

ҲУҶҶАТҲОИ РАСМӢ

168. Матнро хонед ва маънидод кунед. Гуед, ки кадом ҷиҳати он маъқул шуд. Тақлидан ба матн номаи пурмазмуне нависед.

НОМАИ ПАДАР БА ФАРЗАНД

Фарзанди дилбандам! Номаҳои шумо ҳар вақт мухтасар ва бемаблаб аст, рӯйи ҳам рафта мувофиқи майли ман нест. Муқотибаи байни ашхос, ки аз якдигар дуранд, бояд дар ҳукми гуфтушунидҳои шифоҳӣ бошад. Ба хусус он, ки олами ман бо шумо аз олами падару фарзандӣ гузашта, олами ишқу муҳаббат аст. Пас, ҳеҷ майл надорам, ки номаҳои шумо инчунин расмӣ бошад.

Ҳар вақт барои номанависӣ бо ман қалам бармедоред, чунин пиндоред, ки назди ман нишастаед ва бо якдигар сӯҳбат мекунем. Акнун ки номаи ман ба дасти шумо мерасад, қоғаз ва қалам

бардошта ва аз вазъи таҳсилоти худ бинависед, аз гардишҳои худ огоҳам созед. Аз эҳсосоте, ки дар байни роҳ аз манзараҳои зебои табиат ҳосил кардед, шарҳ диҳед. Бинависед, китобхое, ки дар ҳангоми таътил афкори худро ба он машғул медоред, аз чӣ ришта аст?

Ҳоҳони муваффақияти ту, падар.

Ба саволҳо ҷавоб гуфта, супоришно иҷро кунед:

1. Донишони тартиби номанависӣ чӣ аҳамият дорад?
2. Дар сарсатри аввал кадом камбудии нома зикр шудааст?
3. **Аз олами падару фарзандӣ гузаштан** чӣ маъно дорад?
4. Барои бехтар шудани сифати мактуб чӣ тавсия пешниҳод шудааст?
5. **Якдигар**-ро талаффуз кунед ва шарҳ диҳед.

НОМАИ МОДАР БА ФАРЗАНД

Фарзанди меҳрубон! Номаи меҳрангезат рӯзи панҷшанбе ба дасти мо расид ва хабари масарратбахши пирӯзии ту як бори дигар хонаи ғамзадаи моро ғарқи шодӣ ва сурур сохт. Эй кош, худат ҳузур доштӣ ва бо чашмҳои медидӣ, ки хоҳари меҳрубонат чӣ гуна аз ғояти шодӣ ба рақс даромада ва пой мекубад ва даст меафшонад.

Фарзанди дилбандам, муваффақияти ту қалби маро оғанда аз сурур сохт. Пас аз марғи падари ҷавонмарғат ин нахустин рӯзе буд, ки тавонистам тамъи шодиро бичашам ва лабҳанде дар лабони афсурдаам зоҳир созам. Боре ман ва хоҳарат муваффақияти туро аз самими қалб табрик меҷӯем.

Пас нозанинам, зинҳор аз ин муваффақият ба худ ғарра машав ва дил аз кӯшиш бармадор. Дуруст аст, ки пирӯзии ту бисёр дурахшон буда, лекин тоза аввали кор ва ҷиддияти туст. Агар бихоҳӣ ба хоҳари аввалин муваффақияти худ ин қадар сармаст ва аз худ бе худ шавӣ, аз ёрони дигар ақиб хоҳӣ монд. Бо тамоми инҳо бояд ба ту иттилоъ диҳам, ки ман ва хоҳарат ҳар як ба саҳми худ барои ту ҳадяи ҷолибе таҳия кардаем, ки, бидуни шак, мавриди қабулат хоҳад шуд. Ману хоҳарат ва ин ҳадоё ҳамагӣ дар хона мунтазири вуруди ту ҳастем.

169. Матнро хонед ва ғӯед, ки мазмуни он кадом зарбулмасали ҳалкиро ба ёд меорад? Шумо ҳам мактубе таълиф кунед, ки ба мазмуни он наздик бошад. Дар нома аз кадом навъи ҷумлаҳо бештар кор гирифта шудааст ва чаро?

НОМА БА БАРОДАР

Бародари азизам, Салимчон! Умедворам, ки солим ва тандуруст бошӣ ва тавре таҳсил кунӣ ва дарс бихонӣ, ки роҳбарони мӯхтарами мактаб аз ту розӣ бошанд ва ахлоқи рафторат ҳам мавриди писанди ишон воқеъ гардад. Зеро ҳар қадар ки шахс таҳсил кунад, агар бадахлоқ ва бадкирдор бошад, мавриди эҳтиром воқеъ намешавад. Баръакс, агар шахс ҳам таҳсил кунаду ҳам хушахлоқ бошад, дар миёни мардум мӯхтарам ва ба некномӣ зиндагӣ хоҳад кард.

Барои дур мондан аз ахлоқи зишт ва нописанд бояд аз ҳамнишинӣ аз ашхоси паст ва бадахлоқ парҳез кард, зеро ахлоқи зишти онҳо дар вучуди ишон падидор мешавад. Ҳамчунин дурӯғу одамиро ба дурӯғгӯи водор мекунад ва ҳамсӯҳбати танбал инсонро ҳамранги худ месозад. Чунон ки гуфтаанд:

Писари Нӯҳ бо бадон биншаст,
Хонадони нубувваташ гум шуд.

Лугат:

нубувват – пайғамбарӣ

Нӯҳ – пайғамбар алайҳиссалом

170. Хонед ва гӯед, ки аз номаи пешин чӣ фарқ дорад?

Чаро таъкид мешавад, ки саломатӣ беҳтарин неъмат аст? **Ҳар кӣ бояд табиби хеш бошад**-ро чӣ тавр мефаҳмед? Номае таълиф карда, хусусиятҳои онро риоя кунед.

НОМА БА ДӯСТ

Дӯсти меҳрубон! Аз шунидани хабари бемориат беандоза нороҳат шудам ва аз Худой мехоҳам, ки то расидани ин нома касолат бартараф шуда бошад. Такроран бароят навиштам, ки андаке ба худат бирас. Рост аст, ки дар арсаи зиндагӣ қору кӯшиш шартӣ муваффақият аст. Аммо саломатӣ ва тандурустӣ беҳтарин неъмате аст, ки Худой меҳрубон ба бандагонаш ато фармудааст ва бар мо аст, ки қадри ин неъматро бидонем ва дар ниғаҳдориаш бикӯшем. Қор ва кӯшиши зиёд боиси вучуди истироҳати кофӣ ва оромиши хотир аст ва ту он қадар гарқи талош ва фаъолиятӣ, ки истироҳатро бар худат ҳаром кардаӣ. Саъй кун, ки аз ин пас

нигаҳбонию эҳтиётӣ худат бошӣ.

Чавонӣ ҳама дардхоро ба занҷир мекашад. Аммо ҳамин ки по ба синни пири қадам гузоштӣ, ин дардҳои бандкашида занҷирро пора мекунад ва ба ҷони инсон меафтанд. Бинобар ин, як одами оқил комилан худро эҳтиёт мекунад ва дар айёми чавонӣ ҳисоби рӯзҳои пириро аз хотир намебарорад. Умедворам, ки ин касолати кучак дарси ибрате барои ояндаат бошад. Ояндае, ки на ман ва на ту ҳеҷ кадом аз он хабар надорем.

Аз тарафи ман ба падару модар ва бародаронат салом бирасон. Интизори посухи номаамро дорам.

Дӯсти ту

171. Хонда маънидод кунед. Дар ин нома чӣ матлабҳо баён шудаанд? Барои муассир таълиф шудани нома кадом ифодаҳо нақши муҳимро бозидаанд? Шумо ҳам намунаи номаи ҷавобиро барои яке аз дӯстонатон нависед.

ҶАВОБИ НОМАИ ДҶУСТ

Дӯсти мушфиқ ва меҳрубонам! Номаат хангоме расид, ки пас аз як ҳафта беморӣ ва истироҳат аз хона барои ҳавоҳӯрӣ берун мерафтам. Ҳамаи он чизҳое, ки навишта будӣ, мавриди қабул ва таъйиди ман аст.

Табиби муолиҷам ҳаминро мегуфт. Ў изҳор дошт, ки ман аслан мариз надорам ва ин касолат дар асари кори зиёд ва фишори беш аз андоза аст, ки ба худам ворид овардаам. Дар ҳар ҳол инак беҳбудии мухтасаре ёфтаам. Дарди по ва дастам бақуллӣ рафъ шуда ва асабониятам кам шудааст. Бародарам ақида дорад, ки барои як моҳ ё лоақал понздаҳ рӯз ба Душанбе биёям ва аз дӯстону ошноён тачдиди дидор кунам. Аммо дар ҳоли ҳозир ҳавсалаи ин корро надорам, то чӣ пеш ояд. Ин беҳолӣ ва сустӣ дар тамоми давраи зиндагии ман собиқа надошта, ҳамон чизе аст, ки маро ба ваҳшат андохтааст. Барои одаме мисли ман, ки шабу рӯз дар талошу ғаъолият будаам, бекорӣ воқеан балое аст. Инак, ҳама авқотам ба мутоила мегузарад ва иқрор мекунам, ки чизҳои тозае фаро гирифтаам, махсусан матолибе, ки то кунун бароям номаълум монда буд.

Ростӣ, мутолиа чӣ қадар хуб аст ва ҳоло мефаҳмам, ки чӣ қадар хуб гуфтаанд, ки як китоб, бо вучуди он ки кучак ва ночиз бошад, ба қадри як китоб бар маълумоти инсон меафзояд.

Саломи гарми маро ба ҳамаи дӯстони азиз бирасон! Дар сурате ки тасмим ба омадан ба Душанбе гирифтам, ба ту иттилоъ медиҳам. Саодат ва хурсандии туро аз даргоҳи Худованд хоҳонам.

Дӯсти ту

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Ҳавоҳури**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Тачдиди дидор** ва **таҷдиди назар** магар як чизанд? Бо онҳо чумлаҳо тартиб диҳед.
3. **Ҳама авкотам**-ро маънидод кунед.
4. Чӣ бояд кард, ки номаҳо шавқовар гарданд?

172. Мактубро хонед ва мазмунашро мухтасар нависед. Ин номаҳо чӣ аҳамият доранд? Номаҳои нависандагон бо кадом хусусиятҳоиашон аз номаҳои дигар фарқ мекунанд?

РАФИҚИ ШАФИҚ, МУҲТАРАМ ЛОҲУТӢ

Телеграмматон (баркия) дар вақташ расида буд ва пул ҳам расид, аммо бар хилофи насиҳате, ки ба Холида дода будам, дар ҷавоб дер мондам, мебахшед.

Рубоӣҳое, ки ба Холида фиристодед, дар хонаи мо сабаби чашн гардид, бачагон даст ба даст гирифта хонда қариб буд, ки қоғазро дарронанд. Медонем, ки ин хел корҳо нисбат ба бачагон сабаби тарбияи хеле калон мешавад ва бачагонро ба тарафи адабиёти советӣ монанди як фашанг ҳаво медиҳад. Худам имрӯзҳо ба кори лугат машғулам. Ман ба Тоҷикгаз соли 35-ум як **муоҳида** баста будам, ки як лугати нимтафсилӣ тартиб диҳам. Медонед, ки дар дасти тоҷикони Осиёи Миёна ду-се лугат ҳаст, машхуртарини онҳо «Ғиёс» ва «Бурҳони қотеъ» аст. Аммо ҷавонон, ҳатто арабидонҳои онҳо ҳам аз ин лугатҳо фоида бурда наметавонанд, зеро тартиб бисёр кӯҳна ва лугатҳо бо чизҳое, ки ҳаргиз даркор намешаванд, пуранд. Бинобар ин, барои кофта ёфтани як лугати матлуб варақхоро гардонидан ва саҳифахоро хондан лозим меояд. Аммо ҷавононе, ки дар замони охир саводнок шудаанд ва арабиرو намедонанд, аз он лугатҳо ҳеч фоида бурда наметавонанд. Бинобар ин, хостам, ки ба асоси ҳамон лугатҳои кӯҳна як лугати тоҷикӣ ба тоҷикӣ бо усули замонӣ тартиб диҳам. Корро бо ин тартиб пеш гирифтам: аз лугатҳои кӯҳна ҳар чизеро, ки мурда буд ва ба забони мо даркор намешавад, парофтам, чизҳои даркориرو

гирифта. Чизҳои даркорӣ ҳам ду қисманд: як қисми онҳо барои таҳрир ва мутоилаи адабиёти имрӯза ба қор мераванд ва қисми дигарашон барои мутоила ва ғоида бурдан аз адабиёти классикӣ дарқор мешаванд.

Медонед, ки ба ин сабаб хеле луғатҳои арабӣ ва форсии қадим, ки дар адабиёти классикӣ ҳастанд, гирифта мешаванд ва манбаи дигари ман халқ аст. Ҳар қадам бобро бо забони халқ, ки то ҳол дар ягон луғат дида нашудааст, аммо дар миёни мардум зинда ва дар ғуфтушунид аст, пур мекунам.

Дар тафсили луғатҳои кӯҳна ҳам маънии кӯҳнаашро, ки дар адабиёти классикӣ ва дар забони имрӯза нест, партофтам ва он маънихояшро, ки имрӯз зинда аст, гирифта истодаам.

Агар ба тамои қардани ин қор қомеб шавам, ғумон мекунам, ки барои қавонон ва забони адабии имрӯзаи тоҷик ҳазинаи қалон ба вуҷуд меояд. Табиист, ки таҷриба ва қори аввалин бо хеле нуқсонҳо омехта мешавад. Бо вуҷуди ин, як асосе, ки дар оянда тақмил ва ислоҳ қардани он осон аст, ғузошта мешавад.

Ман ҳаёл қардам, ки то тамои шудани ин қор ба қори дигаре даст назанам, то ки чизҳои пеш-пеш навиштаам аз ёд набаромада, нисбатан зудтар ва осонтар тамои шавад. Ин қоре, ки ман ба танҳои сар қардам, он қорест, ки Бектош бо роҳбарии Нисор Муҳаммад бо як дастаи қалони «забоншиносон» сар қарда, ду сол «қор қарданд» ва садҳо ҳазор сӯми давлат харҷ шуду дар натиҷа чизе ҳам нашуд.

Бачагонро аз тарафи ман бӯсед, ки онҳо ба бӯсидани ман роҳ надода буданд ва ба муҳтарам Бону салони самимона.

Воқеан, аз ёд баровардаам, ки пурсам тарҷумаи достони ман чӣ шуда бошад?

Ба ҳабари саломатӣ қашм дар роҳам.

Бо салони самимона Айни

Луғат:

Бектош – Нарзулло Ҳайдарзода
Бектош (1900-1937) яке аз
адабиётшиносони тоҷик.
муоҳида – қарордод, аҳднома

Нисор Муҳаммад (1898-1837) -
яке аз ходимони барҷастаи
маданияту маорифи ҷумҳурий,
ду бор вазири маориф таъин
шудааст.

Ба саволҳо қавоб дода, супоришно иҷро қунед:

1. Матнро ба қисмҳо ҷудо қунед.
2. Аз ин мактуб қадам ҷиҳатҳои қалимаҳоро муайян сохтед?

3. Чизҳои мурдаи лугатҳои пешин-ро шарҳ диҳед?
4. Кадом ифодаҳо ва сарсатрҳо бароятон писанд омаданд?
5. Ин нома ба Шумо писанд омад? Андешаи Шумо.

173. Мактубро хонед ва ба мазмуни он таваҷҷӯҳ кунед. Дар он баъзе калимаҳо таҳлили этимологӣ шудаанд. Имлои калимаҳои ишорашударо дар хотир нигоҳ доред. Оё нақле дар ин мавзӯ навишта метавонед? Худро санҷед.

ФОЗИЛИ МҶҲТАРАМ, РАФИҚ ЛОҲУТӢ

Аввало, рухсат диҳед, ки ба муносибати бо хуш қабул карданатон бародарзодаатонро ва ёрмандӣ карданатон ба ӯ шахсан аз тарафи худ ва аз тарафи хоҳаратон арзи ташаккур намоем, дувум, ба мҷҳтарам Бону саломи худ ва саломи шогирдонро мерасонам. Севум, Агия, Далер ва бародаронашро мебӯсам ва аз ҷониби ман бўсиданатонро аз Шумо илтимос менамоем.

Аз рӯйи гуфтаи Камол, дар байни Шумо ва баъзе эронӣён дар болои калимаи «**чангара**» мубоҳиса рӯй додааст. Онҳо гӯё ба Шумо эътироз мекардаанд, ки калимаи мазкур сирф калимаи тоҷикӣ, ба забони форсӣ – Эрон ҳеҷ алоқа надорад.

Фақир ин гуна эътирози он касонро шунида таъҷҷуб кардам. Ҳарчанд дар «Шоҳнома» ва дар дигар ашъори шоирон ва устодони форсизабон диданам ин калимаро дар ёдам нест, аммо бо далелҳои раднопазир исбот карда метавонам, ки ин калима моли ҳолиси умумии форсизабонон аст.

Далели ман ба тарзи зерин аст: ҷойи инкор нест, ки калимаи **чанг**, ки решаи калимаи мазкур аст, аз рӯзи баромадани форсии ҷадид то имрӯз ҳам дар Эрон ва ҳам дар Тӯрон қор фармуда шуда омадааст. Инчунин **чанговар**, ки исми сифатии мусбати ин калима аст, инчунин **чанггоҳ**, ки исми макон аст ва инчунин **чангҷӯй**, ки исми сифатии манфӣи ин калима аст, умумианд.

Акнун мо калимаи **чангара**-ро таҳлил карда мебинем: чангара монанди **коргар** исми сифатии умумии ин калима аст, ки тамоман ба қоидаи забони форсӣ мувофиқ аст ва ҳар касеро (ки) чанг мекунад, **чангара** гуфтан мумкин аст.

Қоидаи дигаре дар забони форсӣ ҳаст, ки мувофиқи он ҳар гоҳ исм ё сифати умумиро ба як чиз ё ба ягон гурӯҳ махсус кардан хоҳанд, дар охири он калима часпаки «а» ё «ак»-ро мечаспонанд. Чунончи, девор, ки маънии маълум дорад, вақте ки вайро бо ихотаи даруни ҷоҳ ё ба давродаври кӯҳ махсус кардан хошанд, **девори** гуфтанд, ки мо ҳеҷ гоҳ аз ин калима маънии девори

маълумро намефаҳмем, ё ин ки калимаи **оташгир** ба ҳар чизе, ҳар касе, ки қобилияти оташро гирифтани дошта, содиқ меояд. Вақте ки хостанд ин калимаро ба олати оҳанини маълуми оташбардор махсус кунанд, ба иловаи **ак оташгирак** гуфтанд. Инчунин калимаи **тар** ба ҳар чизе, ки тарӣ, обият дошта бошад, рост меояд. Вақте ки мардум хостанд ин калимаро ба сабзавоти махсус хос кунанд, **тара** гуфтанд.

Монанди ин калимаи **чангара, чангар**, ки маънии умумии **чангкунанда** дошта, хостанд ба касе, ки бебоис ё бо сабабҳои сохта бо одамон чанг мекунад ва ҳамеша барои чанг сабабҳо омода менамояд, хос гардонанд, ба охири ин калима часпаки- **а** илова намуда **чангара – чанг – гара** гуфтанд.

Мувофиқи қоидаи дигари забони форсӣ, ки ҳар гоҳ дар калимаҳои мураккаб ду ҳарф аз як чинс ё ду ҳарфи қарибалмаҳраҷ дар як ҷо ояд, яке аз онҳоро ҳазф мекунанд, чунончи **сафедор** ба маънои дарахти маълум, ки дар асл **сафеддор** буд, ё ин ки **ягона**, ки дар асл **як-гона** буд (яке аз ҳарфҳои «г»-ро ҳазф карда, «чангара» гуфтанд ва аз ин калима маънии чангкунандаи манфӣ – бадро ифода намуданд), тоҷикон ин калимаро, чунон ки ба одами чангҷӯй ба маънои манфиаш кор мефармуданд, инчунин ба хурус, ба тагал (қуч) ва монанди ин гуна парандагон ва ҳайвонот ҳам, ки зиёда чангдӯст бошанд, кор мефармоянд. Дар ҳар ҳол, ин гуна калимаро, ки ҳеҷ набошад, ҳамаи муштакоташ дар адабиёт ва гуфтугузори ҳамаи форсизабонон кор фармуда мешавад ва сохташ тамоман мувофиқи қоидаи забони форсӣ, аз оилаи забони форсӣ бароварда партофта – доништа ё надоништа забони худро танг кардан аст.

Ман дар тааҷҷуб мондам, ки Шумо то ҳол китобчаи «Дар бораи Фирдавсӣ ва «Шоҳнома»-и ӯ навиштаи маро надидаед. Ман дар охири ин китобча як қисми лугатҳоеро, ки баъзе эронӣён махсуси тоҷикӣ медонанд, аз «Шоҳнома» ёфта дарҷ кардам, ки аз назар гузарониданатон бефоида нест. Ба ин муносибат аз ҳамин китобча як нусха ва инчунин аз «Муқаннаъ» ва «Темурмалик» ном китобчаҳое, ки дар айёми Чанги Бузурги Ватанӣ ҷоп шуда буданд, якнусхагӣ бо бандерол ба хидмат фиристодам. Умед аст, ки қабул фармояд....»

...Дар охири мактуб боз як бори дигар ба Шумо ва ба Бону изҳори ташаккур намуда, хушбахтии ба ҷагонро хоҳиш мекунам.

Бо салом ва эҳтиром Айнӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Матро ба қисмҳо ҷудо кунед.
2. Калимаҳои **муштарақ** гуфта кадом калимаҳоро меноманд?
3. **Ҷанговар** ва **ҷанғӣ**-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
4. Дар баробари калимаи **тар** боз кадом **тар**-ро медонед?

НАҚЛ

174. Ҳикояро хонед. Мазмуни онро муфасссал нақл кунед. Гуед, ки барои нақли муфасссал чӣ бояд кард. Калимаҳои ишорашударо шарҳ диҳед.

Шабе дуди халқ оташе барфурухт,
Шунидам, ки Бағдод нима бисӯхт.
Яке шукр гуфт андар он хоку дуд,
Ки **дуккони** моро газанде набуд.
Ҷаҳондидае гуфт: «Эй булҳавас,
Туро худ ғами хештан буду бас,
Писандӣ, ки шаҳре бисӯзад ба нор,
Агарчи сароят бувад бар канор?»
Ба ҷуз сангдил кӣ кунад меъда танг,
Чу бинад касон бар шикам баста санг?
Тавонгар худ он лукма чун меҳӯрад,
Чу бинад, ки дарвеш хун меҳӯрад.
Мағӯ, **тандуруст** аст ранчурдор,
Ки мепечад аз гусса **ранҷувор**.
Сабукпай чу ёрон ба манзил расанд,
Нахусбанд, ки вомондагон аз пасанд.
Дили подшоҳон шавад боркаш,
Чу бинанд дар гил хари хоркаш.
Агар дар сарои саодат кас аст,
Зи гуфтори Саъдиш ҳарфе бас аст.
Ҳаминат басанд аст, агар бишнавай,
Ки гар хор корӣ, суман надравӣ.

Саъди Шерозӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Ҳикоя асосан ба кадом мавзӯ бахшида шудааст?

2. Чӣ гуна одамро сангдил мегӯянд. Ин калимаро аз ҷиҳати сохт таҳлил кунед.

3. Мисраи охир кадом мақолро ба хотир меорад?

4. Дар нақл бештар кадом калимахоро истифода бурдед?

5. Дар писандӣ “и” чӣ вазифаро адо кардааст?

175. Ҳикояро хонед. Нақшаи онро тартиб дода, мазмунашро муфассал нависед. Барои муфассал навиштани нақл чӣ бояд кард?

Овардаанд, ки вақте Маликшоҳ Алп-Арслон ба шикор рафта буд, ба деҳе аз деҳаҳои Нишопур расид ва аз лашкар ҷудо монд ва гуруснагӣ бар вай ғолиб шуд. Мардери дид, ки кишт об меод, ӯро гуфт: «Эй рустой, ҳеҷ нон дорӣ, ки ба ман диҳӣ». Гуфт: «Эй амир, дорам, на аз барои ту, аз барои худ». Султон гуфт: «Тофа мағӯй ва аз он ду-се ба ман деҳ!»

Рустой гуфт: «Тофа (беҳуда) мегӯй, ки бе ҳеҷ ҳақке нон бидеҳ».

Султон донист, ки боде ба танӯр дарнахоҳад гирифт. Корд аз миён боз кард ва гуфт: «Инро бигир ва чанд нон бидеҳ».

Рустой гуфт: «Ба дӯкони хаббозӣ (нонпазӣ) бар, ки нон ба ту диҳад ва ту ӯро боз тавонӣ ёфт, аммо чун ман аз сари ин кишт биравам, ту маро аз кучо ёбӣ?»

Султон гуфт: «Ин кордро ба ту мебахшам».

Гуфт: «Беҳ аз он набошад, ки маро набахшӣ ва даст аз ман бидорӣ».

Султон хост, ки биравад. Рустой бидавид ва инони султон бигирифт ва рикоби ӯ бибӯсид ва гуфт: «маъзур медор, ки ман бо ту тибат (шӯхию мазох) мекардам».

ӯро фуруд овард ва бидавид ва сӯроҳии шароб ва моҳазаре (таъоми мавҷуда), ки буд, биёвард ва барраи ширмастро бисмил кард ва оташ афрӯхт ва аз он кабоб мекард ва ҳикоятҳои мазохак мегуфт ва султон меҳандид. Ногоҳ лашкари султон бирасид, рустой донист, ки султон аст, сар фуруд овард ва ба кори худ машғул шуд.

Чун султон таом бихӯрд, рустоиро гуфт: «Бояд, ки ба даргоҳ ойӣ, то ҳаққи туро бигузорам».

Рустой гуфт: «Мо дар аҳди султон осудаем ва ин қадар хидматро нашояд, ки мукофот талабем ва моро одат нарафтааст, ки аз меҳмон музди зиёфат ситонем».

Султонро сухани ӯ бағоят хуш омад ва баъд аз он султон интизор кард, рустой ба хидмати ӯ наёмад. Ҷамоатери бар вай гумошт, то аз ӯ пурсиданд, ки дар ҳеҷ вақт султонро меҳмонӣ

кардай? Ў бо ҳеч кас нагуфт.

Султонро аз ҳиммати он мард ачаб омад. Бифармуд, то он деҳро бихариданд ва бар авлоди ӯ вақф (мутлақи ато) карданд ва ба воситаи хушмизбонӣ аз факр ба комронӣ бирасид.

Муҳаммад Авфӣ

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Бое ба танӯр нахоҳад гирифт-ро шарҳ диҳед.

2. Бисмил кардан чӣ маъно дорад?

3. Муродифҳои султон-ро ёбед ва гӯед, ки кадоме тоҷикию кадоме арабист.

176. Ҳикояро аввал хонед ва баъд мазмунӣ онро мухтасар нависед. Барои навиштани нақли мухтасар чӣ бояд кард? Ба аломатҳои китобат диққат диҳед.

Овардаанд, ки дар Табрёз хоҷаи бозаргонро писаре буд дар камоли ҳусну малоҳат ва дар ниҳояти латофат ва сабоҳат, вай бемор шуд. Ҳарчанд ки ӯро муолиҷа намуданд, беҳ намегардид, то ба ҳадде ки умедворӣ мунқатеъ шуда. Ҷамъе падари вайро гуфтанд, ки дар вилояти Бухоро табибест Абӯалӣ ном, илоҷи писараш вай метавонад намуд. Он бозаргон писари худро гирифта, пеши Абӯалӣ овард.

Абӯалӣ чун набзи ӯро гирифт, донист, ки ӯ ошиқ аст, аммо агар изҳори он намояд, он писар маҳҷуб мешавад ва мумкин нест, ки изҳори он кунад ва мақсуд ғавт мешавад.

Абӯалӣ гуфт: - Эй хоҷа, марди ҷаҳонгаштае меорӣ, ки вай суҳангӯй ва ширинтақаллум бошад, то ман аз ӯ ҳикоят пурсам ва гуфтугӯй кунам, то писари ту шифо ёбад.

Ин хоҷаро мусоҳибе буд, ки тамоми рубъи маскун сайр карда буд, бо худ ҳамроҳ дошт, ҳозир сохт.

Абӯалӣ даст бар набзи писар ниҳод ва аз он пири ҷаҳонгашта таърифи шаҳрхоро меپурсид, то ба таърифи шаҳри Табрёз расид, набзи он писар мутаҳаррик шуд. Абӯалӣ донист, ки матлуби вай дар Табрёз аст. Аз маҳаллот ва мавозеи он шаҳр пурсидан гирифт. Чун маҳаллаи Шаккарфурӯшонро бар забон бурд, набзи вай бисёр музтариб гардид, маълум шуд, ки мақсуди вай дар он маҳалла аст.

Аз қадхудоён ва мутаваққинони он маҳалла пурсид, чун номи фалон хоҷаро бар забон гузаронид, набзи вай суръат бунёд кард, аз аҳли хонааш пурсид, яке духтареро ном бурд, набзи вай ба мартабае изтироб намуд, ки наздик буд, ки қолаб тухӣ кунад.

Абӯалӣ ҷазм шуд, ки манзури вай ҳамон духтар аст. Ба хоҷаи бозаргон гуфт: ки “Бархезу Табриз рав ва фалон духтар, ки мазкур шуд, аз барои ин писар хостгорӣ кунӣ, ки илоҷи ӯ ҳамин аст.” Он низ аз мухтареоти Абӯалӣ аст.

Зайниддин Восифӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Истифодаи ҷӣ матнро хонданбоб гардонидааст?

2. **Набз** аз **назм** ҷӣ фарқ дорад?

3. **Сухангӯӣ** ва **ширинтакаллум**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

4. **Мутаҳаррик** шудан ба ҷӣ маъно омадааст?

5. **Қадхудоён** ва **хостгорӣ**-ро талаффуз кунед ва имлои онҳоро дар ёд нигоҳ доред.

177. Ҳикояро бихонед ва гӯед, ки мақсад ва матлаб дар кадом ҷумлаҳо ифода ёфтаанд. Оё метавон сарсатри охиrho мақсади асосӣ ҳисобид? Чаро дар ҳикоя кушоду равшан дар ин бора сухан намеравад? Чунин баёни ҳодиса ва ё воқеаро ҷӣ меномиданд?

Шанзаба гуфт:

- Вақте Бози шикорие бо Мурғи хонагӣ мубоҳиса карда мегуфт:

- Ту мурғи бағоят бевафо ва бадахд ҳастӣ, ҳол он ки унвони саҳифаи ахлоқи писандида вафо аст.

Мурғи хонагӣ ҷавоб дод:

- Аз ман ҷӣ бевафой дидаӣ ва кадом бадахдӣ мушоҳида кардаӣ?

Боз гуфт:

- Аломати бевафоиини ту он аст, ки ҳама одамон дар бораи ту чандин меҳрубонӣ мекунанд ва бе заҳмату тақаллуф обу донаат медиҳанд, шабу рӯз аз ҳоли ту хабардор шуда посбонӣ мекунанд, аммо ҳар гоҳ ки туро доштани шаванд, аз пешу паси онҳо гурехта бом ба бом мепарӣ ва гӯша ба гӯша медавӣ.

Ҳаққи намаке намешиносӣ

В-аз мунъими хеш меҳаросӣ.

Ман ба он ки ҷонвари ваҳшӣ ҳастам, агарчи ду-се рӯзе бо одамон улфат гирам ва аз дасти онҳо тӯъмае ҳурам, ҳаққи онро нигоҳ дошта, сайд мекунам ва сайдро ба онҳо оварда медиҳам. Ҳарчанд дуртар рафта бошам, баробари овозе, ки шунавам

парвозкунон боз меоям.

Мурғи дастомӯзро чандон ки кас дур афканад,
Бо нишоти бол ояд боз чун гӯяд: биё.

Мокиён ҷавоб дод:

- Рост мегӯӣ, боз омадани ту ва гурехтани ман он аст, ки ту ҳаргиз бозеро бар сари сихи кабоб надидаӣ ва ман бисёр мурғи хонагиرو бар тоба бирён дидаам. Агар ту низ онро медидӣ, ҳаргиз гирди онҳо намегаштӣ, агар ман боз бом ба бом гурезам, ту кӯҳ ба кӯҳ мегурехтӣ.

* * *

Ва ин масал барои он овардам, ки то бидонӣ, ки он ҷамоат, ки сӯҳбати подшоҳонро талабгоранд, аз сиёсати онҳо хабар надоранд. Он касе, ки осори сиёсати онҳоро дидааст, на аз қарор сабре дорад ва на аз ором асаре.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

178. Матро хонед ва нақл кунед. Гӯед, ки моҳияти асосии он чист ва дар кадом ҷумлаҳо ифода ёфтаанд? Хулосаатонро мухтасар нависед.

Аз устод Рӯдакӣ иҷмолан мухтасар ёдовар шудан нашоёд. Ӯ одамушшуарост. Ва ин гуна унвон дар саросари олам ва дар ҳама айём танҳо якеро – устод Рӯдакиро насиб гашта. Ман аз устод Рӯдакӣ ифтихормандам. Хиради Хоча Насриддин, ки ман дар маърифатмандӣ нигини Шарқаш медонам, маншаъ аз ҳикмати устод Рӯдакӣ дорад.

Воқеан, нахустин чизе, ки ман ба русӣ барғардон кардаам, қасидаи «Шикоят аз пирӣ»-и одамушшуарост. Ва менозам, ки чунин рафтор кардаам.

Аз ин қасида ман бардоштҳое фаровон дорам. Нахустин бор маҳз аз он дарёфтам, ки адабиёт бо молиёт пайванде қавӣ дорад. Таъминоти моддӣ мусоидат ба рушди эҷоди шоир кард. Шоир дар пирӣ бо ҳасрат ёд аз айёме мекунад, ки аз молиёт бениёз буду аз ҳама ташвишҳои зиндагӣ озод.

Ман дар бисёр навиштаҳои хеш нидо дардодам, ки бигзор сарватмандон ҳеҷ гоҳ эҳтиёҷмандонро фаромӯш накунанд. Бисёр сулолаҳои бузург аз он завол ёфтанд, ки дороён парвои нодорон

накарданд, қасрҳо ба кулбаҳо назар наафканданд, бонги нишот сармастона наҳвои ҳузнангезро пахш кард...

Аз таҷзияи ҳаводиси таърих ҳар фарди хушзеҳн метавонад бардоште чунин дошта бошад: сарвандманди воқеӣ, ки имрӯзу фардо номвару соҳибэҳтиром хоҳад монд, на онест, ки ба масал, клуби овозадори «Челси»-ро харида бошад, балки онест, ки баҳри ятимон сарпаноҳе сохтаву эҳтиёҷмандонро сарпараст гашта бошад.

Темур Зулфиқоров

179. Порчаи манзумро хонед ва аз рӯи он накле нависед. Дар нақлатон калимаҳои мураккаби матнро истифода баред ва дар поёни нақл онҳоро ба ҷузъҳо ҷудо карда нишон диҳед.

...Сипахро макун пешрав ҷуз касе,
Ки дар ҷангҳо буда бошад басе.
Ба хурдон мафармой кори дурушт,
Ки сандон нашоҷд шикастан ба мушт.
Раиятнавозию сарлашкарӣ
На корест бозичаву сарсарӣ.
Нахоҳӣ, ки зоеъ шавад рӯзгор,
Ба нокордида мафармой кор!
Натобад сағи сайд рӯй аз паланг,
Зи рӯбах рамад шери нодида ҷанг.
Ҷу парварда бошад писар дар шикор,
Натарсад, ҷу пеш оядаш корзор.
Ба ғуштию нахчиру омочу ғӯй,
Диловар шавад марди пархошҷӯй.
Ба гармоба парвардаву айшу ноз,
Биранҷад, ҷу бинад дари ҷанг боз.
Ду мардаш нишонанд бар пушти зин,
Бувад, к-аш занад кӯдаке бар замин.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

сипах – лашкар

сандон – яке аз олоти оҳангарон
ва заргарон, ки бар он оҳан мекубанд.

нахчир – хайвони шикорӣ мисли оҳу

омоч – киноя аз ғӯйбозӣ

ғӯй – киноя аз ғӯйбозӣ

пархошҷӯй – ҷанговар, ҷангҷӯй

корзор – ҷанг

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Кори дурушт**-ро чӣ тавр мефаҳмед?
2. **Нокордида** чӣ навъ сохта шудааст? Шакли дигараш кадом аст?
3. Феъли мисраи дувуми байти аввалро муайян карда, замонашро гуед.
4. **Зи рӯбаҳ рамад шери нодида ҷанг**-ро шаҳр диҳед.

180. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Ҳикмати матн дар кадом сарсатр баён шудааст? Муайян кунед ва нависед.

Дар аҳди Маликшоҳ ва баъзе аз аҳди Санҷар файласуфе буд ба Ҳирот ва ўро Адиб Исмоил гуфтандӣ. Марде саҳт бузург ва фозилу комил, аммо асбоби ў ва маоши ў аз дахли (даромади) табибӣ будӣ. Ва ўро аз ин ҷинс муолиҷоти нодида бисёр аст. Магар вақте ба бозори кушторон бармегузашт, қассобе ғусфандеро салх (пӯст) мекард ва гоҳ-гоҳ даст дар шиками ғусфанд кардӣ ва пиҳи (ҷарбӯи) гарм берун кардию ҳамехӯрдӣ.

Хоча Исмоил чун он ҳолат бидид, дар баробари ў баққолеро гуфт, ки «агар вақте ки қассоб бимирад, пеш аз он ки ўро ба ғур кунанд, маро хабар кун». Баққол гуфт: «Сипос дорам».

Чун ин ҳадисро моҳе панҷ-шаш баромад, яке рӯз бомдоде хабар афтод, ки дӯш фалон қассоб бимурд, ба муфочо (ногаҳон) бе ҳеҷ иллату беморӣ, ки кашид.

Ва ин баққол ба таъзият шуд. Халқе дид чома дарида ва ҷамоате дар ҳасрати ў ҳамесӯхтанд, ки ҷавон буду фарзандони хурд дошт. Пас он баққолро сухани Хоҷа Исмоил ёд омад. Бидавиду вайро хабар кард.

Хоҷа Исмоил гуфт: «Дер мурд». Пас асо баргирифту бад-он сарой шуд ва ҷодар аз рӯи мурда бардошту набзи ў дар даст бигирифту якеро фармуд, то асо бар пушти пойи ў ҳамезад. Пас аз соате вайро гуфт: «Басанда аст». Пас илоҷи сакта оғоз карду рӯзи севум бархост. Ва агар чи мафлӯҷ (фалаҷ) шуд, солҳо бизист.

Пас аз он мардумон аҷаб доштанд ва он бузург аз пеш дида буд, ки ўро сакта хоҳад буд.

аз «Чаҳор мақола»

Ба саволҳо посух диҳед:

1. **Гуфтандӣ**-ро таҳлил карда гуед, ки “ӣ” ба ҷойи кадом пешванд омадааст?
2. **Дӯш** дарматн чӣ маъноро ифода кардааст?

3. Чун ин хадисро мохе панҷ-шаш баромад-ро шаҳр дихед, боз чӣ тавр онро ифода кардан мумкин?

4. Аҷаб доштанд, яъне чӣ?

181. Шеърро хонед, мазмунӣ онро нақл кунед. Ба шеър чӣ номро лоик медонед ва чаро? Ба андешаи шоир розиед ё не? Назари худро баён созед.

Як замоне буд, ёрон, марди пир,
Пири барҷомондаи хору ҳақир.
Пирамарди муфлиси баргаштабахт,
Аз қазо рӯзе бишуд бемори сахт.
Ҷеғ зад фарзанди худ Аброрро,
Назди ӯ бикшод ин асрорро:
-Гуфтаамро бишнава, эй ҷони падар,
Монда буд аз бобият як кӯза зар.
Кӯзаи тиллоӣ худро як замон,
Зери токи бог бинмудам нишон.
Нест акнун дар ҳаёлам ҷойи он,
То диҳам он кӯзаро бар ту нишон.
Чун расад фасли баҳорон тезтар,
Гирди боғат ғир девор, эй писар!
Беҳи ҳар як токи боғат зинҳор,
Ков, шояд кӯза гардад ошкор.
Гуфтаам оӣ ба ҷо бекилу қол,
Мешавӣ дар зиндагӣ осудаҳол.
Субҳу шом Аброр андар бог буд,
Ҷустуҷӯӣ кӯзаи зар менамуд.
Соли аввал сохт девори баланд,
Боғро бинмуд побелу каланд.
Кофта як-як буни ҳар токро,
Кард ӯ нарму мулоим хокро.
Гарчи ӯ дид тоқҳоро як ба як,
Лек аз он кӯза набуд ҳаргиз дарак.
Гуфт ӯ: “Соли дигар ояд ағар,
Боз ҷӯям кӯзаро бори дигар.”
Сол рафту омад айёми баҳор,
Гашт Аброр аз пайи иҷрои кор.
Боз соли чанд кард ӯ ҳамчунон,
Ҳеҷ аз он кӯза набуд ному нишон...
Лек шуд он бог хеле пурсамар,
Меҳнат ӯро дод шодии дигар.
Он кӯханбоғе, ки нообод буд,

Нав шуду ҳосил ба ҳосил барфузуд.
Ҳар сари ангураш акнун дар назар
Менамуд афзалтар аз дурру гуҳар.
Чун зи меҳнат ёфт Аброр ин самар,
Гашт он гаҳ воқиф аз панди падар.

Собир Зикризода

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. Мулк дар натиҷаи чӣ обод мегардад?
2. Боиси хушрӯзию сарбаландии шахс дар чист?
3. Субҳу шом-ро бо як калима ифода кунед.
4. Бекилу кол ба чо овардани гуфта-ро шарҳ диҳед.
5. Дар мавзӯи «Меҳнат боиси сарбаландии инсон аст» иншо нависед.

182. Ҳикояро хонед ва нақл кунед. Ҳангоми нақл аз таҷрибаи худ иловаҳо дохил намоед. Хулосаи онро бо як ҷумла нависед ва шарҳ диҳед.

Марди ибарӣ гуфт:

- Овардаанд, ки козуре бар каноран рӯде ба кори худ машғул шуд. Ҳар рӯз Куланге медид, ки бар канори рӯд нишаста, ҳайвоне, ки дар миёнаи лой бошад, мегирифт ва ба он қаноат намуда, ба ошёнаи худ бозмерафт. Рӯзе ногоҳ Бошаи тезпар пайдо шуд ва кабки фарбеҳ сайд карда, пореае хӯрд ва бокиро бизгузошту бирафт. Куланг бо худ андеша кард, ки: «Ин ҷонвар бо чунин ҷуссаи хурд ҷонварони бузургро сайд мекунад ва ман бо чунин ҳайкали бузург ба чизи ҳакире қаноат менамоям. Баъд аз ин ба чунин чизҳои ҳакир сар фуруд наёварам ва каманди қасд танҳо ба кунгураи сипеҳри баланд биафганам». Пас тарки шикори кирмон кард ва мунтазири сайди Кабӯтару Кабк истод. Козур аз дур тамошои ҳоли Боша ва Кабк карда буд. Чун ғайрати Куланг ва тарки шугли худ гирифтани ўро дид, дар ҳайрат монд ва мунтазири оқибати кор шуд. Иттифоқо, кабӯтаре дар он фазо падида омад. Куланг парид, қасди Кабӯтар кард. Кабӯтар майл ба канори об намуда, аз пеши вай даргузашт. Куланг аз ақиби ў фуруд омада, бар лаби рӯд бияфтод ва пояш дар лой бимонд. Ҳарчанд ҷаҳд мекард, бар пару болаш лой бештар ғута меҳӯрд ва пару болаш ба гил олудатар мешуд. Козур биёмад ва ўро бигирифтӣ рӯй ба хона ниҳод. Дар роҳ дӯсте пеш омад ва пурсид, ки ин чист Козур гуфт:

- Ин Кулангест, ки меҳост кори Боша кунад, аммо худро низ ба бодод.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Бозмерафт** чаро якҷоя навишта шудааст? Шарҳ диҳед.
2. Чаро номи парандаҳо бо ҳарфи калон навишта шудаанд?
3. **Падид омад**-ро маънидод карда, муродифи онро ёбед ва ҷумлае тартиб диҳед.
4. **Мехост кори Боша** кунад чӣ маъно дорад?

САНЪАТҲОИ БАДЕӢ

183. Матнро хонед ва мазмуни онро нақл кунед?
Боз кадом сифатҳои одоби сухан гуфтанро медонед?

Бидон, ки шарафи одамон ба нутқ аст ва, ҳар кӣ дар нутқ адаб риоят накунад, аз ин шараф бебаҳра бошад. Барои он ки нутқ ба савоб (сухан рост) бояд ва илло, ҳомӯшӣ беҳ аз он бувад. Чунон ки шайх Саъдӣ фармуда:

Баҳоим ҳамӯшанду гӯё башар,
Забон баста беҳтар, ки гӯё ба шар.

Ва дар сухан гуфтан чандин адаб аст, ки шайху ғолибро риоят бояд кард ва чандин адаби дигар аст, ки нозилон (шахси то мартабаи шайх расида)-ро нигоҳ бояд дошт. Агар пурсанд, ки адаби ғолибон дар сухан гуфтан чанд аст, бигӯй шаш. Аввал, он ки сухан фарохӯри (муносиби) ҳоли ҳар кас гӯяд:

Бо ёри нав аз ғами куҳан бояд гуфт,
Бо ӯ ба забони ӯ сухан бояд гуфт.

Дуюм, он ки ба лутф сухан гӯяд, на ба унф (дуруштӣ). Сеюм, он ки дар вақти сухан гуфтан хандон ва шукуфта бошад, на турушрӯю гирифта. Чаҳорум, чандон сухан ба мустамаи (шунавандаи) он гӯяд, ки ба малоли хоҳири эшон наанҷомад. Панҷум, сухане гӯяд, ки манфиати дунё дар он бошад. Шашум, то сухане тамом ба иёр (қадр) набошад, бар забон наронад, ки сухани бузургон ба масобаи (монанди) тухм аст ва агар тухм фосиду бемағз бошад, дар ҳар замин ки афтад, нароҷад ва аз ӯ манфиате ба ҳосил нарасад.

Агар пурсанд, ки одоби нозилон дар сухан чанд аст, бигӯй ҳашт. Аввал, он ки то аз вай сухан напурсанд, нагӯяд. Дуюм, дар вақти сухан гуфтан овоз баланд накунад. Сеюм, ба ҷапу рост нанигарад. Чаҳорум, ғаразомез ва киноят нагӯяд. Панҷум, дар

рӯйи шунаванда начаҳад ва сухани сахт нагӯяд. Шашум, ки фикр накунад, сухан нагӯяд, то пушаймон нашавад. Ҳафтум, дар миёни сухани мардум сухан дарнаёрад ва сухани гӯяндаро мунқатеъ (бурида) нагардонад. Ҳаштум, бисёр нагӯяд, ки бисёр гуфтан нишонаи андакақлӣ аст, чунончи шайхи Ганҷанишин дар «Лайливу Маҷнун» фармояд:

Кам гӯю гузида гӯй чун дур,
То 3-андаки ту чаҳон шавад пур.
Лоф аз сухани чу дур тавон зад,
Он хишт, бувад, ки пур тавон зад.
Об арчи басте зулол хезад,
Аз хӯрдани пур малол хезад...

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

184. Ғазалро ифоданок хонед ва ҳар як байти онро маънидод кунед. Таносуби каломро ёфта шарҳ диҳед.

Хуш он маҷлис, ки чун рухсорат аз май лолагун бинам,
Туро пеши назар биншоному пеши ту биншинам.
Сухан чун бар забон ронӣ, забони ман зи кор афтад,
Забон чун бар лаб орӣ, бар лаб ояд чони ширинам.
Кашидӣ ханчару гуфтӣ, ки: «Ҳоҳам куштанат рӯзе»,
Маро ин ваъда хочат нест, ман худ куштаи инам.
Қадам чун ранча фармудӣ, биё, осуда шав бо ман,
Ба чашми худ зи пойи нозукат озор барчинам.
Маро, эй тифли бадхӯ, аз дари мактаб марон дигар,
Ки чон бар лаб расида, гӯш бар овози оминам.
Хароб афтодаам бар бистари марг аз шаби ҳичрон,
Агар хоҳӣ, ки бархезам, биё, биншин ба болинам.
Маро гуфтӣ: «Ҳилолӣ кист, саргардон ба кӯйи мо?»
Ғадои мустамандам в-аз дуоғӯёни мискин кам.

Бадриддини Ҳилолӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Забон** зи **кор афтодан** чӣ маъно дорад?
2. Муроди **фҳои қадам** **ранча кардан**-ро гӯед.
3. **Бархезам**-ро тахлили морфологӣ кунед.
4. Дар ифодаи **маро гуфт** пасоянди-ро чӣ вазифаро анҷом додааст?

185. Шеърро хонед ва маънидод кунед. Таносуб ва мувофиқати байни калимаҳои байтҳоро шарҳ диҳед.

Ҳасрат аз минқори хунолуди булбул мечакад,
Покдомонӣ чу шабнам аз рухи гул мечакад.
Обу ранги гулистони ҳусн афзун мешавад,
Ҳар қадар хун беш аз теги тағофул мечакад.
Гар насиби хор мегардад, гуноҳи қисмат аст,
Ашқу шабнам дар ҳавои домани гул мечакад.
Нисбати он турфаи шодоб бар сунбул хатост,
Об кай дар печу тоб аз зулфи сунбул мечакад?
Ҳасрати саршор собит мекунад сайёро,
Чун арақ аз рӯи соқӣ бо тааммул мечакад.

Ҳасрат

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришро иҷро кунед:

1. Шабнам-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

2. Покдомонӣ чӣ тавр сохта шудааст ва кадом ҳиссаи нутқ мебошад?

3. Саршор чӣ маънӣ дорад?

186. Матнро хонед ва гӯед, ки сухан дар бораи кӣ меравад ва аз забони кӣ нақл карда мешавад? Ба ифодаҳои равшан ҷопшуда таваҷҷӯҳ кунед ва онҳоро шарҳ диҳед. Бо истифода аз баъзеи онҳо ҷумлаҳо гӯед.

Димоғи ҳамаи рафиқон аз ин меҳмони ноҳондаи дилбечокунанда **сӯхта буд** ва аз ҳама зиёдтар **димогои ман сӯхта буд**. Чунки ман бо меҳнати тамои як оши бисёр нағз пухта, дар натиҷа аз хӯрдани он тамои маҳрум монда ва саҳт гурусна ҳам будам, дигарон бошанд, дар пухтанаш ширкат надоштанд ва бо болои ин, кам-кам ҳам бошад, аз он хӯрда нафси худро қадре оромонида буданд.

Бойбача, ки ҳамаи ин фалокат ба сабаби ошноии ӯ бо Қорӣ-Ишқамба рӯй дода буд, зимнан аз ҳудаш ранҷидани маро пай бурда, оҳиста аз давра барҳоста пеши ошхонадор рафт. Ошхонадор ҳанӯз он ошери, ки ман барои ӯ «ҳаққи ҷашм» гӯён гузошта будам, кашида нагирифта будааст. Бойбача ба ивази он ба ошхонадор пул дода, вайро ба табақчае кашида гирифта, оварда пеши ман ниҳод.

Аммо ба сабаби он ҳама қорҳои дилбечокунанда, **иштиҳои ман кӯр шуда буд** ва дилам чизе наметалабид. Бо вучуди ин, барои хоҳири дӯстон ду-се луқма хӯрдам ва бо ҳамин ба сабаби ранҷиши

хотирамро тақдир карда, кадршиносӣ намудани он дӯстам асабҳоям ором гирифтанд ва бо чехраи кушода аз он дӯстам пурсидам:

- Ин ғалламусро аз кучо ёфта алоқа бастӣ?

- Сабаби алоқаи ин одам ба ман дуру дароз аст. Дар ягон вақти дигар нақл мекунам.

- Ман маънии «наберааш» ва «аберааш»-ро нафаҳмидам. Ин калимаҳоро як бори дигар ҳам аз ин одам шунида будам. Ҳеҷ набошад, маънии ҳамин суханони сарбастаро ба ман кушода деҳ! Дар он вақт ҳам гуро мебахшам, ҳам ўро.

- Ин одам, судхўр аст, - гуфт бойбача, - **фоидаи пул (рибо)-ро «бачаи пул» меномад, фоидаи фоидаи пулро «наберааш» ва фоидаи фоидаи фоидаи пулро «аберааш» мегўяд.**

Бойбача ин суханони худро ба тарзи зерин эзоҳ кард:

- Масалан, ў ба касе бо фоида пул ба қарз медиҳад ва аз вай фоидаи пулро мувофиқи шарташон бо пули нақд меситонад ва онро бачаи пул меномад; дар муддати қарздории он қарздор, ба хонааш рафта ошу наонашро меҳўрад ва инро наберааш мегўяд, ки, ба ақидаи ў ин, фоидаи фоидаи пул мебошад; баъзан аз қарздор ба болои таъоми муқаррарии ҳаррўза боз ягон чизи дигар – масалан, харбуза, ангур ё ин ки ҳалво меистонад ва инро аберааш, яъне фоидаи фоидаи фоидаи пул мешуморад.

Садриддин Айни

Ба саволҳо ҷавоб, дода супоришҳоро иҷро кунед:

1. **Ошхонадор** аз ҷиҳати сохт чӣ гуна калима аст?

2. **Ғалламус** чӣ маъно дорад? Шарҳ диҳед.

3. Чаро дар матн якчанд калима дар ноҳунак гирифта шудаанд?

4. Нутқи айнан нақлшуда дар гуфтугў чӣ тавр аст? Онро маънидод кунед.

187. Байтҳоро хонед ва маънидод кунед. Гўед, ки дар ин байтҳо ифодаҳои ишорашуда магар ба як маъно омадаанд. Ба ҳамин монанд ҷумлаҳо нависед ва таҳлил кунед.

а) **Эй нури чашми ман,** сухане ҳаст, гўш кун,
То соғарат пур аст, бинўшонун нўш кун!

б) **Деҳқони солхўрда** чӣ хуш гуфт бо писар,
К-эӣ, **нури чашми ман,** ба ҷуз аз кишта надравӣ.

Ҳофизи Шерозӣ

188. Порчаҳоро нависед ва шарҳ диҳед.

I. Вақте ки гап дар бораи маънои ишқии шеърҳо мерафт, пешониаширо турш карда, ба абрувонаш чин оварда: «Ҳоло ба ту барои фаҳмидани ин гуна чизҳо вақт нарасидааст, калонтар шавӣ, фаҳмида меравӣ», - мегуфт.

С. Айнӣ

II. Модарам нӯги калобаи чигилшудаи аҳволи падарамро ёфта буд. Аммо тафсилот мехост. Бинобар ин, гапковӣ карда пурсида буд.

С. Айнӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супориширо иҷро кунед:

1. Пешониаширо турш карда магар ба қисмҳо ҷудо мешавад?

2. Нӯги калобаро гум кардан чӣ маъно дорад?

3. Дар ин ҷумлаҳо кадом ифодаҳо ба маънои маҷозӣ омадаанд?
Онҳоро муайян карда, ҷумлаҳо тартиб диҳед.

189. Хонда, ташбеҳҳои дар он истифодашударо ёбед ва шарҳ диҳед.

Хезу пайи поси ҳоли худ гир,
Ранги шафақат бар оли худ гир.
З-он пеш, ки оварам сипоҳе –
Чун даври замона кинаҳоҳе.
Не баҳру чу баҳр хайбатангез,
Мавҷаш ҳама тиру ханҷари тез.
З-он мавҷ шаванд пой то фарқ,
Аъёни қабिलाат ба хун гарқ...

Абдураҳмони Ҷомӣ

190. Хонда шарҳ диҳед. Ташбеҳ ва ташхисҳои онро муайян созед.

Рӯят – дарёи ҳусну лаълат – марҷон,
Зулфат – анбар, садаф – даҳон, дурр - дандон.
Абру – киштию чини пешонӣ – мавҷ,
Гирдоби бало – габгабу чашмат – тӯфон.

Рӯдакӣ

Гул гуфт, ки: Ман Юсуфи Мисри чаманам,
Ёқути гаронмояи пурзар даҳанам.

Гуфтам: Чу ту Юсуфӣ, нишоне бинмой!
Гуфто, ки: Ба хун гарқ нигар пираҳанам.
Хайём

191. Порчаро хонда, дар аввал маънидод кунед ва сипас муболиғи онро ёфта шарҳ диҳед.

Чун ду рухи ӯ гар қамар астӣ ба фалак бар,
Хуршед як зарра зи нури қамар астӣ.
Чун ду лаби ӯ гар шакар астӣ ба ҷаҳон дар,
Сад бадраи зар қиммати як ман шакар астӣ.
Унсурӣ

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. **Ман** дар мисраи охир бар кадом вазифа омадааст?
2. **Хуршед**-ро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.
3. Бо истифодаи калимаи **бадра** ҷумлае созед.

192. Байтхоро хонда, муайян созед, ки онхоро чӣ ҷозиб гардонидаст? Кадоме аз ин байтҳо мазмуни зарбулмасалхоро доранд?

Бар ҳар дили инсон суҳанат балки писанд аст,
Чун кӯҳи Бадахшон сарам аз шавқ баланд аст.
Турсунзода

Зи анбӯҳи мардум дар он анҷуман
Набуд лек як ҷойи сӯзан задан.
Айнӣ

Равад гар зи кашки ҷуворӣ анҷуман
Шавад об дандон ба деги даҳан.
Сайидо

Зи суми сутурон дар он паҳндашт
Замин шаш шуду осмон гашт ҳашт.
Фирдавӣ

193. Матнро хонед. Тавсифҳои онро ёбед ва шарҳ диҳед. Дар мавзӯи дилхоҳатон иншо нависед ва аз тавсифҳои истифода баред.

Ширин монанди гул нозуку дилрабо будааст, ҷеҳраи ҳамчу

хуршеди чахонтоб дурахшон, чашмони шахлои сеҳрангез,
зулфони чингилаи сиёҳи мушкин, қаду қомати зебо доштааст.
Ширин бо падару модари солхӯрдаи худ дар қалъаи бошукӯҳи
мустаҳкаме истиқомат мекардааст, ки дар нишебии кӯҳ воқеъ
шуда, деворҳояш баланди сангин ва дарвозааш аз пӯлод будааст.

Ширин ҳар пагоҳ аз қалъа баромада, манзараи зебои канори
дарё, деҳаи сабзу хуррами Қаратог, боғҳои сермеваи атрофҳои
онро ба камоли шавқ тамошо мекардааст. Ҷӯро, маҳсусан, дарёи
шӯҳобе, ки аз байни кӯҳҳои дурдасти Ҳисор сар зада, обҳои бисёр
чашмаҳои зулолро ба худ гирифта, ба киштзорҳои водии зарҳези
Ҳисор мешитобад, шоду мафтун менамудааст.

аз «Афсонаҳо»

Ба саволҳо посух диҳед:

1. Дар матн бештар кадом шакли сигаи феълӣ истифода шудааст?
Чаро?
2. Чаро дар **доштааст** бандаки хабарии **аст** алоҳида наёмадааст?
3. Дар ҷумлаи аввал кадом санъати бадеӣ истифода шудааст?

194. Шеърро ифоданок хонед ва баъд навишта, сифатҳои онро
маънидод намоед. Пасванди-**ак** ба шеър чӣ тобише эҳдо кардааст?

Дар чаҳон аз нозукон албатта бояд ёраке,
Нозукак, хубак, латифак, дилбарак, дилдораке.
Шоҳидак, шаккак, малеҳак, чобукак, симинтанак,
Турфакак, шӯҳак, хузурак, саркашак, айёраке.
Орифак, риндак, надимақ, дилрабоёк, мушфикак,
Оқилак, соҳибвафояк, зиракак, ғамхораке.
Соқияк, шаккарлабақ, pistaдаҳонак, дилкашак,
Анбаринҳолак, хушак, мушкинхатак, таррораке.

Ҳозик

195. Матнро хонед, сифатҳои онро навишта, чӣ тавр сохта шудани
онҳоро шарҳ диҳед. Иншое нависед ва дар он сифатҳои шахси бароятон
ошноро баён созед.

Мулло Вафо аз шеърҳои шоирони гузашта бештарин шеърҳои
ошиқонро хонда, аз мавзӯ ва мазмун он шеърҳо барои худ ва дар
хаёли худ як дилбари зебочамоли вафодори дилоромро ёри оянда
ва маъшуқаи хаёлии худ қарор дода монда буд.

Назар ба тасаввур ва тасвири Мулло Вафо, маъшуқаи ояндаи ӯ

расокомат, сафедбадан, борикмиён, гунчадахон, ранги рӯяш гандумгуни ба сафед моил, чашмонаш сиёҳи обдори пуришваву ноз, мижгонҳояш дарози нӯғхамида, абрувонаш сиёҳи тӯсии нӯғтез, гӯшҳояш лолаи нав шукуфта барин тару тоза, баёзи гарданаш дарози сафеди дилрабо, мӯҳои сиёҳмушкинаш то хамгашти зонуҳояш дароз буд ва ҳоказо.

Мулло Вафо ҳар вақт ўро дар ҳаёли худ хушомад мегуфт ва навозиш мекард ва ӯ бо чашмони дурахшони нимпӯшшуда, бо рӯйи аз ҳаё сурхчагардида, бо табассуми ширини дилнавоз ба ӯ ҷавоб медод. Ҳар гоҳ вай дасти маъшуқаро гирифта, аз нӯғи панча то соидҳояш мебӯсид, маъшуқаи дилором дасти дигарашро ба гардани вай партофта пеш мекашид ва ҳоказо.

Садриддин Айнӣ

196. Рубоихоро хонда, маънояшонро нақл кунед ва пас аз он нависед. Ифодаҳои ишорашуда, аз ҳам чӣ фарқ доранд?

Он қаср, ки бар чарх ҳамезад паҳлу,
Бар дарғахи ӯ шаҳон ниҳодандӣ рӯ.
Мурғе дидам нишаста бар бораи ӯ,
Фарёд баровард, ки **ку-ку, ку-ку.**

Умари Хайём

Як бор нагуфтамат, ки **себ ор** ба ман,
Аз боги латофат ду себ ор ба ман,
Се бор бигуфтамат, наёвардӣ себ,
Эй ваъда хилофкарда се бор ба ман.

197. Ғазалро хонед ва гуед, ки аз мутолиаи он чӣ натиҷа бардоштед? Ҳар байтро алоҳида-алоҳида маънидод кунед. Таҷнисҳоро ёбед ва аниқ соzed, ки онҳо дар баёни матлаб чӣ нақшро адо кардаанд.

Ёр гуфт: «Аз гайри мо пушон назар»! Гуфтам: «Ба чашм».
«В-он гаҳе дуздида бар мо менигар»! Гуфтам: «Ба чашм».
Гуфт: «Агар ёбӣ нишони пои мо бар хоки рох,
Барфишон он ҷо ба доманҳо гуҳар»! Гуфтам: «Ба чашм».
Гуфт: «Агар сар дар биёбони ғамам хоҳӣ ниҳод,
Ташнагонро муждае аз мо бибар»! Гуфтам: «Ба чашм»
Гуфт: «Агар гардад лабат хушк аз дами сӯзони ох,
Боз месозаш чу шамъ аз гиря тар»! Гуфтам: «Ба чашм»,
Гуфт: «Агар бар остонам об хоҳӣ зад ба ашк,

Ҳам ба мижгонат бирӯб он хоки дар»! Гуфтам: «Ба чашм»,
Гуфт: «Агар гардӣ шабе аз рӯи чун моҳам ҷудо,
То саҳаргоҳон ситора мешумар»! Гуфтам: «Ба чашм».
Гуфт: «Агар дорӣ ҳаёли дурри васли мо, Камол,
Қаъри ин дарё бипаймо сар ба сар»! Гуфтам: «Ба чашм».

Камоли Хуҷандӣ

198. Порчаи шеърро хонед ва гуед, ки кадом санъат онро ифоданокӣ бахшидааст? Дар он аломатҳои китобат чӣ нақш доранд?

Нахустин бор гуфташ, к – «Аз кучой»?
Бигуфт: «Аз дори мулки ошноӣ»,
Бигуфт: «Он ҷо ба санъат дар чӣ кӯшанд»?
Бигуфт: «Андӯҳ харанду ҷон фурушанд».
Бигуфт: «Ҷонфурушӣ дар адаб нест»,
Бигуфт: «Аз ишқбозон ин аҷаб нест».
Бигуфт: «Аз дил шудӣ ошиқ бад-он сон»?
Бигуфт: «Аз дил ту меғӯй, ман аз ҷон».
Бигуфт: «Ишқи Ширин бар ту чун аст»?
Бигуфт: «Аз ҷони ширинам фузун аст».
Бигуфт: «Ҳар шабаш бинӣ чу маҳтоб»?
Бигуфт: «Оре, чу хоб ояд, кучо хоб»?
Бигуфт: «Дил зи меҳраш кай кунӣ пок»?
Бигуфт: «Он гаҳ, ки бошам хуфта дар хок...».

Низомии Ганҷавӣ

199. Порчаи манзумро ифоданок хонед ва аниқ созед, ки дар он кадом санъат истифода шудааст? Аз ҷиҳати баён аз машқи боло чӣ фарқ дорад?

Ёр темори дили хастаи мо кард? – Накард,
Гузаре ҷониби арбоби вафо кард? – Накард.
Чашмаш аз лутф сӯйи ғамзадагон дид? – Надид,
Дилаш аз меҳр ба мо майли сафо кард? – Накард.
Соате мӯнис ғамхонаи мо буд? – Набуд,
Тарки ҳамсӯхбатии аҳли дуо кард? – Накард.
Бар муроди дили аҳбоб даме рафт? – Нарафт,
Дарди ушшоки ҷигархор даво кард? – Накард.

Возеҳ

200. Ҳикояро хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Кӯшиш кунед, ки ифодаҳои матлуби матнро дар нутқ истифода баред. Ифодаҳои зерашон хаткашида чӣ хусусиятро дороанд?

Молдореро шунидам, ки ба бухл чунон маъруф буд, ки Ҳотами Той дар карам. Зоҳири ҳолаш **ба неъмат**и дунё **ороста** ва ҳиссати нафси **чибиллӣ** дар вай ҳамчунон мутамаккин то ба ҷое, ки **ноне ба ҷоне аз даст надодӣ** ва гурбаи Абӯхурайраро **ба лукмае нанавохтӣ** ва сағи **асхобулқаҳф**ро **устухоне наяндохтӣ**. Филҷумла, хонаи ӯро кас надидӣ **даркушода** ва суфраи ӯро **саркушода**.

Дарвеш ба ҷуз бӯйи таомаш нашунидӣ,
Мург аз паси нон хӯрдани ӯ дона начидӣ.

Шунидам, ки ба дарёи Мағриб андар роҳи Миср баргирифта буд ва ҳаёли фиръавнӣ дар сар. Боде муҳолифи киштӣ баромад.

Бо табъи малӯлат чӣ кунад дил, ки насозад,
Шурта ҳама вақте набувад лоиқи киштӣ.

Дасти дуо баровард ва фарёди бефоида хондан гирифт.
Дасти тазарруъ чӣ суд банди мӯхтоҷро,
Вақти дуо бар худой, вақти карам дар бағал.

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

бухл – бахилӣ, ҳасисӣ
чибиллӣ – табиат, сиришт, асл
мутамаккин – ҷой гирифта,
макон гирифта

шурта – боди мувофик, боди
ба рафтани киштӣ мувофик
тазарруъ – зорӣ, илтиҷо

201. Матнро нависед ва ифодаҳои зерашон хат кашидашударо шарҳ диҳед. Хусусиятҳои ин санъатро маънидод намоед.

Искандари Румӣ дар овони ҷаҳонгирӣ бо ҳиллае тамом хисореро бидушод ва ба вайрон кардани он фармон дод. Гуфтанд: «**Дар он ҷо ҳақимест доно ва бар ҳалли мушкilotи ҳикмат тавоно**». Вайро талаб дошт. Чун биёмад, шакле дид аз қабули табъ дур ва табъи аҳли қабул аз вай нуфур. Гуфт: «**Ин чӣ сурати ғариб ва шакли муҳиб аст?**» Ҳақим аз он сухан барошuft ва хандон-хандон дар он ошуфтагӣ гуфт:

ҚИТЪА:

Таъна бар ман мазан ба сурати зишт,
Э, тихӣ аз фазилату инсоф!

Тан бувад чун ғилофу чон шамшер,
Кор шамшер мекунад, на ғилоф!
Абдурахмони Чомӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришно иҷро кунед:

1. **Ҳисореро** бикушод чӣ маъно дорад?
2. **Ҳаким** аз **ҳикмат** чӣ фарқ дорад?
3. **Сурату сират** магар як чиз аст? Ҷумлаҳо тартиб диҳед.

202. Матнро хонед. Мазмуни онро нақл карда аниқ созед, ки ба кадом услуб марбут аст? Илова бар сачъ боз чиҳо матнро бисёр дилчаспу шево гардониданд? Бо нияти қудрати ҳешро санҷидан доир ба фасли соли матн тартиб диҳед ва аз санъати сачъ истифода баред. Барои дуруст истифода бурдан чӣ бояд кард?

Айёми тобистон, офтоби ҷаҳонтоб бар болои сар рост баромада, кӯҳу биёбонро баробар равшан ва гарм намуда буд, лекин ҳарчанд нимрӯзии тобистон бошад ҳам, ҳавои кӯҳсор монанди айёми баҳор миёна ва фораи буд, кабкҳои дарӣ гоҳо бар тега ва гоҳо дар камар сайругашт менамуданд; мурғони хушилхон бар шоҳаҳои дарахтони кӯҳи нишаста нағмасарой ва ғазалхонӣ мекарданд; ҷӯйчаҳои оби соф, ки аз фарози кӯҳ ба нишеб, аз санге ба санге частухез карда мефуромаданд, аз шилдир-ширдири оҳангдори худ бо мурғони нағматиروز ҳамовозӣ мекарданд; гӯсфандон дар хоби ноз; бузғолагон дар таку тоз; ҷӯпонбачагон дар давидан; охубаррагон дар рамидан; хулоса, ҳар кас, ҳар чиз ва ҳамаи табиат дар олами худ хурсанд ва шодмон буд.

Садриддин Айнӣ

203. Матнро нависед ва ифодаҳои, ки бо ҳам ҳамкифия шудаанд, ёфта шарҳ диҳед. Магар танҳо исму сифат дар санъати сачъ истифода мешаванд?

Он ду шахс маро ба хонае дароварданд, ки қазноке дошт. Ва маро дар он ҷо андохтанд ва маҳбус сохтанд ва дарро ба рӯи мо кулф карданд. Ман гиряву нола мекардам ва Ғиёсиддин Мухаммадро ба Худо ҳавола менамудам ва мегуфтам, ки «Эй золими сангдил ва эй бераҳми меҳргусил! Ин чӣ кор буд, ки кардӣ? Ва ин чӣ амал буд, ки пеш овардӣ? Маро аз ватан ҷудо сохтӣ ва дар муҳликаю вартаи бало андохтӣ!». Ин навъ ҳикоя мегуфтам ва зор-зор мегристам.

Зайниддин Восифӣ

204. Матро аввал ифоданок хонед ва баъд нависед. Дар таъсирбахш шудани матн ифодаҳои ишорашуда чӣ нақше доранд?

Дар ҳақиқат ҳам хусну ҷамоли Гулнор **таъсирбахшо** буд: чашми сиёҳи **оташбор**, мижғони дарози **ҷоншикор** ва абрӯи қачи **дунболадори** ӯ дили ҳар бинандаро аз ҷо мебурд; мӯйи дарози **тобдораш**, ки то ҳамгашти **зонуҳояш** мерасид, барои ҳаваскорон каманди печоне буд; зулфи парешонашро дар гирди рухсори тобонаш бо он зебӣ тасвир кардан аз дасти ҳеҷ наққоши нодиракор намеомад; қади **навраста**, рӯйи **хучиста**, зулфи **шикаста**, абрӯи **пайваста** - ҳама ба якдигар муносиб, ҳама ба якдигар шинам, ҳама ба якдигар зебанда афтида буданд. Донаҳои ашқи алмосгун, ки аз чашмони **дурахшонаш** ба рӯйи **рахшонаш** меҷакиданд, намуди шабнами сахарино ба рӯйи гулбарги сурхи таре чилва медоданд.

Садриддин Айнӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришҳоро иҷро кунед:

1. **Навраста**, **шикаста**, **пайваста** кадом ҳиссаи нутқанд ва чӣ тавр сохта шудаанд?
2. Ҷуфти муродифии ҷумлаи аввалро ёбед ва шарҳ диҳед.
3. Ҳини талаффузи калимаҳои **дунболадор** ва **тобдор** чӣ ҳодисаи фонетикиро пай бурдед?
4. **Гиря** аз **нола** чӣ фарқ дорад? Чаро дар матн ҳар ду истифода шудаанд?
5. Сангдил-ро аз ҷиҳати сохт муайян кунед.
6. Кадоме аз ифодаҳо чун феъл ба ҳисоб гирифта мешавад: **сохтанд** ё **махбус сохтанд**?

ТАЪБИР ВА ХУСУСИЯТҲОИ ОН

205. Ҳикояро хонед ва моҳияти онро ба шакли хулоса нависед. Ғӯед, ки ифодаҳои зерашон хат кашидашуда чӣ маъно доранд ва онҳоро муфасссал шарҳ диҳед.

Дарвешро шунидам, ки дар **оташи фока** месӯхту хирқа бар хирқа ҳамедӯхт ва таскини хотири мискино ҳамегуфт:

Ба нони хушк қаноат кунему ҷомаи далқ,
Ки бори меҳнати худ беҳ, ки бори миннати халқ.

Касе гуфташ: «Чӣ нишинӣ, ки фалон дар ин шаҳр табъе қарим дораду қарама амим. **Миён ба хидмати озодагон баста ва ба дари дилҳо нишаста.** Агар бар сурати ҳоли ту, чунон ки ҳаст, мутталеъ гардад, поси хотири азизон миннат дорад». Гуфт: «Хомӯш, ки дар пасти мурдан беҳ, ки ҳочат пеши касе бурдан».

Ҳам руқъа дӯхтан беҳу илзоми ганчи сабр,
К-аз баҳри чома руқъа бари хоҷагон набишт.
Ҳаққо, ки бо укубати дузах баробар аст,
Рафтан ба поймардии ҳамсоя дар биҳишт!

Саъдии Шерозӣ

Луғат:

фока - фақирӣ, камбағалӣ
хирка - дарбех, порагӣ,
либоси дарवेशӣ
қарим - сахӣ, босаховат
амим - умумӣ, ба ҳама
шомилшаванда; фаровон

мутталеъ - хабардор
илзом - лозим доништан,
қабул қардан
руқъа - мактубча, ариза
поймардӣ - ёрмандӣ

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ифодаҳои сачъшуда кадомҳоанд? Шарҳ диҳед.
2. Чӣҳо сабаб шудаанд, ки ҷумлаи аввал хеле гушнавоз барояд?
3. Калимаи **руқъа**-ро истифода бурда, ҷумлаҳо тартиб диҳед, ки ба маъниҳои гуногун омада бошад.
4. **Ба хидмат миён бастан** ва **дар оташ сӯхтан**-ро дар нутқ истифода баред.
5. Ҳикояро аз ёд кунед.

206. Матнро хонед ва шарҳ диҳед. Таъбирҳои онро ёфта аниқ созед, ки ба мазмуни умумии матн чӣ робита доранд. Дар хусуси ҳодисаҳои бароятон ошно нақл нависед ва аз таъбирҳо истифода баред.

...Бозор хост, ки рафта ҷӯй ва ҷарҳои роҳи омадаашро кофтуков кунад, шояд нишони гумшудаи худро дарёбад, рафиқонаш боздоштанд:

- Ҳеч гоҳ ғусфанд ба ихтиёри худ аз рама ҷудо шуда наместонад. Дар ин миён гург ҳам набуд, маълум аст, ки инҳоро гургони дупо рабудаанд, - гуфтанд.

Бозор бетокатӣ мекард: гоҳ аз рафиқони худ дуртар ба канорае рафта бар сари худ хок мебехт, гоҳо ба канори Дарғам нишаста, дар ғами ин воқеа аз ҷашмони худ хун мерехт.

- Чора нест, ба казо ризо додан даркор аст. Худро тасалли меод:

- Бародарам мурд, чуфти гов ва заминаш аз даст рафт, аз ватанам чудо шудам, ниҳоят аз ҳамдами умриам Меҳрмох, ки ба ҳамаи мусибатҳои ман ҳамроҳӣ мекард, чудо шудам. Ҳар кадоми ин кулфатхоро, ки аз тасаввураш дили одам меларзад, пас аз ба сарам афтодан бардоштам. Ба гум шудани ду ғусфанд ва талаф шудани музди хизмати яксолаам, ки дар пеши он фалокатҳои аз сарам гузашта ҳеҷ аст, чаро бардошт накунам, агар зинда бошам, соли дигар кусури онҳоро мебарорам.

Бозор бо ин гуна муҳокимаҳои хирадмандона ором гирифт ва дасту рӯи худро бо оби сарди Дарғам шуста, ба пеши рафикони худ бозомад.

Садриддин Айни

207. Ғазалро ифоданок хонед ва онро байт ба байт маънидод кунед. Кадом таъбирҳо дар ғазал истифода шудаанд? Онҳо ба ғазал чӣ муассирияте ато кардаанд?

Омад он сангдилу сад рахна дар чон карду рафт,
Мулки чонро аз силоҳи ғамза вайрон карду рафт.
Он, ки дар зулфи парешонаш дили мо чамъ буд,
Чамъи моро ҳамчу зулфи худ парешон карду рафт.
Қолиби фарсудаи мо хок будӣ, кошкӣ,
Бар замин, к-он шаҳсавори шӯҳ чавлон карду рафт.
Ғар дил аз дастам ба ғорат бурд, чандон бок нест,
Ғорати дил сахл бошад, ғорати чон карду рафт.
Рафтию дил бурдию чони ман аз ғам сӯхтӣ,
Бозгард охир, ки чандин зулм натвон карду рафт.
Дил ба сӯям рафту дар ҳичрон маро танҳо гузошт,
Кор бар ман мушкилу бар хеш осон карду рафт.
Дар дами рафтан Ҳилолӣ чон ба дасти дӯст дод,
Ним ҷоне дошт, он ҳам сарфи ҷонон карду рафт.

Бадриддини Ҳилолӣ

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Муродифи таъбирҳои дар ғазал бударо ёбед ва бо онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.
2. Сангдил-ро аз ҷиҳати сохт маънидод кунед.
3. Дар ғазал аз санъатҳои бадеӣ кадом бештар истифода шудааст?

208. Матро хонед ва гуед, ки моҳияти он аз чӣ иборат аст? Чумлаҳои таъбирдорро нависед. Таъбирҳоро шарҳ диҳед ва бо истифода аз онҳо ҷумлаҳо тартиб диҳед.

Чингизийн баъди аз об гузаштан тайёрии ҳарбӣ дида, ба тарафи шаҳри Хучанд ҳаракат карданд. Дар роҳ деҳаҳо ва ҷоҳои аҳолинишин ҳама ҳолӣ буданд. Як қисми аҳолии он ҷоҳо ба шаҳр кӯчида ва қисми дигарашон ба кӯҳистон гурехта буданд. Аммо боғу бӯстонҳо бо тоқҳои ангур ва дарахтони мевадор ва киштзорҳо бо ҳосилоти бисёрашон барқарор монда буданд. Муғулони ваҳшӣ ҳамаи ободӣ ва осори маданиятро, ки дар пеши роҳашон мебаромаданд, сӯхта ва вайрон карда пеш мерафтанд.

Вақте ки муғулон ба Қистакӯз расиданд, хабари аз об гузаштани онҳо ҳам ба шаҳри Хучанд расид. Аҳолии шаҳр, ки чанд вақт боз ҳучуми чингизийнро дар назар доштанд, ба сабаби ба шаҳр омадани онҳо ҳеч саросема нашуда, «меҳмонони ноҳонда»-ро аз болои девори қалъа бо тирҳои паррони камон ва сангҳои манҷиник ва чархҳои сангпаррон пешвоз гирифтанд.

Садриддин Айни

209. Порчаи шеърро хонед ва нависед. Ба кадом мавзӯ бахшида шуданашро шарҳ диҳед. Таъбирҳоро ёфта, ҳар яки онро маънидод кунед.

... Ишқи гулу нолаи булбул асар
Ҳеҷ надоранд ба ин раҳгузар.
Омаду бар гардани ҳинду нишаст,
Ҳар чи ки меҳост, гирифтӯ ба даст.
Пусти рӯбоҳу палангон гирифт,
Ҳосили бечораи деҳқон гирифт.
Пахтаю абрешиму гандум гирифт,
Иони даҳони ҳама мардум гирифт.
Шираи ин бойзаминро кашид,
Хуни дили халқи гадоро макид.
Ҳукми вай имрӯз агарчи равост,
Пояи ин ҳукм вале бебақост!

Мирзо Турсунзода

210. Таъбирҳои зеринро истифода бурда ҷумлаҳо тартиб диҳед ва ё порчаҳоеро, ки дар онҳо таъбирҳои мазкур истифода шудаанд, ба хотир оварда нависед ва аҳамияташонро маънидод кунед.

Дил об кардан, ба сар тохтан, даҳон кушода мондан, мисли

гӯшту нохун будан, чигаркабоб шудан, хуни дил хӯрдан, курта-курта гӯшт гирифтан.

211. Матнро хонед ва таъбирҳои онро ёфта, ба матн чӣ муносибат доштанаширо маънидод кунед. Матне тартиб диҳед, ки ин таъбир дар он истифода шавад.

Саркардагони Султон Муҳаммад ҳам ба итлоати ӯ якдилу якзабон набуданд, дар маърақаҳои ҳалқунандаи ҷанг ба ӯ хиёнат карда, ба душманашон ёрӣ доданашон мумкин буд. Чунончи, вақте ки ӯ бо қарахитойён ҷанг сар кард, ду нафар аз саркардагонаш ба хони қарахитойён забон доданд, ки дар вақти гармии ҷанг ба тарафи ӯ гузаранд. Он саркардагон дар ҳақиқат ҳам ҳамин тавр карданд ва бо сабаби аз саф баромада, бо дастаи худ ба тарафи душман гузаштани он ду хоин лашкари султон шикаст хӯрд ва ҳудаш дар миёни душманон монд. Аммо ба сабаби нашинохтани онҳо вай аз он таҳлука халосӣ ёфт.

Хулоса, на дар байни ҳокимони вилоятҳои Султон Муҳаммад ва на дар байни сараскаронаш ягонагии пурра набуд ва инчунин онҳо ба султон ҳам эътимод ва итлоати комил надоштанд, ки дар рӯзҳои саҳт ҳамаашон дар зери роҳбарияти ӯ аз як гиребон сар бароранд.

Садриддин Айнӣ

212. Матнро аввал хонед ва баъд нависед. Таъбирҳои онро ёфта шарҳ диҳед.

Он подшоҳ борҳо мегуфт, ки Камолиддин Хусейн, ки писари калони Низомулмулк аст, ҷашми ростӣ ман аст ва писари хурдӣ вай, ки Амидулмулк аст, ҷашми чапӣ ман аст. Ва Камолиддин Хусейн шеърро бағоят хуб мегуфт ва хуб мешинохт ва гуфтугӯи шеърӣ ба масобае буд, ки дар маҷлисе, ки афозил сухани шеър дар миён меандоختанд, вай, ки ба сухан дармеомад (ҳама), мӯҳри сукут ба даҳон меандоختанд.

Зайниддин Восифӣ

213. Матнро хонед ва мазмунӣ онро нақл кунед. Таъбирҳоро аниқ сохта, ҳини нақл аз онҳо истифода баред.

Дар ин фикру андеша буд, ки ҷамъе аз ҷавонон, ки парвонасифат бар ҳаволии шамъи шабистони ҷоҳу ҷалоли он подшоҳ мебуданд ва ба бобо Савдой муҳаббате доштанд, вайро

дар ғояти ошuftагӣ диданд. Пурсиданд. Гуфт: «Эй дӯстони ман ва (эй) раёҳини бӯстони чони ман, то ғоят бо номус зистаам ва дар умри худ мағлубу залили ҳеч кас нагардидаам ва ҳеч кас бар ман зафар наёфта ва сарпанчаи номуси маро касе натофта. Ҳоло ғаними голибе шуда ва ўро подшоҳ бо ман дар мақоми муориза ва муқобила (дар) оварда». Чавонон гуфтанд, ки бобо шумо гамгин набошед, ки Мавлоно Котибиро имшаб чунон машгул созем, ки вай асло ба шеър натавонад пардохт ва киштии андешаро дар баҳри шеър натавонад андохт ва шумо имшаб он қасидаро ба дилхоҳ тамом созед ва сабоҳ Котибиро дар маҷлиси подшоҳ дар доираи хичолат ва шармандагӣ андозед. Ин гуфтанд ва ба хонаи Котибӣ даромаданд, дар вақте ки чаҳор байт аз он қасида дар сулуки назм кашида буд...

Зайниддин Восифӣ

214. Аз матн таъбирҳоро пайдо карда шарҳ диҳед ва ғӯед, ки онҳо дар услуби гуфтугӯӣ ҳам истифода мешаванд? Аҳамияти таъбирҳо дар ин матн аз чӣ иборат аст?

- Ҳа, - гуфт ангишткаш ва овозашро пасттар карда илова намуд:

- Дузд то гулуи миршабро рӯған карда наистад, дуздӣ карда наметавонад. Дуяш шарик. Дузд ҳам аз берун не, аз худи ҳамин корвонсарой, ман медонам. Ин ҷо дуздӣ якум бор шуда истодагиш не. Лекин ту ин гапро аз даҳонат набарор! Ту як бечораи ғариб менамоӣ, ман инро ба ту дилам сӯхта гуфта истодаам.

Ангишткаш ба роҳаш рафтани шуда хез зада ба ҳар савор шуду истода гуфт: - Каси молу чиз дуздондагӣ агар баобру бошаду ба Миршаб арз карда, – «дуздро доред, чизамро ёфта диҳед» - гуфта сахт истад, миршаб чизашро ёфта дода, аз вай пора мегирад. Аммо агар одами ландаҳур бошаду аз пайи моли дуздондагиаш наафтад, он моли дуздро саройбон қати миршаб обулой мекунад.

Сотим Улугзода

215. Таъбирҳоро хонед ва ҳар кадоми онҳоро аниқ сохта, аз ҷиҳати услуб ва ҳелҳо ҷудо кунед ва нависед.

Чашми корро доништан, ранги касе кандан, аз роҳ задан, барги сабз, ҳалвои бедуд, ба мурод расидан, ба дунё омадан, бо як чашм дидан, курта-курта гӯшт гирифтан, устухони касеро хондан, шикам танбур навохтан.

216. Матнро хонда, мазмунашро накл кунед. Таъбирхоро ёбед ва бо ҷумлаҳои навишта, маъно ва вазифаи аҳамияти онҳоро шарҳ диҳед.

Аз қазо он рӯз Гавҳарбону, ки духтари подшоҳи Яман буд, ба сайри бог мерафт, бинобар он мардум аз дӯконҳо рафта буданд.

Шоҳзода меомад, то ба ҷаҳорсӯи шаҳр расид. Ҷубдастдорон дар ин вақт аз пеш расиданд. Ҳар қадам ҷӯбе дар даст пеши шоҳзода расиданд. Шоҳзода ҳаракатҳои девонагӣ карда истод. Ясавулҳоро хуш омад, ўро ҳеч нагуфтанд. Баъдаҳу ҳоҷасароёну канизону духтарон расиданд... Шоҳзода дид, ки қариб сад нафар зану духтарони соҳибчамол ҳама музайян расиданд. Дар миёни онҳо дид, ки саворе меояд, ки аз шаъшаи ҷамолаш хонаи торик мунаввар мешуд. Шоҳзода мисли девонагон ҳаракат мекард.

Гавҳарбонуро назар ба шоҳзода афтод, дид, ки аҷаб девонаи ширинҳаракат, бисёр ўро хуш омад, тез-тез ба шоҳзода нигарист ва бунёди ханда кард. Шоҳзодаро назар ба он раъно афтод, дид, ки як нозанин духтаре, болобланде, абрукаманде, лабҳо ҷу қанде, pistaдаҳоне, мӯрҷамииёне, сарви нозе, таннозе, ақиқлабе, тӯтизабоне, ороми ҷоне, симғабабе...

Ҷунон нозанин духтаре, ки ҷашми модари рӯзгор ҷунин раъно надида, назода ва ғуши даврон бад-ин зебӣ настунида.

БАЙТ

Ширинлабу шакаршикан, сарвқомате,
Кӯтоҳ қунам ҳадис, ба хубӣ қиёмате.

Он нозанин ҷилвақунон табассум кард, ба шоҳзода менигарист. Шоҳзода дил аз даст дода, дар доми ишқи нозанин духтар гирифторм шуда мегуфт:

Ба як омадан бибурдӣ дилу ҷони Қосим,
Ку зияд, агар бад-ин сон ду-се бор хоҳӣ омад.

Он нозанин неқ мулоҳаза кард ва гуфт:

- Ин Маҷнуни қадам Лайлист? Аммо шоҳзода онҷунон аз ишқи он духтар маст шуда буд, ки асло аз худ хабар надошт...

аз «Ҷомеъулҳикоят»

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Бо калимаи **музайян** (ороста) ҷумлае тартиб диҳед.
2. Сифатҳои матнро ёбед ва ғӯед, ки дар матн бештар қадам навъи

сифатҳо истифода шудаанд?

3. Хабарӣ ҷумлаи охириро муайян кунед.

217. Таъбирхоро хонда, маънои онҳоро шарҳ диҳед. Гуед, ки кадоме аз онҳо ба ҳамдигар муродиф мешаванд?

Пили дамон, шери жаён, бори нақав, аз ақл бегона шудан, салмаи сақат, нияти холис, ба майнаи касе ҳалал расидан, дили соф, аз самими қалб, аз таҳти дил, балои ногаҳонӣ, қазои осмонӣ.

218. Муродифҳои таъбирҳои зеринро ёбед ва нависед. Таъбирҳои асосии онҳоро таъкид карда шарҳ диҳед.

Ҷигар хун қардан, дарди дил қардан, нури дида, дарди дил гуфтан, ҷон додан.

Масалан: ҷон додан – ҷашм пушидан, бандагиро ба ҷо овардан, ба макони абадӣ рафтан, аз дунё рафтан, аз олам гузаштан.

219. Порчаи шеърро ифоданок хонед ва мазмуни онро нақл кунед. Таъбирҳояшро ёфта шарҳ диҳед ва гуед, ки онҳо ба шеър чӣ муассирият бахшидаанд.

Ба пирони забун кун дастгирӣ,
Ки дар пирӣ бидонӣ қадри пирӣ.
Мақун худро миёни анҷуман ҷой,
Мақаш беш аз гилеми ҳештан пой.
Мақав бартаринишин аз пояи ҳеш,
Талаб кун ҷинси худ, ҳамсои ҳеш.
Ба ҷойи худ нишин з-он беҳ, ки хонанд,
Зи боло боз дар зерат нишонанд.
Ниғаҳ дор аз пароканда забонро,
Маяфкан дар ҳалокат ҷисму ҷонро.
Зи ҳазлу лоғи ту озор ҳезад,
Мазоқи сард оби рӯ бирезад.

Носири Хусрав

Лугат

забун - нотавон, заиф
озор - ранҷ, ғам

лоғ - ҳазлу, шӯхӣ
мазок - ҳазл, зарофат

220. Матнро хонда, мазмуни онро накл кунед ва номи муносиб гузоред. Ба мазмуни матн тақлид карда, калимаеро шарҳ диҳед ва мазмуни мухтасари онро нависед.

Аксарияти халқҳои ҷаҳон идҳои бузург ва идҳои хурд доранд. Иди бузург одатан бо оғоз ё хотимаи ин ё он мавсим, корҳои саҳроӣ, ҳодисаи муҳиме дар ҳаёти халқ вобаста аст. Масалан, қариб ҳамаи халқҳо аввали солро ҳатман қайд менамоянд. Барои халқҳои эронинаҷод соли нав аз лаҳзаҳои баробар шудани рӯзу шаби баҳорон оғоз меёфт.

Табиати инсон чунин аст, ки ба идҳои камшумори сари чанд моҳ оянда қаноат карда наметавонад. Ба ӯ ақаллан ҳафтае як рӯзи истироҳат лозим аст. Асосгузори динҳо инро ба эътибор гирифта, охири ҳафтари рӯзи як навъ иди хурд муқаррар карда буданд. Чунончи яҳудиён рӯзи шанбери аз давраҳои қадимтарин ин ҷониб ҳар як ҳафта ид мекунанд. Насрониҳо бошанд, рӯзи якшанбери ид мешуморанд. Дар рӯзи ҷумъа мусулмонон одатан ба намози якҷоя ҷамъ шуда либоси тоза мепӯшанд ва таъоми дӯстдошташонро мепазанд. Ҳамин рӯзи ҷумъа аз қадимулайём ба арабӣ явмуззинат, яъне рӯзи ороиш ҳам номида мешуд. Эронӣён бошанд, онро рӯзи **один** ё худ **одина** меномиданд.

Расми дар рӯзи ид зебу зинат додани макони худ ҳанӯз дар Эрони бостон вучуд дошт. Бинобар ин, ба назар ҷунон мерасад, ки **явмуззинат** бояд тарҷумаи ибори **рӯзи одина** бошад.

Одати дар номи фарзанд сабт намудани рӯзи фархунда маҳз дар байни халқҳои эроннаҷод маъмул буд. Ҳамчунин кӯдаки дар рӯзи иди мусулмони ҷумъа таваллудёфтари дар ноҳияҳои шарқии Эрон ва Осиёи Миёна номи **Одина** меодагӣ шуданд. Шоёни қайд аст, ки дар марказҳои Мовароуннаҳр ин ном чандон маълум набуд. Аз эҳтимол дур нест, ки калимаи **один**, **одина** ба расму оини тоисломӣ хеле вобастагӣ дошта, дар кишварҳои, ки аҳолиашон саросар мусулмон буданд, чандон истеъмол намешуд.

Ифодаи **оинабандӣ** аслан **очинаябандӣ** ё худ **одинабандӣ** буда, маънои зинат доданро дорад.

Олим Фафуров

221. Матнро хонед ва мазмуни онро бо иловаи худ накл кунед. Дар бораи мева ё зироати дӯстдоштаатон накл навишта, сифат ва аҳамияти онро пурра баён созед. Калимаи **Наврӯз**-ро муфассал маънидод намоед.

Харбуза зироати қадима ва маъмули тоҷикон аст. Боиси

ифтихор аст, ки ҳанӯз асрҳои VIII-IX аз ҳудуди Тоҷикистон харбузаҳои арконӣ ва гулобиро ба лифофаҳои сурбӣ (қӯрғошимин) ҷой карда, ба Ироку Ҳиндустон мебарданд. Аз қадимулайём мардуми Хучанд иди Наврӯзро бо харбуза пешвоз мегирифтанд ва имрӯз ҳам ин анъана давом дорад.

Деҳқони тоҷик, пеш аз он ки ба замин дона пошад, дар сарғаҳи замини кишт ҷамъ шуда, ҳамдигарро бо харбуза зиёфат мекарданд. Ҳар кас навъи харбузаи дӯстоштаи худро дошт ва онро ҷун гавҳарак эҳтиёт мекард.

Ҳангоми харбузапаз анъанави хуби «сайри харбуза» ва «ширинакбозӣ» расм буд. Аз рӯи он деҳқонони дуру наздик бо навбат ба сари полизи якдигар ҷамъ омада, ҳар кадоме бо дасти худ харбузае канда мебаромад ва «ширинакбозӣ» мекарданд. Бо ин роҳ малакаи харбузашиносии худро сайқал меоданд. Шояд аз ҳамин сабаб бошад, ки аз аҷдодамон ба мо асалӣ, баргӣ, беҳзодӣ, гулобӣ, дониёрӣ, даҳбедӣ, камолӣ, шакарпора, шакарпалак ва шерозӣ барин навъҳои машҳури ҷаҳонгашта мерос мондааст.

. аз рӯзномаи «Тоҷикистони шуравӣ»

222. Порчаи манзумро бихонед ва маънидод кунед. Сохти калимаи **судхӯрон**-ро муайян намоед.

Дӯсти бад бошад зиёнкор, эй писар!
Ту тамаъ з-он дӯст бардор, эй писар!
Ҳар кӣ мегӯяд бадихои ту фош,
Дӯст машмораш, бад-ӯ ҳамдам мабош!
Дӯстӣ ҳаргиз макун бо бодахор!
Аз чунин кас хештанро дур дор!
Мунъиме гар мекунад тарки зақот,
Дур аз вай бош, то дорӣ ҳаёт.
Дур шав з-он кас, ки хоҳад аз ту суд!
Гар сари худ ба қадамҳои ту суд.
Эй писар, аз судхӯрон кун ҳазар!
Хасми эшон шуд Худои додгар.
Он ки аз мардум ҳамегирад рибо,
Зинҳор ўро нагӯй марҳабо!

Ҷаридаддини Аттор

Лугат:

мунъим – давлатманд
рибо – ғойда

зақот – ҷиҳилум ҳисса аз мол, ки
баъд аз соле дар роҳи Худо диҳанд

223. Матнро хонед ва гӯед, ки чӣ натиҷа бардоштед. Дар яке аз мавзӯҳое, ки бароятон наздик аст, иншо навишта ба кӣ пайравӣ карданатонро муфассал баён созед. Мазмунӣ матн дуруст аст ё не?

Хотираҳои айёми кудай ва ё навҷавонӣ ҳамеша тозаю равшан монда, як умр дар олами ҳаёлот нақши поянда мегузоштааст. Махсусан, агар хотира ё худ дидаю шунидаҳоятон бо ҳодисаҳои романтикӣ ва далерӣю корнамоиҳо саҳт пайванд бошад. Ҳар он кас, ки дар айёми наврасӣ қиссаю афсонаҳои аҷибу ғароиб шунида бошад, бешубҳа, ба корнамоию паҳлавонӣ, вафодорию омодагӣ барин ҳислатҳои қаҳрамонона пайравӣ кардан меҳаҳад. Бале, ҳаёти одамон пур аз ҳодисаю воқеаҳои ҷолибу рангин аст, табиист, ки ҳар яки мо пас аз гузашти солҳо, ёди рӯзҳои бароямон азизу ширинро ихтиёр мекунем. Хотираҳои нек рӯи одамонро сабу дилашонро ба зиндагӣ гарм мегиранд.

Меҳмон Бахтӣ

224. Матнро хонед ва ба ҷумлабандию ифодаҳо диққат диҳед. Аниқ созед, ки дар матн бештар кадом нави ҷумлаҳо истифода шудаанд? Чаро?

Шервон бирафт ва Марзбоншоҳ ба шаҳр омад ва шабу рӯз ба доду адл машғул шуд. Дар ҳафта ду навбат борғох сохтӣ ва умарои давлат ҳозир кардӣ, ба тартиби мулк будӣ, то ду моҳ ба ин кор баромад. Нишони фарзанд ба Гулнор падид омад. Муътамадон (этимоднок)-и сарои хос хабар бо шоҳ бурданд, ки нишони фарзанд ба Гулнор падид омад. Шоҳ аз он хурраи дари ганҷ бикшод ва мол ба дарвешон дод. То бад-ин кор нӯҳ моҳ баромад. Ногоҳ вақте аз авҷот, ки офтоб баромад, асари зодан ба Гулнор падид омад. Ин хабар ба Марзбоншоҳ бурданд. Бифармуд, то мунаҷҷимон ва ҳукамо ҳозир оварданд. Ва дар ҳуҷраи занон бифармуд, то ташти заррин бинҳоданд аз баҳрашон ва хизрони симин дар дасти нозирон, то чун фарзанд падидор шавад, қазиб (шохи дарахт) бар ташт зананд, то овоз ба гӯши ҳокимон расад ва толеи фарзанди шоҳ ба даст оваранд. Ва бад-ин тартибу зинат Гулнор бор биниҳод. Писаре аз вай дар вучуд омад, чун сад ҳазор нигористон. Мунаҷҷимон толеъ бигирифтанд. Пас дарҳол доя биёмад ва ўро дар қамат (парпеч) печид ва ба хидмати шоҳ овард ва он соат, ки фарзанд моҳруй дар канори шоҳ хобонид, офтоб ба руҳсори Марзбоншоҳ тобид. Барнигарид, офтоб дид. Фарзанди худро Хуршедшоҳ ном ниҳод, бўсаи меҳр бар ҷамоли вай дод ва ўро боз ба доя дод.

аз «Самаки айёр»

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ҷумлаи аввалро аз назари наҳв таҳлил намоед.
2. Муродифҳои падид омадан-ро ёбед ва бо яке аз онҳо ҷумла тартиб диҳед.
3. Хуршедшоҳ-ро таҳлили сарфӣ кунед.
4. Ташт гуфта чиро дар назар доранд?

225. Матнро ифоданок хонед ва ба истифодаи калимаҳо таваҷҷӯҳ кунед. Гуед, ки дар он дар хусуси кадом фасли сол суҳан меравад.

...Ба фасле чунин фарруху созманд
Ба бӯстон шудам зери сарви баланд.
Зи бӯйи гулу сояи сарву бун
Ба булбул даромад нишоти сухун.
Ба гул чидан омад арӯсе ба боғ,
Фурӯзандарӯе чу равшанчароғ.
Сари зулф дар атф доманкашон,
Зи чехра гул, аз ханда шаккарфишон.
Рухе чун гулу бар гул овард х (в) ай,
Ба ман дод ҷоме пур аз ширу май.
Ки бар подшоҳи ҷаҳон нӯш кун,
Ҷуз ин ҳар чӣ дорӣ, фаромӯш кун.
Нишастам ҳаме бо ҷаҳондидагон,
Задам дастони писандидагон.
Ба чандин суҳанҳои зебову нағз,
Ки полудам аз чашмаи хуну мағз.
Ҳанӯзам забон аз суҳан сер нест,
Чу бозу бувад боки шамшер нест.
Басе ганҷҳои куҳан сохтам,
Дар ӯ нуктаҳои нав андохтам.

Низомии Ганҷавӣ

226. Ҳикояро хонед ва ба ҷумлабандию тарзи баёни фикр диққат диҳед. Аз рӯйи мушоҳидаи худ бо матнҳои имрӯза бигӯед, ки кадом аз онҳо хушоянду дилпазиранд. Чаро?

Бозаргонеро дидам, ки саду панҷоҳ шутур бор дошт ва чихил бандаву хидматгор. Шабе дар ҷазираи Кеш маро ба ҳуҷраи хеш даровард. Ҳама шаб наёрамид аз суҳанҳои парешон гуфтан, ки фалон анборам ба Туркистон аст ва фалон бизот ба Ҳиндустон ва ин қиблаи фалон замин аст ва фалон чизро фалон замин. Гоҳ

гуфтӣ: хотири Искандария дорам, ки ҳавое хуш аст. Боз гуфтӣ: на, ки дарёи Мағриб мушавваш аст. Саъдиё, сафаре дигар дар пеш аст. Агар он карда шавад, бақияти умри хеш ба гӯшае бинишинам. Гуфтам: - Он кадом сафар аст?

Гуфт:

Гугирди порсӣ хоҳам бурдан ба Чин, ки шунидам, қимате азим дорад ва аз он ҷо косаи чинӣ ба Рум оварам ва дебои румӣ ба Ҳинд ва ғулоди ҳиндӣ ба Ҳалаб ва обгинаи ҳалабӣ ба Яман ва бурди яманӣ ба Порс ва з-он пас тарки тичорат кунам ва ба дуконе бинишинам. Инсоф, аз ин молихулиё чандон гуфт, ки беш тоқати гуфтанааш намонд.

Гуфт:

-Эй Саъдӣ, ту ҳам сухане бигӯй аз онҳо, ки дидаи ва шунидаи.

Гуфтам:

Он шунидастӣ, ки дар ақсои Ғур

Борсолоре бияфтод аз сутур.

Гуфт: «Чашми танги дунёдӯстро

Ё қаноат пур кунад, ё хоки ғур».

Саъдии Шерозӣ

Лугат:

бизоат – мол ва асбоб

қабола – заминнома, хати шаръӣ

обгина – шиша, бўлур

бурди яманӣ – навъе аз ҷоман

мухаттат, ки аз Яман оранд

сутур – шутуру асп

молихулиё – номи маразест,

яъне савдой

ақсо – гӯшаю канор – ҷойҳои

дурдасти дунё

борсолор – саркорон

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Дар ҷумлаи аввал ихтисори чиро мушоҳида кардед? Чаро нависанда ин корро раво донистааст?

2. Ҷумлаи ҳафтумро аз ҷиҳати сохт шарҳ диҳед.

3. Қитъаи дар охири ҳикоя бударо аз нигоҳи сарф (морфология) таҳлил кунед

227. Матнро бодикқат хонед ва дар асоси фикри аз он бардоштаатон иншоё нависед, ки чунин гуфтаро собит намоед.

Дуруст меғӯяд Носир Аббос. Мансаб, ҳокимият ба сари одамон, ҳатто амали начандон бузург ҳам маҳаки одамшиносист.

Мисли маҳакест, ки ба зари холис бирасад, чилои онро биафзояд ва ба тиллои носара бирасад, мисашро бароварад. Мансаби баланд одами асил, назарбаландро гайрату ҳиммати нав, начобат ва вусъати тоза, назари боз ҳам волотар ато кунад. Ноаслу ноаҳлро худ масту беёд ва хонахароб созад, ки нашъамандро расвои олам гардонад.

Фазлиддин Муҳаммадиев

ТАКРОРУ ҶАМЪБАСТИ МАВОДИ ОМУҲТА

228. Ҳикояро бихонед ва маънидод кунед. Гӯед, ки аз он чӣ хулоса бароваред. Хулосаатонро мухтасар нависед.

Баландахтаре, номи ӯ Бахтиёр,
Қаविдастгаҳ буду сармоядор.
Ба кӯйи гадоён – дарах хона буд,
Зарах ҳамчу гандум ба паймона буд.
Ҳам ӯро дар он букъа зар буду мол,
Дигар тангдастони баргаштахол.
Чу дарвеш бинад тавонгар ба ноз,
Дилаш беш сӯзад ба доғи ниёз.
Зане ҷанг пайваст бо шӯи хеш,
Шабонгаҳ чу рафташ тикидаст пеш.
Ки кас чун ту бадбахту дарвеш нест,
Чу занбӯри сурхат ба ҷуз неш нест.
Биёмӯз мардӣ зи ҳамсоягон,
Ки охир наям қаҳбаи ройгон.
Касонро зару симу мулк асту рахт,
Чаро ҳамчу эшон най некбахт?
Баровард софидили сӯфпӯш
Чу табл аз тикигоҳи холӣ хурӯш,
Ки ман дасти қудрат надорам ба ҳеҷ,
Ба сарпанча дасти қазо бармапеч.
Накарданд дар дасти ман ихтиёр,
Ки мар хештанро кунам бахтиёр...
Наёяд накӯкорӣ аз бадрагон,
Муҳол аст дӯзандагӣ аз сагон.
Ҳама файласуфони Юнону Рум
Надонанд кард ангабин аз зақум.

Зи ваҳшӣ наёяд, ки мардум шавад,
 Ба саъй андар ӯ тарбият гум шавад.
 Тавон пок кардан зи занг оина,
 Валекин наёяд зи санг оина.
 Ба кӯшиш наруяд гул аз шохи бед,
 На зангӣ ба гармоба гардад сапед.
 Чу рад менагардад хаданги қазо,
 Сипар нест мар бандаро чуз ризо.

Саъдии Шерозӣ

Лугат:

букъа – замин, чой, олам, хона
қаҳба – пиразан, ачуза; зани
 сабукпо, фоҳиша
ройгон – муфт, маҷҷонӣ
рахт – коло, асбобу анҷом
хаданги қазо – тирӣ аҷал

дасти қазо – ҳукми азали
бадра – ҳамён, халтаи тилло
 ва танга
зақум – дарахти заҳршира,
 чизи талху заҳрдору кушанда

229. Матнро хонда, моҳияти онро мухтасар нависед. Гуед, ки ба ин матн чӣ ном муносиб аст? Дар матн бештар кадом навъи ҷумлаҳо истифода шудаанд?

Яке аз қуззот бидуни гирифтани ришва коре сурат намедод ва мураттабан ҳақро бо ришва ноҳақ мекард. Рузе марде мӯхтоҷ ба ин шуд, ки санадашро қозӣ тасдиқ намояд. Вай чандин рӯз омадурафт кард ва оқибат натиҷа гирифт, то ин ки рузе кӯзае аз асал бардошта ба хидмати қозӣ рафт ва бо додани он санадро ба имзо расонида баргашт.

Фардои он рӯз, ки дигаре кӯзаи қаймоқе барои қозӣ ба унвонӣ таорӯф оварда буд, қозӣ дастур дод, ки асалро биёваранд, ки миқдоре аз он бо қаймоқ махлут карда тановул кунад. Вакте сари кӯзаро боз карданд, диданд, ки мӯхтавии он як банди ангушт асал ва боқӣ гил аст.

Қозӣ, ки аз гӯл хӯрдани худ комилан хашмгин шуда буд, навкарашро фиристод, то ба ҳар навъ аст, санадро аз он мард гирифта биёварад. Навкар пас аз таҷассуси зиёд соҳиби асалро ёфта гуфт: - Қозӣ арз карданд, ки дар санади шумо иштибоҳе рух дода, онро барои ислоҳ назди ман биёваред.

Он мард гуфт, ки хидмати қозӣ саломи маро расонида, бигуед: «Иштибоҳ дар санад нест, ҳар иштибоҳе ҳаст, дар кӯзаи асал аст».

аз «Зарбулмасал ва мақолҳо»

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Санад-ро маънидод кунед.
2. Муродиҳои **тановул кардан**-ро ёбед ва ҷумлаҳо гуед.
3. Гул хурдан чӣ маъно дорад?
4. **Навкар**-ро аз ҷиҳати сохт муайян созед.

230. Матнро хонед ва моҳияти онро нақл кунед. Гуед, ки матлаби ин матн чист? Дар бораи аҳамияти илм иншое нависед.

Овардаанд, ки чун Аристотелисро вафот наздик омад, писарро пеши худ хонд ва гуфт: «Эй писар, дар асрори улум ва дақиқи ҳикмат умри худро базл кардам ва бисёр гиреҳҳо ба нури ҳикмат кушода гардонидам, валекин маргро ҳеҷ ҳилат надонистам.

Агар сад кӯҳ бояд канд фулод,
Забун бошад ба **дасти одамизод**.
Чӣ чора, к-он бани одам надонад
Ба ҷуз мурдан, к-аз бечора монад.

Пас, бидон, ки изз ва давлате, ки аз мол бувад, зуд фонӣ шавад ва нест гардад. Иззат ва шараф дар илм аст, ки аз таҳвил ва интиқол ва фано ва завол берун аст ва ба тағайюри рӯзгор ва табaddули давлатҳо интиқол напазирад.

Эй писар, подшоҳон падари туро бузург доштанд ва падари ту яке аз раияти эшон буд ва раияти подшоҳон мулкро ибодат кунанд ва парастанд. Ва миёни обид ва маъбуд тафовути бисёр аст. Агар падари туро илму адаб набудӣ, ӯ мар мулкро мисоли харе будӣ боркаш ё парастанда бандае будӣ коркун.

Пас, илм ба ҳосил кун, то шарафу иззат биёбӣ ва аз мазаммати хумулӣ халос ёбӣ».

Муҳаммад Авфӣ

Лугат:

Аристотелис (384-322 пеш аз мелод) – яке аз барҷастатарин файлусуфони Юнони қадим
базл – сарф, харч
изз – изат ва арҷмандӣ
раият – табаа, мардуми фармонбардор, тобеъ

обид – ибодаткунанда, парастанда, худопараст
маъбуд – парастии кардашуда, ҷизе, ки онро парастии мекунад
хумулӣ – гумноӣ, пастӣ, торикӣ

Ба савол ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Замони феълҳои сарсатри аввалро шарҳ диҳед.
2. Пасту хор будани фӯлод дар назди одам-ро чӣ тавр мефаҳмед?
3. Ба нури ҳикмат кушодани гирех-ро маънидод карда, бо он ҷумла тартиб диҳед.

231. Матнро хонед ва гӯед, ки аз он чӣ натиҷа гирифтаед. Ба матн ном гузоред! Дар хусуси меҳнат қардан ва асоси зиндагӣ будани он иншое нависед.

Овардаанд, ки дар боге булбуле бар шохи дарахте ошёнае дошт. Иттифоқан, мӯре заиф дар зерини он дарахт хона сохт ва аз баҳри чандруза мақом маскан пардохт. Булбул шабу рӯз гирди гулистон дар парвоз омад ва барбати нағамоти дилфиреб дар соз овард ва мӯр ба ҷамъи нафақоти лайлу наҳор машғул гашта ва ҳазордастон дар ҷаману бог бо овози хеш ғарра шуда. Булбул бо гул рамзе мегуфт ва бодӣ сабо дар миёна ғамза мекард. Чун он мӯри заиф нозӣ гулу ниёзи булбул мушоҳида мекард, ба забони ҳол мегуфт:

- Аз ин қилу қол чӣ кушояд, қор дар вақти дигар падида ояд. Чун фасли баҳор рафт ва мавсими ҳазон даромад ва хор ҷойи гул бигирифт ва зоғ дар мақоми булбул нишаст. Бодӣ ҳазон дар вазидан омад ва барг аз дарахт резидан гирифт, руҳсорӣ барг зард шуд ва нафаси ҳаво сард гашт, аз қаллаи абр дур мерехт ва аз ғирболи ҳаво кофур мебехт.

Ногоҳ булбул дар бог омад, на рангӣ гул дид ва на бӯи сунбул шунид. Забонаш бо ҳазордастон лол бимонд. На гул, ки ҷамолӣ ӯ бинад ва на сабза, ки қамолӣ ӯ нигарад. Аз беғулӣ тоқаташ тоқ шуд ва аз бенавой аз наво фуру монд. Ёдаш омад, ки охир рӯзе мӯре дар зерини он дарахт хонае дошт ва дона ҷамъ мекард. Имрӯз хочат бар дари ӯ барам ва ба сабаби қурбу ҳаққи ҷавор ҷизе талабам. Булбули гурусна пеши мӯр рафту гуфт:

- Эй азиз, саховат нишонаи бахтиёрӣ ва сармоӣ қомгорӣ. Ман умри азизӣ худ ба ғафлат мегузоштам ва шабу рӯз ба ҳарза бонг медаштам, ту зирақӣ мекардӣ ва захира меандӯхтӣ. Чӣ шавад, агар имрӯз аз он насиба қаромат қунӣ!

Мӯр гуфт:

- Ту шабу рӯз дар қол будӣ ва ман дар ҳол. Ту лаҳзае ба таровати гул машғул будӣ ва даме наззора мағрур. Намедонистӣ, ки «ҳар баҳореро ҳазоне ва ҳар роҳеро поёне бошад».

Он вақт, ки чиқ-чиқи мақонат буд, ёдӣ зимистон набуд.

аз «Зарбулмасал ва мақолҳо»

232. Матро хонед ва мазмуни онро накл кунед ва дар хотир нигоҳ доред. Дар хусуси одоби салом бо калонсолон иншое нависед. Гӯед, ки бо кадом навъи чумлаҳо фикр ифода шудааст ва чаро маҳз чунин навъ чумлаҳои пайрав мувофиқанд.

Агар пурсанд, ки дар чанд мавзъе салом бояд кард, бигӯй дар ҳафт мавзъе. Аввал, чун бародари тарикро бинӣ, салом бояд кард. Дуюм, чун дар роҳ равӣ, ба одамон салом бояд кард. Сеюм, чун ба дари хонаи бародар равӣ, салом бояд кард ва инро саломи истизон (ичозат хоستان) гӯянд. Чаҳорум, чун ба ҷамъе дароӣ, салом бояд кард. Панҷум, чун аз мавзъе, ки нишастӣ, бархезӣ ва ҷамъе он ҷо бошанд, салом бояд кард ва инро саломи видоъ гӯянд. Шашум, чун ба мақбарае расад, салом бояд кард. Ҳафтум, чун ба хонаи худ дарояд, бар аҳли байти худ салом кунад.

Агар пурсанд, дар чанд мавзъе салом набояд кард, бигӯй дар панҷ мавзъе. Аввал, дар ҳаммом. Дуюм, бар касе, ки ба қазои ҳоҷат машғул бошад. Сеюм, ба куръонхон. Чаҳорум, ба намозгӯзор. Панҷум, бар занони номаҳрам. Ва агар дар ин мавзъҳо касе салом кунад, ҷавоб надиханд, осим (гунаҳкор) набошанд.

Ҳусайн Воизи Кошифӣ

233. Матро хонед ва маънидод кунед. Гӯед, ки феълҳои ҷида ба матн ҷӣ муассиряте бахшидаанд. Барои оромии кишвар ҷӣ бояд кард?

Исфандиёр чандин рӯзу шаб хобро фаромӯш карда, лашкари парешонро аз ҳар ҷониб дар даруни бораи шаҳр гирд овард, сафҳои густаро ба ҳам пайваст, сипоҳдорон ва паҳлавонони зиндaro бар сари гурӯҳҳои сипоҳ гузошт, боли рости лашкаро ба бародараш Фаршевард ва боли чапро ба амӯзодааш Насур писари Зарир супурд, сипас зиреху ҳафтони пӯлодин дар бар кард, қулоҳи ромӣ бар сар ниҳод ва бар аспи оҳансуми майдонтоз барнишасту сӯйи лашкар хитоб кард:

«Эй далерон! Аз марг натарсед! Одамон бе замон намемирад ва агар замонаш расад, ҷӣ беҳтар аст аз мурдан дар майдон ҷанг!

Сари найзаҳоро ба разм афканед!
Замоне бикӯшеду марди кунед!».

Сипоҳи ӯ донист, ки бо чунин солор яқинан зафар хоҳад кард. Бо фармони Исфандиёр якбора дарвозаҳои шаҳро боз карданд,

лашкар ба тундӣ берун часта, бо хашму ситез бар ўрдуи истилогарон тохт. Худи Исфандиёр пешопеши лашкар рустамона шамшер мезад, найза меандохт, гурз мекуфт, сарони сипоҳи душманро ба каманд мегирифт. Нахуст Фаршеварди шучоъ боли чапи душманро шикаст дода парешон кард, сипас Исфандиёр қалби онро шикоят.

Ўрдуи ҳокон тоб наёвард, сафҳояш гусаст, воҳима ва парешонӣ бар вай даст дод. Сипоҳсолори вай Бедурафш дар набарди тан ба тан бо Исфандиёр кушта гардид, ҳокон Арҷосп рӯ ба гурез овард, он гоҳ бақияи лашкари ӯ силоҳ афканд ва таслим шуд.

Халқ ва кишвар аз тахлука растанд.

Сотим Улугзода

Луғат:

бора – девори гирдогирди шаҳр
хафтон – ҷомаи сипоҳиён,
ки аз таги зиреҳ мепӯшанд

корзор – майдони ҷанг
тахлука – азобу шиканча; нобудӣ

234. Матнро хонда, мазмуни онро нақл кунед. Моҳияти асосии порча дар кадом байт баён ва ҷамъбаст шудааст?

Баччагӣ бигзашт бо дарду алам,
Монда гулро хӯшачинӣ кардаам.
Баски будам танбараҳна, пойлуч,
Барф дида хонашинӣ кардаам.
Чун падарро бурд марги бемаҳал,
Зиндагӣ омад ба дӯши ман гарон.
Ҳар чи фармуданд, овардам ба ҷо,
То ки ёбам баҳри худ як пора нон.
Гаҳ бари гахворае бигрифта ҷо,
Алла гуфтам баччаи ҳамсояро.
Дар лабонам бӯи шири модарам
Кардам иҷро корҳои дояро.
Дар лабонам бӯи шири модарам
Рӯи хирман кардаам шабҳо саҳар.
Дар туфулӣ ҳамчу хирмакӯби пир
Гуфтаам ман «майда» бо сӯзи ҷигар,
Гашт модар ҳам ба ҳар кӯю даре,
Ҷомашӯй, пинадӯзӣ менамуд.
Гӯиё бо нӯги сӯзан рӯзу шаб

Баҳри тифлон чамъ рӯзӣ менамуд.
Солҳо рафтанду шуд даврон дигар,
Нони гандум шуд фаровон дар диёр.
Ҳар кас, к-аз таҳти дил меҳнат кунад,
Мешавад аз меҳнати худ комгор.
Баски мебинам кунун бо чашми худ,
Хони пурнеъмат ба ҳар як хонадон.
Гашт маълумам, ки дар он солҳо
Чанг хӯрда Ошу нони баччагон.

Ҳикмат Раҳмат

Ба саволҳо ҷавоб дода, супоришхоро иҷро кунед:

1. Ба матн чӣ ном мувофиқ аст? Онро дар матн ҷӯед.
2. Бо нӯги сӯзан рӯзӣ чамъ намудан-ро шарҳ диҳед.
3. Сабаби камбудӣ нону факириро шоир дар чӣ дидааст? Ба гуфтаи шоир розиёӣ ё не?
4. Барои хубу ором зистан чӣ бояд кард?

МУНДАРИЧА

Имлои ҳарфи й.....	5-15
Ҳарфи ў ва имлои он.....	15-23
Ҳодисаҳои фонетикӣ.....	23-33
Аломати сакта ва имлои он.....	33-37
Имлои исм ва сифат.....	37-46
Феъл ва имлои он.....	46-59
Шумораву ҷонишин ва имлои онҳо.....	59-71
Зарф ва имлои он.....	71-79
Пешоянду пасоянд ва имлои онҳо.....	79-87
Пайвандак ва имлои он.....	87-93
Имлои ҳиссаҷа ва нидо.....	94-102
Одоби муошират.....	102-110
Ҳуҷҷатҳои расмӣ.....	110-118
Нақл.....	118-127
Санъатҳои бадеӣ.....	127-138
Таъбир ва хусусиятҳои он.....	138-151
Такрору ҷамъбасти маводи омӯхта.....	151-157

Саидамир   Аминов

ЗАБОНИ ТОЧИКӢ

Китоби дарсӣ барои синфи 10

Дар таҳрири муаллиф

Тарроҳ: Насимова Нигора
Ҳуруфчин: Саидова Таҳмина

Ба матбаа 3.03.2011 супорида шуд.
Ба чопаш 30.07.2011с. имзо шуд.
Формати 60х90 %. Коғази офсетӣ,чопи офсетӣ.
Чузъи чопии шартӣ 10.
Адади нашр 60000 нусха.

Ҷумҳурии Тоҷикистон
Душанбе, Ҳувайдуллоев, 113
ҶДММ “Полиграф Групп”
соли 2011